

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK

1'07(49)

**CENTRUM DORADZTWA
ROLNICZEGO W BRWINOWIE
ODDZIAŁ W POZNANIU**

Wydawca:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel.: 061 823 20 81, 061 820-19-71, fax: 061 820-19-71
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl
www.cdr.gov.pl

Rada Programowa:

Edward Arseniuk, Marek Kłodziński, Andrzej Kowalski,
Jędrzej Krupiński, Seweryn Kukuła, Aleksander Lewczuk,
Antoni Mickiewicz, Walenty Poczta, Stefan Pruszyński,
Izabela Sikorska-Wolak, Aleksander Szeptycki, Bogdan M. Wawrzyniak

Zespół Redakcyjny:

A. P. Wiatrak (redaktor naczelny),
E. K. Chyłek, R. Jaworski, W. Kujawiński,
E. Matuszak, R. Sass, A. Swulińska-Katulska, S. Zawisza,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmantowska

© Copyright by Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu 2007

Druk:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
Zlecenie nr 9/2007, nakład 800 egz.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Podstawowe pojęcia podagogiczne stosowane w doradztwie rolniczym	5
SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBALSKI: Ośrodki doradztwa rolniczego w Polsce wobec zmian wynikających z integracji z Unią Europejską	18
TERESA MIŚ, ALINA WALENIA: Udział Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w absorpcji środków unijnych w warunkach podkarpackiej wsi	30
BOGDAN M. WAWRZYŃIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL: Analiza płatności obszarowych w rolnictwie polskim w latach 2004-2006	44
LECH GORAJ: Szacunek dochodów gospodarstw rolnych w 2006 roku	57
MAREK SMOLEŃ: Dostępne formy pomocy finansowej w opinii rolników powiatu jasielskiego	70
ROMAN KWAŚNICKI, REMIGIUSZ ŚLUSARSKI: Kompostowanie metodą tlenową w gospodarstwie rolnym – metodyka i organizacja wdrażania, upowszechniania i szkolenia w Polsce w latach 1994 – 2006	89

INFORMACJE

EDWARD MATUSZAK, PAWEŁ PRUSZEK: Rolnictwo i doradztwo rolnicze w Republice Kazachstanu	106
LESZEK LEŚNIAK: Z polskimi rolnikami ku nowoczesnej wsi	116
JAN ZAWADKA: Jubileusz izb rolniczych w Polsce	123
NOWOŚCI WYDAWNICZE	131

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Basic pedagogical notions used in agricultural advisory	5
SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBALSKI: Polish Agricultural Advisory Service Centers in the face of changes caused by Poland's integration with the European Union	18
TERESA MIŚ, ALINA WALENIA: Participation of Podkarpackie Agriculture Advisory Service in absorption of union resources in conditions of podkarpacie rural areas	30
BOGDAN M. WAWRZYŃIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL: The analysis of area payment in Polish agriculture from 2004 to 2006	44
LECH GORAJ: Income valuation of agricultural holdings in 2006	57
MAREK SMOLEŃ: Available forms of the financial support in the opinions of Jasielski region farmers	70
ROMAN KWAŚNICKI, REMIGIUSZ ŚLUSARSKI: Aerobic method of composting on the farm methodology, organisation of training and dissamination process in Poland in period 1994-2006	89

INFORMATIONS

EDWARD MATUSZAK, PAWEŁ PRUSZEK: Agriculture and agricultural advisory service in Kazakh Republic	106
LESZEK LEŚNIAK: With Polish farmers toward the modern village	116
JAN ZAWADKA: Jubille of Polish agricultural chambers	123
PUBLISHING NEWS	131

ARTYKUŁY

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

PODSTAWOWE POJĘCIA PEDAGOGICZNE STOSOWANE W DORADZTWIE ROLNICZYM

1. Wstęp

Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego [D. U. Nr 25, 2004] nakłada na doradcę zadania, których odbiorcami są głównie zawodowo czynni rolnicy - jego klienci. Zadania te pozwalają, poprzez właściwe oddziaływanie na wszystkie trzy sfery życia psychicznego rolnika (tj. intelektualną, emocjonalną i wolicjonalno-motywacyjną), wpływać na rozwój jego gospodarstwa rolnego. Część tych zadań może być realizowane w ramach prowadzonej przez Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego (WODR) działalności doradczej, część - w ramach pozaszkolnej działalności kształceniowej, informacyjnej i upowszechnieniowej.

Należy tu przypomnieć, że:

- **Zadania doradcze** związane są z prowadzoną działalnością doradczą, czyli współdziałaniem doradcy z jego rolniczym partnerem, zmierzającym do rozwiązania problemów zawodowych partnera oraz pozwalającym przygotować go do podejmowania skutecznych działań zapobiegających niepowodzeniom w jego pracy oraz nabycia zdolności samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania swoich problemów.
- **Zadania kształceniowe** związane są z prowadzonym doskonaleniem i szkoleniem zawodowym rolników w celu stałego podwyższania ich kompetencji zawodowych.
- **Zadania informacyjne** związane są z prowadzoną przez WODR działalnością informacyjną, czyli przekazywaniem odbiorcy informacji bez ich oceny, testowania i badania.

- **Zadania upowszechnieniowe** związane są z prowadzonymi przez WODR działaniami innowacyjnymi, a ściślej z upowszechnianiem innowacji - czyli procesem sterowanego przez rolniczą jednostkę doradczą przekazu innowacji, od źródła ich powstania do miejsca ich pełnego zastosowania.

Wszystkie te zadania dla swojej realizacji wymagają posiadania przez doradcę odpowiednich kompetencji metodycznych. Kompetencje te między innymi muszą wyrażać się w znajomości właściwej terminologii pedagogicznej.

W pedagogice, w tym pedagogice dorosłych (andragogice), istnieje duża różnorodność w zakresie definiowania określonych terminów. Stanowi to niewątpliwą trudność dla praktyki, zwłaszcza z obszaru oświaty pozaszkolnej, w sprawnym organizowaniu i realizowaniu swoich zadań a także prezentowaniu osiągnięć donatorom czy organom kontrolnym. Z tych względów ważne jest dla rolniczej organizacji doradczej, którą tworzą państwowe jednostki doradztwa rolniczego, aby stosowana w niej terminologia była jednoznaczna i całościowo spójna.

Autor w swej pracy nie zamierza dokonywać przeglądu i krytycznej analizy istniejących terminologii, natomiast przedstawia własną propozycję próbującą uporządkować zbiór podstawowych pojęć pedagogicznych.¹

2. Edukacja i samoedukacja

Fundamentalnymi pojęciami stosowanymi w pedagogice, ale również w doradztwie rolniczym (będącym składową andragogiki rolniczej²), są edukacja i samoedukacja.

Przyjęto tu, że **edukacja** [łac. *educatio*] (inaczej szeroko pojmowane wychowanie) to praktyka oddziaływania na sferę intelektualną, emocjonalną i motywacyjno-wolicjonalną psychiki człowieka, inaczej na procesy kształcenia i wychowania.

Przeciwieństwem edukacji jest **samoedukacja** - działalność obejmująca procesy samokształcenia oraz samowychowania.

Składające się na edukację **kształcenie** (inaczej wychowanie intelektualne) to wszelkie intencjonalne oddziaływanie na sferę intelektualną psychiki człowieka, a przez to wpływanie na sferę emocjonalną i motywacyjno-wolicjonalną, czyli cały rozwój jego życia psychicznego.

¹ „Pojęcie” to podstawowa struktura poznawcza, stanowiąca formę odzwierciedlenia w świadomości człowieka cech i stosunków charakteryzujących przedmioty i zjawiska rzeczywistości, a także stany odczuć i doznań wyrażane za pośrednictwem określających je słów. „Pojęcie” odgrywa ważną rolę w procesie poznania i edukacji, w budowaniu wyobrażeń i artykułowaniu potrzeb.

² Andragogika rolnicza, to nauka o celach, przebiegu, warunkach, prawidłowościach i skutkach intencjonalnego kształcenia i wychowania ludzi dorosłych (należy tu dodać: rolników - W.K.) oraz ich samokształcenia i samowychowania [Turos, 1975]. Naukę tę obok doradztwa rolniczego tworzy rolnicza dydaktyka dorosłych i innowatyka rolnicza.

Oddziaływanie to może mieć charakter jednostronny (nauczanie) lub dwustronny (wspieranie kształceniowe), gdzie:

- **Nauczanie** to wszelkie intencjonalne, jednostronne świadczenie przez jedną osobę (nauczycieli) skutecznej pomocy kształceniowej innym osobom (uczniom).
- **Wspieranie kształceniowe** to wszelkie intencjonalne dwustronne świadczenie skutecznej pomocy kształceniowej w warunkach interakcji społecznej, zapewniającej wszystkim jej uczestnikom (nauczycielom i uczniom) wzajemnie życzliwe stosunki partnerskie oraz doznawanie poczucia współpodmiotowości.

Efektom kształcenia są określone zmiany w uczniu w zakresie jego wiadomości i umiejętności.

Wiadomość to informacja przyjęta świadomie przez podmiot i przechowywana w jego pamięci. Będąc wytworem poznania ludzkiego - zarówno zmysłowego (spostrzeżenia i wyobrażenia), jak i umysłowego (pojęcia, prawa) - wiadomości umożliwiają nie tylko poznanie rzeczywistości, ale i jej przetwarzanie poprzez wykonywanie celowych działań [Okoń, 1987].

Z kolei **umiejętność** to gotowość do świadomego działania oparta na wiedzy oraz konkretnym ruchowym opanowaniu określonych czynności, z możliwością dostosowania ich do zmiennych warunków. Wyróżnia się:

- umiejętność intelektualną - określanie różnic podobieństw, tworzenie pojęć, formułowanie sądów, dowodzenie, sprawdzenie;
- umiejętność motoryczną - możliwość sprawnego i celowego wykonywania określonej czynności.³

Drugą składową edukacji stanowi **wychowanie** (wąsko rozumiane), czyli intencjonalne oddziaływanie na sferę emocjonalną i motywacyjno-wolicjonalną psychiki człowieka, ich formowanie, zmienianie i kształtowanie; wyzwalamie w drugiej osobie bądź grupie społecznej pożądanego stanu, jak rozwój, samorealizacja czy wzrost samoświadomości.

Proces kształcenia i uczenia się składają się na **proces dydaktyczny**, określany jako intencjonalny, planowy oraz systematyczny ciąg czynności nauczycieli i uczniów, ukierunkowany na opanowanie przez uczniów wiedzy o świecie, kształtowanie umiejętności i nawyków, rozwijanie zdolności i zainteresowań, a także na realizację innych założonych celów dydaktycznych.

Natomiast **samoedukacja** może występować w postaci:

- **samoedukacji samodzielnej** - istotę jej stanowi automotywowana i samoplanowana przez jednostkę działalność autokreacyjna, której samorealizacyjny przebieg i osiągnięte wyniki podlegają samosprawdzeniu i samoocenianiu,

³ Do kluczowych umiejętności można zaliczyć: umiejętność uczenia się, myślenia, poszukiwania, doskonalenia, komunikowania się, współpracy, działania.

w konfrontacji z przyjętym przez tą jednostkę wzorem osobowości lub bardziej szczegółowym celem samoedukacyjnym, oraz

- **samoedukacji częściowo samodzielnej** - istotę jej stanowi chętnie podejmowana i współplanowana przez dwie lub więcej osób/rolników (również z udziałem nauczyciela) działalność współkreacyjna, której współrealizacyjny przebieg i osiągnięte wyniki podlegają współsprawdzaniu i wspólotoczeniu, w konfrontacji z przyjętym przez te osoby wzorem osobowości lub bardziej szczegółowym celem samoedukacyjnym.

Składające się na samoedukację **samokształcenie** to samodzielna praca nad sobą w zdobywaniu lub pogłębianiu wiedzy oraz nabywaniu umiejętności umysłowych i praktycznych. Podstawowym warunkiem samokształcenia jest posiadanie dojrzałej osobowości osiągniętej wraz z rozwojem biologicznym oraz pod wpływem oddziaływań wychowawczych. Natomiast **samowychowanie** to samorzutne kształtowanie i doskonalenie własnych postaw, charakteru, poglądu na świat, zazwyczaj zgodne z przyjętymi wzorcami osobowości (np. postaciami historycznymi, bohaterami literackimi, ludźmi wyróżniającymi się w środowisku społecznym) [Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna - Psychologia, 2001].

3. Oświata dorosłych oraz podstawowe systemy i modele kształcenia

Według Rekomendacji przyjętej na XIX Konferencji Generalnej UNESCO w Nairobi **oświata dorosłych** to kompleks organizowanych procesów oświatowych (formalnych lub innych) kontynuowania lub uzupełniania kształcenia w szkołach, uczelniach i uniwersytetach - niezależnie od treści, poziomu i metod - a także nauka praktyczna, dzięki czemu osoby uznawane za dorosłe przez społeczeństwo, do którego należą, rozwijają swoje zdolności, wzbogacają wiedzę, udoskonalają swoje kwalifikacje techniczne i zawodowe lub zdobywają nowy zawód; zmieniają swoje postawy i zachowania w zakresie wszechstronnego kształtowania osobowości oraz uczestnictwa w zrównoważonym i niezależnym rozwoju ekonomicznym i kulturalnym [Recommendation ... 1976].

W oświacie dorosłych można wyróżnić dwa podstawowe **systemy kształcenia**: stacjonarny i niestacjonarny, który obejmuje kształcenie zaoczne i na odległość (inaczej zdalne – dzieli się na kształcenie korespondencyjne oraz za pomocą środków masowego przekazu informacji).

Kształcenie zaoczne to forma organizacji procesu kształcenia polegająca na bezpośrednim ukierunkowywaniu przez nauczyciela (w ramach konsultacji indywidualnych i zbiorowych) samodzielnej pracy ucznia dla opanowania przewidzianych programem treści i przy wykorzystaniu przewodników metodycznych oraz podręczników, poradników, zbiorów zadań dostarczonych lub wskazanych przez organizatorów.

Kształcenie na odległość (kształcenie zdalne) to forma organizacji procesu kształcenia stosowana, gdy nauczyciele i uczniowie pozostają względem siebie odizolowani (przez czas, przez lokalizację, czy przez oba te czynniki razem).

W kształceniu na odległość, z uwagi na stosowane środki przekazu, można wyróżnić:

- kształcenie korespondencyjne - przesyłanie uczniom pocztą tradycyjną wcześniej przygotowanych materiałów w postaci podręczników, zeszytów ćwiczeń, kaset audio i wideo, dyskietek, płyt CD-ROM itp. Nauczyciel drogą korespondencyjną udziela uczniom niezbędnych wskazówek oraz kontroluje ich postępy w nauce, poprawiając i oceniając nadesłane przez nich prace pisemne;
- kształcenie przez Internet - dostarczanie uczniom materiałów za pośrednictwem ogólnodostępnej sieci Internet lub lokalnych sieci Intranet. Kształcenie to wykorzystuje wszystkie sposoby komunikacji, jakie daje Internet, tj. e-mail, grupy dyskusyjne, chat; pozwala na aktywny udział nauczyciela w procesie dydaktycznym, ponieważ dysponuje on narzędziami komunikacji synchronicznej, które umożliwiają mu prowadzenie wirtualnych lekcji. Kształcenie przez Internet łączy zalety tradycyjnego kształcenia z korzyściami, jakie dają komputerowe programy edukacyjne;
- kształcenie za pomocą radia i telewizji.

W obrębie systemów kształcenia mogą występować różne jego **modele**, z których najważniejszymi są kształcenie modułowe i kształcenie ustawiczne.

Kształcenie modułowe to model kształcenia zintegrowanego, ukierunkowanego na opanowanie umiejętności i związanych z nimi wiadomości stanowiących pewną całość (moduł). Struktura modułowego programu kształcenia obejmuje: moduł główny, czyli przedmiot lub dział programowy, moduł cząstkowy („porcję” wiadomości i umiejętności w ramach danego modułu głównego), jednostkę modułową (jednostkę dydaktyczną umożliwiającą uzyskanie wiadomości i umiejętności niezbędnych do wykonania jednej, konkretnej operacji lub czynności) oraz pakiety edukacyjne. Każdy moduł powinien być elastyczny pod względem merytorycznym i metodycznym, dzięki czemu można wprowadzać do niego na bieżąco zarówno zmiany w treściach kształcenia, jak i wzajemne korelacje między modułowe [Moos, Patora, 1999].

Kształcenie ustawiczne to współczesny model kształcenia, zgodnie z którym kształcenie nie ogranicza się do nauki w szkole, ale trwa w różnych formach przez całe życie. Wynika z konieczności przystosowania się jednostki do dynamicznych przeobrażeń ekonomicznych, kulturalnych i naukowych współczesnych społeczeństw.

4. Procesy kształcenia dorosłych

W kształceniu dorosłych wyróżnia się trzy następujące procesy: dokształcania, doskonalenia i szkolenia.

Dokształcanie to proces w kształceniu dorosłych, związany z zasady z formami szkolnymi i odnoszący się do uzupełniania wykształcenia na różnych poziomach. Kończy się na danym etapie uzyskaniem dyplomu ukończenia jakiejś szkoły. W warunkach polskich dotyczy przede wszystkim szkół wyższych i średnich. Dokształcanie pojawiło się w związku z rosnącym zapotrzebowaniem na rynku pracy na osoby z coraz wyższymi kwalifikacjami [Kaczor, Stojek 1993].

Doskonalenie to proces w kształceniu dorosłych (występujący poza głównym szkolnym systemem oświatowym) którego zadaniem jest pomoc poszczególnym jednostkom, pracownikom w utrzymaniu się na zajmowanym stanowisku pracy, uzyskaniu awansu poziomego, przystosowaniu się do nowych warunków pracy w razie ich zmiany, przekwalifikowaniu w razie zwolnienia z pracy i podjęciu nowej, całkowitej zmiany sposobu życia, w tym zawodowego itp. [Kaczor, Stojek, 1993].

Szkolenie to proces kształcenia, w którym najważniejsze jest zdobywanie lub doskonalenie prostych umiejętności wspartych niezbędną wiedzą; charakteryzuje się też krótkimi przedziałami czasu oraz brakiem w programach wyraźnych celów dokonywania zmian w osobowościach jednostek w znaczeniu zasadniczym. Nie oznacza to, że w toku szkolenia w jakiegokolwiek dziedzinie takie zmiany w ogóle nie zachodzą - mówi się niejednokrotnie o potrzebie przeszkolenia danej osoby lub grupy osób ze względu na zmiany, jakie zaszły w oprzyrządowaniu lub w technologii wytwarzania [Kaczor, Stojek, 1993].

5. Pojęcia związane z organizacją procesu kształcenia dorosłych

Procesy dokształcania, doskonalenia i szkolenia dorosłych mogą być realizowane w ramach określonej formy organizacyjnej i przyjętego programu kształcenia.

Forma organizacyjna kształcenia to celowy oraz probabilistyczny układ funkcjonalny (ponieważ związek między zmianami zachodzącymi na wejściach a wynikami osiąganymi na wyjściach nie jest dokładnie ustalony), świadomie utworzony przez nauczyciela dla osiągnięcia pewnych z góry założonych celów kształcenia. W skład tego układu wchodzi: osoby, cele, treści, czynności oraz materiały i środki kształcenia [Kujawiński, 2001].

Do ważniejszych pozaszkolnych form kształcenia dorosłych, stosowanych w doskonaleniu i szkoleniu rolniczym, większość andragogów zalicza kurs, seminarium i wycieczkę.

Przyjęto, że:

- **kurs** to wyodrębniona pozaszkolna forma organizacji, zawierająca proces kształcenia ukierunkowany na całość wiadomości i umiejętności skupio-

nych wokół przeważnie wąskiego określonego działu (wyznacza go cel kursu i program); posiadająca odpowiednią dokumentację pedagogiczną i kończąca się z reguły sprawdzeniem opanowanych umiejętności lub wiadomości [Nowacki, 1976].⁴

- **kursokonferencja** to forma organizacyjna kształcenia, sprowadzająca się do zebrania wyznaczonej grupy osób w celu wymiany doświadczeń oraz zapoznania się z jakimś problemem teoretycznym lub praktycznym; stosowana przez organizacje społeczne, instytucje gospodarcze, a także placówki naukowe.
- **seminarium** to forma organizacyjna kształcenia, której celem jest poszukiwanie przez specjalistów (badaczy i praktyków) poprawnego rozwiązania złożonego problemu o charakterze teoretycznym lub praktycznym.⁵

Podstawową metodą formy seminaryjnej jest dyskusja wykorzystująca wcześniejszą analizę określonej literatury bądź wybrane obserwacje z życia zawodowego czy społecznego. W doskonaleniu zawodowym rolników najbardziej przydatne są te seminaria, podczas których dyskutuje się o problemach (jakie napotykać rolnicy podczas prowadzenia działalności gospodarczej) i wymienia doświadczenia.

Szczególną odmianą formy seminaryjnej jest seminarium oświatowe, polegające na gromadzeniu przez uczestników określonych faktów i informacji, by wspólnie z przedstawicielami nauki - specjalistami z danej dziedziny - przedyskutować szczegółowe problemy teoretyczne lub praktyczne, a tym samym odnowić, uzupełnić i zrekonstruować kwalifikacje zawodowe. Seminarium oświatowe jako forma doskonalenia zawodowego jest organizowane przez instytucje kulturalno-oświatowe, stowarzyszenia społeczno-kulturalne, związki zawodowe i inne [Kargul, 1986, 293-294].

- **wycieczka** jest tą formą organizacyjną kształcenia, w której uczestnicy mają możliwość zdobywania nowych wiadomości przez bezpośrednie postrzeganie przedmiotów i zjawisk w naturalnych warunkach ich występowania lub specjalnych instytucjach (muzeach, na wystawach itp.) [Urbańczyk, 1979].
- **warsztat** (workshop) to forma organizacyjna kształcenia, której celem jest poznawanie i adaptowanie nowych wiadomości oraz doświadczeń

⁴ Wg rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 3 lutego 2006 r. „W sprawie uzyskiwania i uzupełniania przez osoby dorosłe wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych” kurs jest pozaszkolną formą kształcenia o czasie trwania nie krótszym niż 30 godzin zajęć edukacyjnych, której ukończenie umożliwia uzyskanie lub uzupełnienie wiedzy ogólnej, umiejętności lub kwalifikacji zawodowych, realizowaną zgodnie z programem nauczania przyjętym przez organizatora kształcenia [Dz. U. Nr 31 poz. 216, 2006].

⁵ Wg rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 3 lutego 2006 r. „W sprawie uzyskiwania i uzupełniania przez osoby dorosłe wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych” seminarium jest pozaszkolną formą kształcenia o czasie trwania nie krótszym niż 5 godzin zajęć edukacyjnych, której ukończenie umożliwia uzyskanie lub uzupełnienie wiedzy na określony temat, realizowaną zgodnie z programem nauczania przyjętym przez organizatora kształcenia [Dz. U. Nr 31 poz. 216, 2006].

z określonej dziedziny dla potrzeb praktycznego ich wykorzystania podczas wspólnego rozwiązywania problemów, a także rozwój osobistych umiejętności podnoszących jego kompetencje w tej dziedzinie. Cechuje go duża intensywność i spore zaangażowanie ze strony wszystkich uczestników (dlatego grupy warsztatowe na ogół nie przekraczają 15 osób).

W trakcie warsztatów wykorzystywane są różne metody kształcenia, w tym niepodające (tj. heurystyczne, operatywne i eksponujące) - które pozwalają głównie rozwijać sferę intelektualną psychiki ucznia.

Z kolei **program kształcenia** to przedstawienie celów, zakresu i układu treści kształcenia oraz metod i środków ich realizacji. Każdy program kształcenia powinien spełniać założone funkcje kształcące, tj. umożliwiać uczestnikom nabycie określonej wiedzy, a także odpowiednich sprawności (fizycznych i umysłowych) oraz zainteresowań i zdolności.

Wskazanymi w programie celami kształcenia są zwykle cel ogólny i cele operacyjne.

- **Cel ogólny** wskazuje kierunki dążeń pedagogicznych w obrębie danego przedmiotu lub etapu kształcenia; ma charakter wieloznaczny i mało konkretny. Na przykład jednym z celów ogólnych kształcenia rolniczego może być następujący:

Rolnicy przyswajają nowe sposoby postępowania w warunkach gospodarki rynkowej.

- **Cele operacyjne** to jasno wyrażone, zamierzone osiągnięcia uczniów w zakresie opanowywanych wiadomości, umiejętności i uformowanych działań. Opis ten powinien być na tyle dokładny, by umożliwić rozpoznanie, czy cel został osiągnięty, a przynajmniej - określenie sposobu dokonania operacji sprawdzenia wyniku.

Cele operacyjne nie określają, co robi lub, co ma zrobić nauczyciel, ale skupiają się na uczniu, wskazując, co uczeń w wyniku kształcenia osiągnie. Na przykład jednym z celów operacyjnych kształcenia rolniczego może być następujący:

Rolnicy będą umieć przygotować i przeprowadzić dój krów odpowiedni dla uzyskania najlepszej jakości mleka.

Treścią kształcenia jest to, co stanowi przedmiot uczenia się (przez przyswajanie, odkrywanie, przeżywanie lub działanie). Jest ściśle związana z założonymi w programie kształcenia celami, z tworzeniem odpowiedniego klimatu podczas zajęć, z zastosowaniem najlepiej dobranych środków, form i metod kształcenia [Puślecki, 1999].

Metoda kształcenia to świadomie i konsekwentnie stosowany sposób oddziaływania nauczyciela na jednostkę, grupę lub zbiorowość by osiągnąć zamierzony cel kształcenia. Z uwagi na rolę, jaką pełni nauczyciel w tym procesie, metody kształcenia proponuje się podzielić na metody nauczania i metody dwustronnego wspierania kształceniowego (poznawczo-działaniowego), gdzie:

- **metoda nauczania** to celowo i systematycznie stosowany sposób kierowania pracą uczniów w procesie dydaktycznym użyty ze świadomością jego zastosowania [Zaczyński, 1974];
- **metoda dwustronnego wspierania kształceniowego** (poznawczo-działaniowego) to celowo i systematycznie stosowany sposób współdziałania nauczyciela z uczniami oraz uczniów ze sobą, polegający na wzajemnym udzielaniu sobie pomocy kształceniowej, w zależności od potrzeb i oczekiwań jej uczestników, z których każdy może być zarówno dawcą, jak i biorcą tej pomocy [Kujawiński, 2001].

Oba te podzbiory metod można podzielić dalej na **podające** (informacyjne) i **niepodające** (heurystyczne, operatywne i eksponujące).⁶

Do ważniejszych **metod podających**, szczególnie przydatnych w kształceniu rolników przez doradcę - nauczyciela można zaliczyć: wykład informacyjny, opis, instrukcję, narrację, pogadankę, wyjaśnianie, konsultację.

Do ważniejszych **metod niepodających**: z podgrupy **metod heurystycznych** - metodę problemową, dyskusji, metaplanu, dialogu, pogadanki heurystycznej, przypadków, sytuacyjną, giełdy pomysłów, metodę 635, śnieżnej kuli, debaty, natomiast z podgrupy **metod operatywnych** - metodę ćwiczeń, metodę projektów, metodę tekstu przewodniego, a z podgrupy **metod eksponujących** - pokazu, wystawy, filmu.

Terminem **środki kształcenia** określa się przedmioty umożliwiające usprawnianie procesu kształcenia, które dostarczają uczniom określonych bodźców sensorycznych oddziałujących na ich receptory wzroku, słuchu, dotyku, itd. Przedmioty te ułatwiają im bezpośrednio i pośrednio poznawanie rzeczywistości, sposobów jej poznawania oraz ułatwiają percepcję zjawisk będących w toku poznawania. Środki kształcenia służą też opanowaniu różnego rodzaju umiejętności [Nowak, 1996].

Wśród środków kształcenia wyróżnia się trzy zasadnicze grupy:

- **środki naturalne** - różne okazy czy pomoce należące do przyrodniczego i społecznego otoczenia człowieka;
- **środki techniczne** - te, które istniejącą rzeczywistość odtwarzają (za pomocą rysunku, zdjęć, przeźroczy, filmu, nagrania na taśmie magnetofonowej czy magnetowidowej itp.) tak, aby mogła być ona przedmiotem zmysłowego poznania uczących się rolników. Stosowanie ich umożliwia skrócenie trwania procesu kształcenia, a ponadto pozwala szybciej przekazać uczącym się więcej informacji;

⁶ W obu podzbiórach metod nauczania i dwustronnego wspierania kształceniowego występują tak samo nazywane metody. Różnica między nimi wynika z roli, jaką pełni nauczyciel podczas procesu kształcenia. Jeżeli występuje w roli kierownika tego procesu, to wykorzystuje metody kształcenia jako metody nauczania, a jeżeli pełni rolę równoprawnego partnera rolników (oczekujących wsparcia) - jako metody dwustronnego wspierania kształceniowego.

- **środkisymboliczne** (umowne) - przedstawiają rzeczywistość w sposób uogólniony, za pomocą przyjętych znaków (mapy, wykresy, schematy, książki, czasopisma, żywe słowo itp.). Poznanie rzeczywistości polega na przyjmowaniu wyników obserwacji i działania podanych w procesie kształcenia za pomocą słów lub umówionych znaków.

6. Pojęcia związane z procesem uczenia się dorosłych

Uczenie się to „proces zdobywania i gromadzenia doświadczeń, w wyniku czego powstają nowe formy zachowania się i działania lub następuje modyfikacja zachowań i działań wcześniej nabytych; opanowany zostaje cały system wiadomości, umiejętności, nawyków, przyzwyczajzeń, przekonań”. Terminu „uczenie się” używa się zarówno w znaczeniu wąskim - dla określenia świadomego i zamierzonego zdobywania wiadomości i umiejętności (także nawyków, przyzwyczajzeń, przekonań), jak i w znaczeniu szerokim - dla określenia zarówno uczenia się zamierzonego, jak i niezamierzonego (mimowolnego)” [Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna – Biologia, Psychologia, 2001].

Proces uczenia się może być ściśle powiązany z procesem kształcenia (uczenie się pod kierunkiem i uczenie się wspierane przez nauczyciela) oraz niezależny w ramach samokształcenia (uczenie się samodzielne całkowicie i uczenie się samodzielne częściowo – wspólne, czyli kooperatywne), co ilustruje rysunek 1.

Rysunek 1

Źródło: Opracowanie własne.

Jako zaznaczono już wcześniej **samokształcenie** jest antytezą kształcenia i może przybierać formę samokształcenia **samodzielnego całkowicie** i **częściowo**.

Istotę **samokształcenia** **samodzielnego całkowicie** stanowi podejmowana i samoplanowana przez jednostkę działalność autokreacyjna, której samorealizacyjny

przebieg i osiągnięte wyniki podlegają samosprawdaniu i samooceniu, w konfrontacji z przyjętym przez nią celem samokształceniowym.

Z kolei istotę **samokształcenia samodzielnego częściowo** stanowi podejmowana i współplanowana przez dwie lub więcej osób działalność współkreatywna, której współrealizacyjny przebieg i osiągnięte wyniki podlegają współsprawdaniu i współoceniu, w konfrontacji z przyjętym przez te osoby celem samokształceniowym [Kujawiński, 2001].

Metody uczenia się stosowane przez ucznia poddanego procesowi kształcenia można podzielić na metody uczenia się pod kierunkiem i uczenia się wspieranego przez nauczyciela. Natomiast metody uczenia się używane w procesie samokształcenia można podzielić na uczenia się **samodzielnego całkowicie** i **samodzielnego częściowo**. W obu przypadkach kryterium podziału jest rola ucznia. Wyróżnia się następujące metody uczenia się:

- **Metoda uczenia się pod kierunkiem nauczyciela** to celowo i systematycznie stosowany sposób uczenia się powiązany z procesem kształcenia kierowanym przez nauczyciela.
- **Metoda uczenia się wspieranego przez nauczyciela** to celowo i systematycznie stosowany sposób uczenia się powiązany z procesem kształcenia współkierowanym przez nauczyciela i ucznia lub grupę uczniów.
- **Metoda uczenia się samodzielnego całkowicie** to celowo i systematycznie stosowany sposób samokierowania przez jednostkę własną działalnością indywidualną, np. w celach samokształceniowych lub przygotowania się do skutecznego współdziałania partnerskiego [Kujawiński, 2001].
- **Metoda uczenia się samodzielnego częściowo** to celowo i systematycznie stosowany sposób współkierowania przez dwie lub więcej osób działalność współkreatywną, np. w celach samokształceniowych lub przygotowania się do skutecznego współdziałania partnerskiego.

Jedną z metod uczenia się powiązanych z procesem kształcenia oraz stosowaną w samokształceniu jest **metoda samodzielnej pracy z materiałem pisanim**.

7. Podsumowanie

Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego nakłada na doradcę zadania, których odbiorcami są m.in. zawodowo czynni rolnicy - jego klienci, a wymagające dla swej realizacji posiadania odpowiednich kompetencji metodycznych. Kompetencje te muszą między innymi wyrażać się w znajomości właściwej terminologii pedagogicznej.

Z punktu widzenia całej rolniczej organizacji doradczej, którą tworzą państwowe jednostki doradztwa rolniczego szczególnie ważne jest, aby stosowana w niej terminologia była jednoznaczna i całościowo spójna. Dlatego też w opracowaniu przedstawiono jedną z propozycji próbującą uporządkować zbiór podstawowych

pojęć pedagogicznych. Nie można jej zweryfikować empirycznie. Można przyjąć lub odrzucić. Stanowi jednak podstawę do dalszego doskonalenia typologii pojęć pedagogicznych, a co najważniejsze pozwala skutecznie komunikować się wszystkim szczeblom tworzącym państwową, rolniczą organizację doradczą a przez to znacząco wpłynąć na poprawę jakości pracy zatrudnionych w niej doradców. Nie pozostaje też ona w sprzeczności z Rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 3 lutego 2006 r. „W sprawie uzyskiwania i uzupełniania przez osoby dorosłe wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych”.

LITERATURA

1. Kaczor St., Stojek K. (1993): *Dokształcanie i doskonalenie zawodowe jako realizacja idei kształcenia ustawicznego*. [w:] *Pedagogika pracy* (red. St. Kaczor). MCNEMT.
2. Kargul J. (1986): *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych* (red. K. Wojciechowski). Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, Wrocław.
3. Kujawiński J. (2001): *Twórczość metodyczna nauczyciela*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
4. Moos J., Patora R. (red.), (1999): *Zagadnienia wybrane. Część II. Nauczycielski Zespół Postępu Pedagogicznego w Szkolnictwie Zawodowym Województwa Łódzkiego*, Łódź.
5. Nowacki T. (1976): *Dydaktyka doskonalenia zawodowego*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, Wrocław.
6. Nowak Z. (1996): *Środki dydaktyczne w rewalidacji*. [w:] *Encyklopedia pedagogiczna* (red. W. Pomykało). Fundacja Innowacja, Warszawa.
7. Puślecki W. (red.), (1999): *Cele kształcenia w edukacji szkolnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
8. *Recommendation on the development of adult education, adopted by the General Conference at its nineteenth session*. UNESCO, Nairobi 26.11.1976.
9. Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 3 lutego 2006 r. *W sprawie uzyskiwania i uzupełniania przez osoby dorosłe wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych*. Dz. U. Nr 31, 2006.
10. Turoś L. (1975): *Andragogika. Zarys teorii oświaty i wychowania dorosłych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
11. Urbańczyk F. (1997): *Dydaktyka dorosłych*. Ossolineum, Wrocław.
12. *Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego*. Dz. U. Nr 25, 2004.
13. *Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna - Architektura, Biologia, Ekonomia, Filozofia, Informatyka, Językoznawstwo, Matematyka, Medycyna, Nauka i Oświata, Psychologia, Rolnictwo, Socjologia*, 2001.
14. Zaczyński W. (1974): *Metody nauczania*. [w:] *Pedagogika*. Red. M. Godlewskiego, S. Krawcewicz i T. Wujka. PWN, Warszawa.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

PODSTAWOWE POJĘCIA PEDAGOGICZNE STOSOWANE W DORADZTWIE
ROLNICZYM

STRESZCZENIE

W przedmiotowej pracy zaprezentowano własną propozycję próbującą uporządkować zbiór podstawowych pojęć pedagogicznych stosowanych przez doradców rolniczych podczas realizacji własnych zadań zawodowych. Propozycja ta ma pozwolić skutecznie komunikować się wszystkim szczeblom tworzącym państwową rolniczą organizację doradczą a przez to znacząco wpłynąć na poprawę jakości pracy doradców rolniczych.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

BASIC PEDAGOGICAL NOTIONS USED IN AGRICULTURAL ADVISORY

SUMMARY

In this work the personal proposals are trying to arrange the set of basic pedagogical notions used by agricultural advisers during the realization of own professional assignments is presented. This proposal has to permit efficiently communicate to all levels of forming a State Agricultural Advisory Organization and by this significantly to bear on an improvement of the quality of the agricultural advisers work.

SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBALSKI
*Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy
w Bydgoszczy*

OŚRODKI DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE WOBEC ZMIAN WYNIKAJĄCYCH Z INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

1. Wstęp

W ostatnich kilku latach zmiany w Polsce następują niezwykle szybko. Integracja z Unią Europejską spowodowała konieczność dostosowywania się wszystkich sfer życia gospodarczego i społecznego do nowych warunków. Najbardziej oczekiwane zmiany jako efekt integracji miały nastąpić na obszarach wiejskich, które w sposób wyraźny odbiegały rozwojem od standardów europejskich. Przemiany wsi i rolnictwa są wspierane przez doradztwo świadczone w Polsce głównie przez państwowe jednostki doradztwa rolniczego. Jak wskazuje Matuszak [2003] także same ośrodki doradztwa rolniczego ewoluują wraz ze zmieniającymi się warunkami w otoczeniu. Zmiany te są zatem nieuniknione w okresie adaptacji do zadań związanych z przystąpieniem do UE. Ostatnia modyfikacja instytucji ODR miała miejsce na przełomie 2004 i 2005 roku, a już zapowiadane nowe rozwiązania organizacyjne od początku 2007 roku mają spowodować dostosowanie tej instytucji do wymagań stawianych systemom doradztwa rolniczego przez Unię Europejską [Kania 2006, Matuszak 2005, Skórnicki 2005, Wiatrak 2006]. W celu dokonania oceny przemian jakie następują w środowiskach doradczych w Polsce zaprojektowano badania, w których pracownicy ODR mieli dokonać oceny wpływu integracji z UE na rozwój wsi i rolnictwa oraz doradztwa rolniczego w Polsce.

2. Metody badawcze

Badania dotyczące funkcjonowania ośrodków doradztwa rolniczego wobec integracji z Unią Europejską zostały przeprowadzone w listopadzie 2004 roku. Dla zarejestrowania odpowiedzi respondentów posłużono się kwestionariuszem ankiety pocztowej, która została wysłana do ośrodków doradztwa rolniczego w ca-

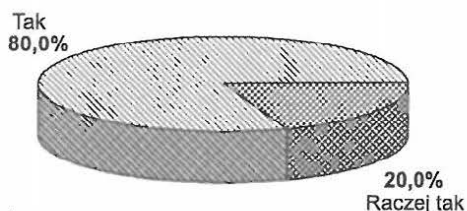
łej Polsce. Każdy ODR otrzymał jeden kwestionariusz do wypełnienia. Ankieta składała się z 39 pytań, z których 32 stanowiły pytania zamknięte, 3 półotwarte, a 4 otwarte. Razem wysłano 46 egzemplarzy kwestionariusza ankiety, z czego wypełniono i odesłano 40, co stanowiło 87 % całej populacji¹. Ankieta została przeprowadzona przed wejściem w życie ustawy z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego [Dz. U. Nr 251, poz. 2507] oraz przed rozporządzeniem ministra rolnictwa i rozwoju wsi z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie nazw i siedzib oraz ramowego statutu wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego [Dz. U. Nr 285, poz. 2866].

3. Wpływ integracji z UE na sytuację rolników

Przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej było wiele wątpliwości i mimo kampanii informacyjnej, w której uczestniczyły różne instytucje państwowe, w tym jednostki doradztwa, za integracją opowiedziała się tylko część społeczności wiejskiej. To właśnie rolnicy najbardziej obawiali się o wysokość środków przeznaczonych na wspieranie rozwoju wsi i rolnictwa. W przeprowadzonych badaniach do ośrodków doradztwa rolniczego zostały skierowane pytania mające na celu ocenę jak wstąpienie do wspólnoty krajów piętnastki wpłynęło na Polskę, a w szczególności na mieszkańców wsi. Na pytanie o korzyści z wstąpienia Polski do UE, badani w 100% udzielili odpowiedzi twierdzących; w tym 80,0% „tak”, a 20,0% „raczej tak” (rysunek 1). Podobne wyniki uzyskano zadając pytanie o rozwój terenów wiejskich w Polsce po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej. Otrzymano wszakże mniej jednoznacznie optymistyczne odpowiedzi, bowiem 47,5% badanych odpowiedziało „tak”, a 52,5% „raczej tak” (rysunek 2). Więcej respondentów, którymi byli przedstawiciele ODR w całej Polsce, wierzyło w korzyści dla Polski niż dla obszarów wiejskich. Wyrażone opinie wskazują jednak, iż respondenci oczekiwali szybkiego unowocześnienia polskiego rolnictwa. Dowodem na to jest fakt, że opinie takie wyraziło 92,5% pytanym, natomiast zaledwie 7,5% uważało, że taki rozwój nie będzie miał miejsca (rysunek 3).

Rysunek 1

Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej jest korzystne dla Polski

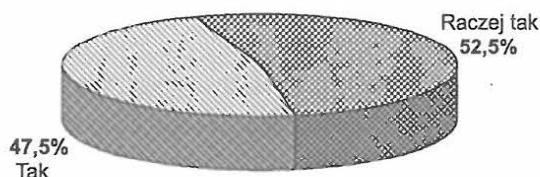

Źródło: Badania własne.

¹ Badania zostały przeprowadzone przez Adama Niedbalskiego w ramach przygotowywania pracy magisterskiej pod kierunkiem Sławomira Zawiszy.

Rysunek 2

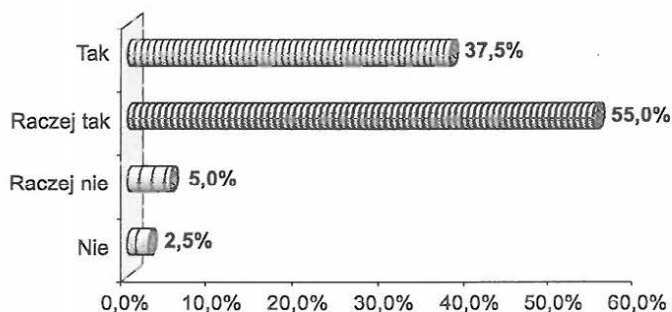
W efekcie członkostwa w Unii Europejskiej nastąpi rozwój terenów wiejskich w Polsce

Źródło: Badania własne.

Rysunek 3

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej spowoduje szybkie unowocześnienie polskiego rolnictwa

Źródło: Badania własne.

Kolejnym podejmowanym problemem była pozycja ekonomiczna i społeczna mieszkańców wsi po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Większość respondentów, bo aż 87,5% uważała, że mieszkańcom wsi nie grozi ubożenie. Z kolei 10,0% twierdziło, że taki proces będzie miał miejsce i prawdopodobnie może to nastąpić wśród mieszkańców tych terenów, gdzie produkcja rolnicza nie jest zbyt intensywna i będą oni musieli poszukać jeszcze innego, dodatkowego źródła dochodu, ponieważ z produkcji rolniczej nie będą w stanie się utrzymać. Część natomiast badanych (2,5%) nie wyraziła na ten temat zdania (rysunek 4).

Zdecydowana większość przedstawicieli ośrodków doradztwa rolniczego uważała, że wstąpienie naszego kraju do Wspólnoty nie spowoduje ubożenia części mieszkańców wsi, a wręcz przeciwnie, ponieważ jeszcze większa część respondentów z ODR była zdania, że poziom życia mieszkańców wsi poprawi się. Badani przedstawiciele ODR twierdzili, że wstąpienie Polski do Unii Europejskiej spowoduje wzrost poziomu życia mieszkańców wsi (95,0% respondentów), natomiast tylko 5,0% raczej nie przewidywało takiego wzrostu (rysunek 5).

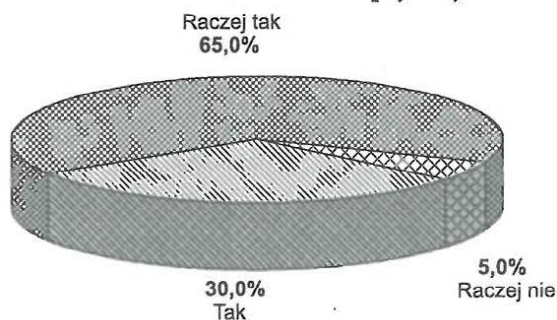
Rysunek 4

Źródło: Badania własne.

Rysunek 5

Możliwość wzrostu poziomu życia mieszkańców wsi po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej

Źródło: Badania własne.

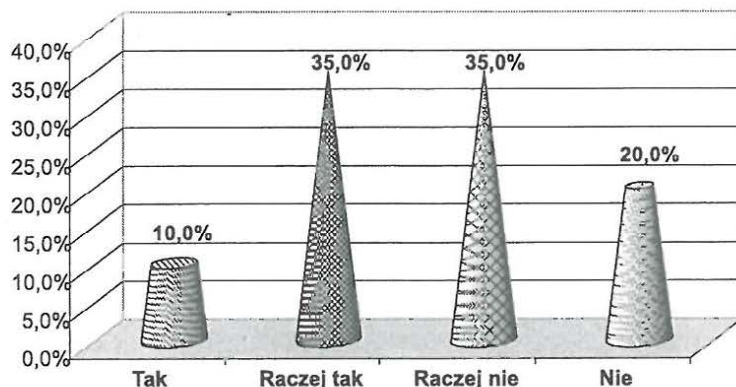
4. Wpływ integracji z UE na funkcjonowanie ODR

Stan prawny polskiego doradztwa państwowego przed 2005 rokiem posiadał kilka istotnych mankamentów wpływających na działalność ODR. Do podstawowych można zaliczyć: brak osobowości prawnej, mało skuteczny system finansowania z budżetu, niejasny system nadzorowania funkcjonowania sieci ośrodków w skali kraju i na poziomie województwa. Miały one znaczący wpływ na organizację i zasady działania doradztwa zarówno w warunkach wewnętrznych, krajowych jak i we współpracy międzynarodowej z zagranicznymi instytucjami doradczymi lub innymi partnerami.

W pracy doradczej niezwykle ważne jest aby kadry doradcze, możliwie jak najszybciej, posiadały niezbędne informacje do udzielania wsparcia rolnikom. Duży wpływ może mieć na to współpraca pomiędzy ODR-ami i kontakty z zagranicznymi jednostkami doradczymi, ale bez wątplenia również sprawny przepływ informacji pomiędzy różnymi instytucjami państwowymi zajmującymi się rozwojem obszarów wiejskich. Z przeprowadzonych badań wynika, że informacje dotyczące nowych kierunków rozwoju rolnictwa docierały do 55,0% respondentów z niewystarczającym wyprzedzeniem, natomiast 45% przedstawicieli ODR twierdziło, że informacje te docierały z wystarczającą szybkością (rysunek 6).

Rysunek 6

Informacji dotyczących nowych kierunków rozwoju rolnictwa docierają do ODR z wystarczającym wyprzedzeniem

Źródło: Badania własne.

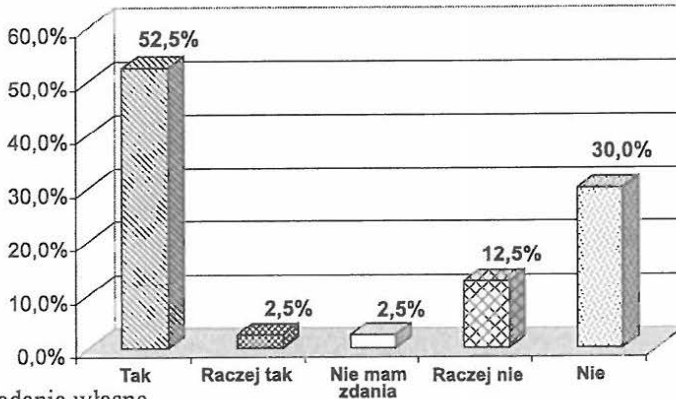
W przeprowadzonych badaniach na temat współpracy ODR z innymi instytucjami doradczymi z państw Unii Europejskiej wynika, że ponad połowa badanych jednostek podjęła taką współpracę z krajami UE, natomiast ponad 40% respondentów nie podjęło takich działań, a tylko 2,5% nie wyraziło zdania. Szczegółowe informacje zostały przedstawione na rysunku 7.

Prawie wszyscy respondenci chcieliby aby współpraca ODR z innymi instytucjami doradczymi uległa poprawie i jak wskazują badania liczyli na to, że w przyszłości ulegnie poprawie, a instytucje doradcze, które dotychczas nie współpracowały podejmą taką współpracę. Pozostała natomiast część badanych liczyła na poprawę dotychczasowych relacji (rysunek 8).

Od kilku lat obserwuje się zmianę funkcji państwowego doradztwa rolniczego. Zmiany dotyczą głównie przesunięcia zadań z doradztwa technologicznego na doradztwo ekonomiczne. Wyspecjalizowane instytucje prywatne oferują natomiast wiedzę technologiczną wraz ze sprzedawanymi produktami np. nawozami, środkami ochrony roślin lub paszami.

Rysunek 7

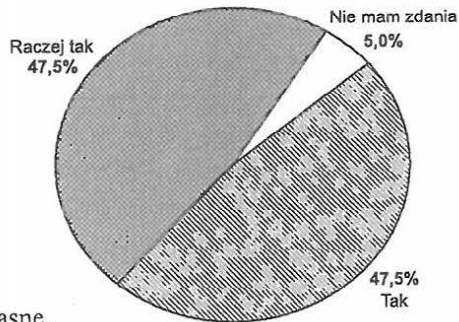
Istnienie współpracy z innymi instytucjami doradczymi z państw Unii Europejskiej

Źródło: Badania własne.

Rysunek 8

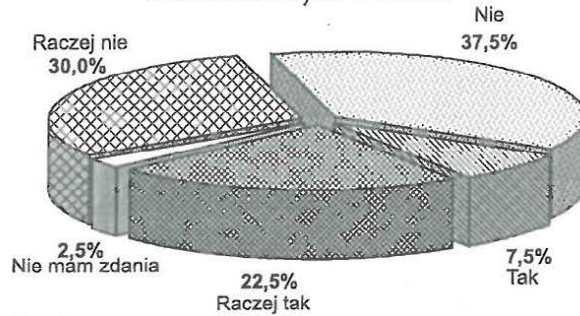
Opinie na temat możliwości poprawy w przyszłości współpracy z instytucjami doradczymi z UE

Źródło: Badania własne.

W związku z rosnącą liczbą prywatnych firm pełniących także funkcje doradczych wraz z dystrybucją środków do produkcji zapytano badanych w ODR czy obawiają się powstania takich firm i 37,5% badanych zdecydowanie zaprzeczyło, a 30,0% raczej się nie obawiało. Wynika z tego, że większość respondentów w ODR (67,5%) czuło się pewnie i nie bało się konkurencji. Natomiast około 30,0% ODR (22,5% respondentów odpowiedziało „raczej tak” i 7,5% „tak”) obawiało się powstania prywatnych firm doradczych, zaś 2,5% nie miało na ten temat zdania (rysunek 9). Może to być spowodowane tym, iż obawiano się, że ich ośrodek nie sprosta większej konkurencji na rynku doradczym (5,0% respondentów), co mogłoby doprowadzić np. do utraty miejsc pracy. Jednak zdecydowana większość badanych bo 95,0% (62,5% - „tak” i 32,5% - „raczej tak”) uważała, że ich ośrodki doradztwa sprostają nowym wyzwaniom stawianym przez konkurencję (rysunek 10).

Rysunek 9
Obawy ośrodków doradztwa rolniczego dotyczące powstania prywatnych firm doradczych w Polsce

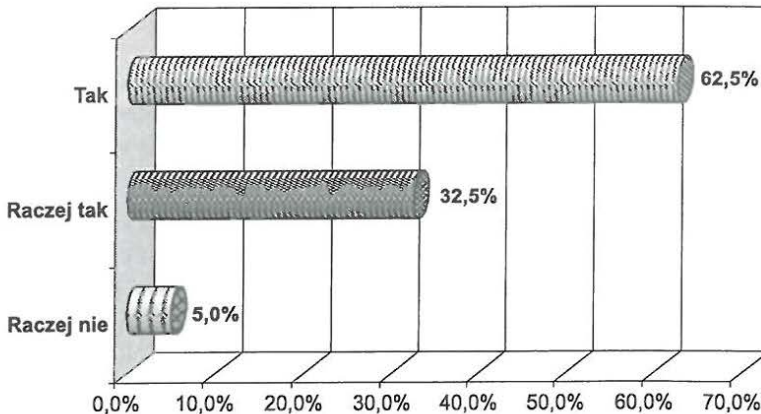

Źródło: Badania własne.

Badani, mając na uwadze dobro rolników, uznali (67,5% respondentów), że pojawienie się prywatnych firm doradczych będzie dla nich korzystne. W powstaniu prywatnych firm doradczych część badanych (25,0%) nie widziała żadnych korzyści dla rolników, a 7,5% nie miało na ten temat zdania (rysunek 11). Zdecydowana większość pytanym (70,0%) chciałaby również aby rolnicy mogli korzystać z porad tych firm (rysunek 12). Dzięki większej liczbie doradców rolniczych byłaby możliwość uzyskania porady w krótszym czasie. Rolnicy mogliby np. korzystać z usług różnych firm przy wypełnianiu wniosków na pozyskanie środków finansowych z funduszy UE. Właśnie w tych działaniach liczy się szybkość i dokładność. Każdy doradca musi bowiem poświęcić (w zależności od rodzaju wniosku) odpowiednią ilość czasu na jego przygotowanie. Konkurowanie wymusiłoby też troskę o lepszą obsługę rolników, co byłoby korzystne dla rolników.

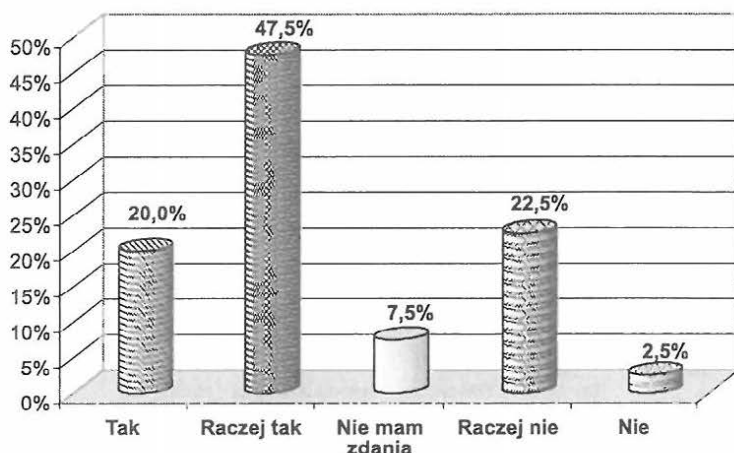
Rysunek 10

Po powstaniu prywatnych firm doradczych ODR sprostają konkurencji

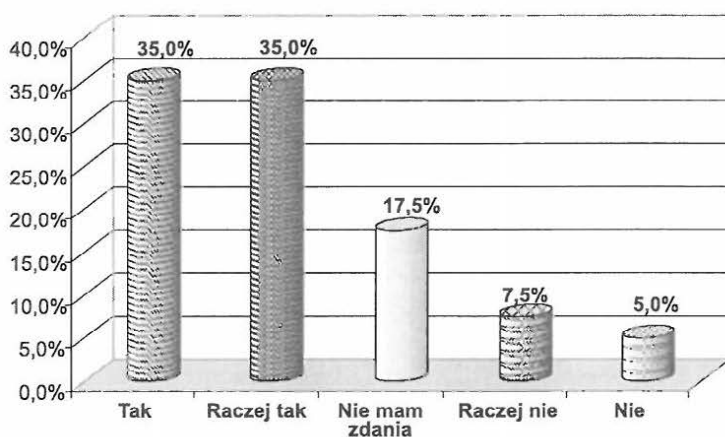
Źródło: Badania własne.

Rysunek 11
Pojawienie się w Polsce prywatnych firm doradczych będzie korzystne dla rolników

Źródło: Badania własne.

Rysunek 12
Rolnicy powinni mieć możliwość korzystania z pomocy prywatnych firm doradczych

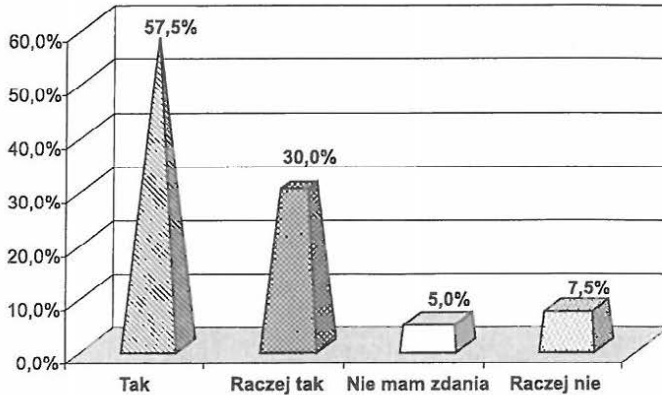

Źródło: Badania własne.

Mimo wielu problemów (głównie finansowych), które w ostatnich latach dotknęły doradztwo, to wielu z przedstawicieli ODR (87,5% respondentów) optymistycznie patrzyło w przyszłość i wierzyło w to, że w zawód doradcy rolniczego osiągnie jeszcze wysoką rangę (rysunek 13). Tylko 7,5% badanych ODR nie miało nadziei na poprawę, a 5,0% nie miało na ten temat zdania.

Rysunek 13

Nadzieje na uzyskanie wysokiej rangi w przyszłości zawodu doradcy rolniczego

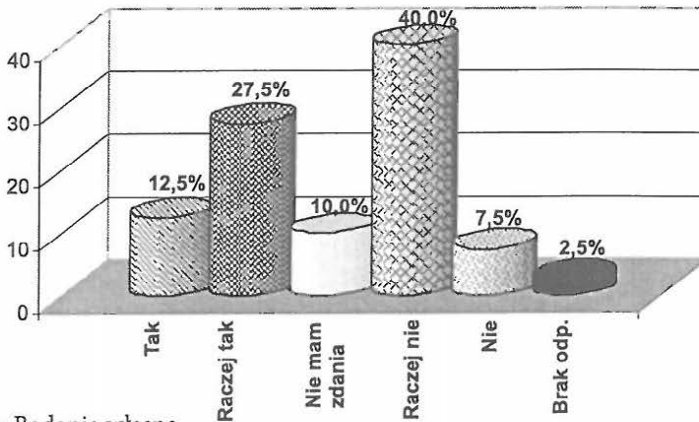

Źródło: Badania własne.

Okres ostatnich kilku lat funkcjonowania doradztwa rolniczego charakteryzował się zmianami działania jednostek doradztwa oraz modyfikacjami organizacyjnymi sieci ośrodków w kraju. Takie działania zawsze powodują powstawanie wielu wątpliwości oraz pytań o przyszłość i stabilność zatrudnienia wśród pracowników. W związku z sytuacją w jakiej pracowali w ostatnim okresie doradcy, zadano pytania dotyczące ich obaw o utratę pracy. Z udzielonych odpowiedzi wynika, że 47,5% respondentów, nie obawiało się redukcji miejsc pracy, wyrażając swoje obawy najczęściej w sposób mniej kategoryczny. Aż 40,0% obawiało się o swoje miejsca pracy, chociaż większość tych głosów też nie była wyrażona w formie zdecydowanej. Z kolei 10,0% nie miało zdania na ten temat, a 2,5% nie udzieliło żadnej odpowiedzi (rysunek 14).

Rysunek 14

Obawy badanych ODR o redukcję miejsc pracy

Źródło: Badania własne.

5. Podsumowanie i wnioski

W prezentowanych badaniach uwzględniono dwa aspekty członkostwa Polski w UE: wpływ tego procesu na rozwój wsi i rolnictwa oraz przemiany w doradztwie rolniczym w opinii badanych przedstawicieli ośrodków doradztwa rolniczego. W świetle przeprowadzonych badań można sformułować kilka wniosków.

- Więcej respondentów, którymi byli przedstawiciele ODR w całej Polsce, wierzyło w korzyści z integracji dla Polski niż dla samych obszarów wiejskich. Jednocześnie zdecydowana większość przedstawicieli ośrodków doradztwa rolniczego uważała, że po wstąpieniu Polski do UE nie nastąpi ubożenie części mieszkańców wsi, a wręcz przeciwnie, że poziom życia mieszkańców wsi poprawi się.
- Z przeprowadzonych badań wynika, że około połowa badanych ODR podejmowała współpracę z innymi instytucjami doradczymi z Unii Europejskiej i prawie wszystkie ośrodki zadeklarowały, że w przyszłości współpraca ta może się poprawić.
- Z odpowiedzi ponad połowy badanych przedstawicieli ODR wynika, że informacje dotyczące nowych kierunków rozwoju rolnictwa docierały do nich z niewystarczającym wyprzedzeniem.
- Większość ODR nie wyrażała obaw z powodu powstawania prywatnych firm doradczych w Polsce, uważając równocześnie, że sprostają konkurencji. Respondenci uznali w większości, że pojawienie się w Polsce prywatnych firm doradczych będzie korzystne dla rolników, którzy powinni mieć możliwość korzystania z usług takich firm.
- Badani przedstawiciele ośrodków doradztwa rolniczego czuli się też pewnie na rynku pracy i nie bali się utraty miejsc pracy. Jednocześnie wyrażano nadzieje na to, że w przyszłości zawód doradcy zyska wyższą rangę. Pozwala to optymistycznie patrzeć w przyszłość i na dalszy rozwój instytucji państwowego doradztwa rolniczego w Polsce.

Doradztwo rolnicze pełni kluczową rolę we wspieraniu i stymulowaniu zmian na wsi w Polsce od wielu dziesięcioleci. Rozwój ośrodków doradztwa rolniczego zawsze był związany z ogólnymi tendencjami przemian wsi i rolnictwa. Dostosowanie się jednostek ODR do nowych wymagań współcześnie związane jest z włączeniem Polski do Unii Europejskiej i stanowi ważny etap w ewolucji tej instytucji oraz bezpośrednio oddziałuje na zakres obowiązków w pracy doradczej. W doradztwie rolniczym przez kilka lat oczekiwano na modyfikacje, ponieważ cele działalności doradczej zmieniają się wraz z potrzebami rolników i uwarunkowaniami, w których muszą pracować doradcy. Integracja Polski z Unią Europejską spowodowała także konieczność dostosowania się do nowych zasad w sferze doradztwa. Rozporządzenie Rady UE nr 1782 z 2003 roku nałożyło na każde państwo członkowskie Unii Europejskiej konieczność wspierania rolników poprzez

stworzenie od 1 stycznia 2007 roku systemu doradztwa rolniczego. Otwiera to nowy etap rozwoju tej instytucji w Polsce oraz pole dla badania funkcjonowania systemu doradztwa i ODR w nowych uwarunkowaniach.

LITERATURA

1. Kania J. (2006): Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, ss. 63-74.
2. Matuszak E. (2003): Przygotowanie kadr doradczych do nowych zadań po akcesji z UE. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, ss. 39-53.
3. Matuszak E. (2005): Doradztwo rolnicze po zmianach – wybrane aspekty. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, ss. 14-25.
4. Skórnicki H. (2005): Doradztwo rolnicze w świetle reformy Wspólnej Polityki Rolnej. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, ss. 7-13.
5. Wiatrak A.P. (2006): Wizja i misja doradztwa rolniczego jako wyznaczniki struktury organizacyjnej jednostek doradczych. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, ss. 39-49.

SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBALSKI

OŚRODKI DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE WOBEC ZMIAN WYNIKAJĄCYCH Z INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono wyniki badań dotyczących funkcjonowania ośrodków doradztwa rolniczego wobec integracji z Unią Europejską jakie zostały przeprowadzone w listopadzie 2004 roku. Pocztą wysłano 46 egzemplarzy kwestionariusza ankiety, z czego wypełniono i odesłano 40, co stanowi 87 % całej populacji ośrodków doradztwa rolniczego funkcjonujących w Polsce w okresie prowadzenia badań. Z badań wynika, że przedstawiciele ODR korzystnie oceniali wpływ integracji z UE na rozwój Polski oraz wsi i rolnictwa, przy czym mniej optymistyczne odpowiedzi dotyczyły korzyści dla obszarów wiejskich. Większość respondentów z ODR była zdania, że poziom życia mieszkańców wsi poprawi się. Nieco ponad połowa badanych ODR deklarowała istnienie współpracy z partnerami z UE wyrażając jednocześnie nadzieję na zwiększenie i rozwój takiej współpracy z instytucjami doradczymi po integracji. W badaniach wyrażano pozytywne opinie na temat korzyści dla rolników wynikających z powstania prywatnych firm doradczych, jednocześnie twierdząc, że nie będzie to stanowiło konkurencji dla ODR. Z udzielonych odpowiedzi wynika, że niemal połowa respondentów, nie obawiała się redukcji miejsc pracy, wyrażając swoje obawy najczęściej w sposób mniej kategoryczny. Nieco tylko mniej obawiało się o swoje miejsca pracy, chociaż większość tych głosów też nie była wyrażona w formie zdecydowanej. Z przeprowadzonych badań wynika, że informacje dotyczące nowych kierunków rozwoju rolnictwa docierały do 55,0% respondentów z niewystarczającym wyprzedzeniem. Integracja Polski z Unią Europejską spowodowała także konieczność do-

stosowania się do nowych przepisów, w świetle których od 1 stycznia 2007 roku konieczne jest stworzenie systemu doradztwa rolniczego. Otwiera to nowy etap rozwoju tej instytucji w Polsce oraz pole dla badania funkcjonowania systemu doradztwa i ODR w nowych uwarunkowaniach.

SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBAJSKI

POLISH AGRICULTURAL ADVISORY SERVICE CENTERS IN THE FACE OF CHANGES CAUSED BY POLAND'S INTEGRATION WITH THE EUROPEAN UNION

SUMMARY

The article deals with the results of a survey concerning the problem of agricultural centers functioning in the conditions of Poland's being a member of the European Union. The survey was carried out in November 2006. 46 copies of the questionnaire were sent by mail, 40 of which were filled in, and returned by the respondents. That was 87% of the total number of advisory centers in Poland at that time. The survey shows that the representatives of Polish advisory centers considered the integration of Poland with the European Union to have a positive influence on the development of the Polish agriculture and rural areas, being less optimistic about its benefits for the rural areas. Majority of the respondents were of the opinion that the living standards of people will improve. Slightly more than half of them declared being already involved in cooperation with EU partners, at the same time, they expressed desire to increase and develop cooperation with advisory centers after integration. The survey showed positive opinions on the subject of benefits for farmers resulting from creation of private advisory service which, in the opinion of respondents, were not competition for agricultural advisory centers. The survey results show no fear of losing their jobs on the part of more than fifty percent of respondents, some of them being more others less sure about it. Slightly fewer respondents were afraid of being made redundant although most of them were not certain, either. The survey also reveals that information on the subject of new prospects for agricultural development reached 55% of respondents with delay. Integration with the European Union also entailed a necessity of adjusting to the law of the EU in the light of which agricultural advisory system is to be founded from the January 1, 2007. This opens a new development stage of this institution as well as provides grounds for examining the agricultural advisory centers functioning in new conditions.

TERESA MIŚ, ALINA WALENIA
Uniwersytet Rzeszowski

UDZIAŁ PODKARPACKIEGO OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO W ABSORPCJI ŚRODKÓW UNIJNYCH W WARUNKACH PODKARPACKIEJ WSI

1. Wstęp

Rolnictwo polskie cechuje się dużym rozdrobnieniem (powierzchnia 55% gospodarstw nie przekracza 5 ha), zbyt dużą liczbą pracujących w nim osób, niedo-inwestowaniem, brakiem specjalizacji oraz niskim poziomem wykształcenia właścicieli gospodarstw rolnych. Wymaga głębokich zmian strukturalnych zarówno w zakresie samej produkcji, jak i wielkości obszarowej gospodarstw, struktur demograficznych, przestrzennych oraz infrastruktury instytucjonalnej.

Wysoki poziom rozwoju rolnictwa, zmiany strukturalne w rolnictwie i na obszarach wiejskich, jakie dokonały się w ostatnich dziesięcioleciach w krajach Europy Zachodniej, byłyby niemożliwe do urzeczywistnienia bez intelektualnego wsparcia ze strony doradztwa rolniczego [Sikorska-Wolak, 2001]. W Polsce, w tworzeniu nowej rzeczywistości gospodarczej i społecznej na wsi, głównymi „aktorami” są sami rolnicy i całe społeczności lokalne, ale w zdynamizowaniu tych działań szczególna rola wyznaczona została doradztwu rolniczemu. Doradztwo rolnicze posiadające w Polsce już ponad stuletnie tradycje, niezależnie od struktur organizacyjnych w jakich funkcjonowało, zawsze sprzyjało rozwojowi gospodarstw rodzinnych, inspirując i pobudzając rolników do samodzielnych, nowatorskich poczynań. Przez wiele dziesięcioleci główne jego cele utożsamiano z upowszechnianiem wiedzy i postępu rolniczego. Lansowany współcześnie i urzeczywistniany już w praktyce model wielofunkcyjnego rozwoju wsi pociąga za sobą konieczność rozszerzania celów i zakresu oddziaływania instytucji doradczych także na inne pozarolnicze aspekty pracy i życia mieszkańców wsi [Sikorska-Wolak, 2005]. Jak pisze Kobyłecki [2001], w realizacji polityki rozwoju obszarów wiejskich istotną rolę odgrywa informacja i doradztwo. Sprawny przepływ informacji

i efektywne doradztwo, są niezbędnymi warunkami właściwego funkcjonowania w rolnictwie mechanizmów rynkowych. Informacja i doradztwo obejmują nie tylko tradycyjne zagadnienia technologiczne produkcji rolniczej, ale także dotyczą marketingu, zarządzania, jakości, dostosowania się do wymogów Unii Europejskiej, w tym możliwości korzystania z instrumentów polityki strukturalnej.

Zmiany otoczenia rolnictwa i warunków, w których ono funkcjonuje wymaga aktywnego wsparcia ze strony doradztwa rolniczego, od którego rolnicy oczekują pomocy w realizacji swoich celów. Ośrodki Doradztwa Rolniczego w nowych warunkach związanych z członkostwem Polski w Unii Europejskiej rozszerzają zakres swojej działalności. W szerszym znaczeniu zajmują się problematyką ekonomiczną, socjalną i środowiskową wraz z jej powiązaniem z wielofunkcyjnym rozwojem i przedsiębiorczością pozarolniczą [Wiatrak, 2003]. Jednym z podstawowych celów funkcjonowania państwowego systemu doradztwa jest wspomaganie ludności rolniczej w rozwiązywaniu nurtujących ją problemów ekonomicznych i społecznych. Doradztwo, choć w bardzo ograniczonym zakresie, jest prowadzone również przez uczelnie rolnicze, związki zawodowe rolników, związki producentów, instytucje naukowo-badawcze oraz izby rolnicze.

2. Cel, metody i organizacja badań

Celem opracowania jest ocena udziału doradztwa w absorpcji środków unijnych w warunkach podkarpackiej wsi oraz przedstawienie opinii doradców z regionu Podkarpacia, pracujących na szczeblu lokalnym w zakresie przygotowania do realizacji działań w ramach programów SPO i PROW w latach 2004-2006. Podstawowym materiałem źródłowym wykorzystywanym w niniejszym opracowaniu są dane uzyskane w Podkarpackim Ośrodku Doradztwa Rolniczego oraz Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, a także wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród doradców z terenu 145 gmin województwa podkarpackiego¹.

3. Zadania i obszary oddziaływania współczesnego doradztwa rolniczego

Ze względu na swoje zadania, jak i usytuowanie na terenach wiejskich doradztwo rolnicze należy traktować jako instrument wspomagania ze strony państwa

¹ Badania empiryczne zostały przeprowadzone w drugiej połowie 2004 roku przez PODR w Boguchwale wśród pracowników zatrudnionych na szczeblu gminy, czyli w Gminnym Punkcie Doradczym. W badaniach nie uwzględniono opinii doradców z gminy Cisna i Mielec. Do zebrania materiału empirycznego zastosowana została metoda sondażu ankietowego, zaś narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety.

rozwoju wsi i rolnictwa, a w związku z tym powinno realizować zadania wynikające z narodowych strategii oraz programów rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Interwencja państwa w tym zakresie wynika z konieczności:

- zapewnienia stabilnych warunków dla realizacji polityki państwa wobec wsi;
- zapewnienia rządowi możliwości skutecznej realizacji ustaleń wynikających z negocjacji z Unią Europejską;
- zapewnienia właściwego przygotowania programów pracy dla instytucji pozarządowych działających na rzecz rozwoju rolnictwa dostosowując je do realizacji Wspólnej Polityki Rolnej (CAP);
- organizowania szkoleń na konkretne zapotrzebowanie wynikające z oczekiwań ludności wiejskiej;
- ścisłej współpracy doradztwa z instytucjami naukowymi, organizacjami poszczególnych branż oraz przedsiębiorstwami, w zakresie zbioru przetwarzania i upowszechniania informacji;
- realizacji adresowanych programów nakierowanych na regulację procesów modernizacyjnych, sprzyjających przemianom strukturalnym wsi i rolnictwa;
- realizacji programu powszechnego i bezpłatnego świadczenia usług doradczych;
- realizacji zadań związanych z przygotowaniem i upowszechnianiem materiałów informacyjnych dotyczących możliwości korzystania ze środków Unii Europejskiej;
- realizacji przepisów UE [m.in. Rozporządzenie Rady nr 950/97 z dnia 20 maja 1997 r. w sprawie zwiększenia efektywności struktur rolnych – Dz. Urz. WE Nr L 142/1].

Doradztwo rolnicze jest dziedziną, w ramach której realizuje się niezwykle ważną, bezpośrednią pomoc państwa najbardziej potrzebującym mieszkańcom obszarów wiejskich, rolnikom, małym i średnim przedsiębiorcom oraz samorządom, poprzez:

- doszkalanie – podnoszenie kwalifikacji zawodowych;
- pomoc w organizowaniu rolników w branżowe grupy producenckie, marketingowe, związki, stowarzyszenia i różne organizacje rolnicze;
- wdrażanie nowoczesnych technologii w produkcji roślinnej i zwierzęcej;
- wdrażanie metod rolnictwa ekologicznego na obszarach cennych przyrodniczo;
- procesy innowacyjne najnowszych rozwiązań z zakresu marketingu, ekonomii, zarządzania;
- kreowanie alternatywnych źródeł dochodu zarówno w produkcji, jak i usługach, dla tych, którzy nie utrzymują się z produkcji rolniczej.

Doradztwo, bez względu na to, gdzie i w jakich warunkach działa, przechodzi stałą ewolucję, zmienia się w zależności od panującej koniunktury rynkowej i po-

trzeb tych, dla których jest niezbędne. Doradztwo w Polsce powinno wykorzystywać wnioski wynikające z efektywnego funkcjonowania doradztwa krajów Unii, a także krajów OECD [Kobyłecki, 2001].

Funkcjonowanie Ośrodków Doradztwa Rolniczego zostało usankcjonowane aktem prawnym, jakim jest ustawa o *jednostkach doradztwa rolniczego* z dnia 22 października 2004 roku. Zgodnie z art. 5 tej ustawy ośrodki doradztwa realizują zadania z zakresu doradztwa rolniczego uwzględniając kierunki rozwoju wyznaczone w regionalnych i lokalnych programach rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, ustalonych przez właściwe organy samorządu terytorialnego. Jednostkami doradztwa rolniczego są: Centrum Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Brwinowie, zwane dalej „Centrum Doradztwa” oraz 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego, których terytorialny zasięg działania obejmuje obszar województwa właściwego ze względu na siedzibę tego ośrodka, zwane dalej „ośrodkami doradztwa” [Ustawa z dnia 22 października 2004 r. Dz. U. Nr 251, poz. 2507 o jednostkach doradztwa rolniczego].

Ważnym zadaniem współczesnego doradztwa jest stymulowanie rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi. Jednakże każdy z możliwych rodzajów przedsiębiorczych zachowań na terenach wiejskich rodzi specyficzne wyzwanie pod adresem doradztwa, wymaga odmiennego podejścia, odmiennych strategii doradczych. Szczególna rola doradztwa polega na stymulowaniu wielofunkcyjnego rozwoju wsi, poprzez:

- wskazanie alternatywnych źródeł dochodu dla rolników i ludności rolniczej,
- pobudzenie drobnej przedsiębiorczości pozarolniczej na wsi,
- kreowanie liderów na wsi,
- udział w opracowaniu i wdrażaniu strategii rozwoju regionalnego czy lokalnego,
- przekwalifikowanie rolników i przygotowanie ich do wykonywania innych pozarolniczych zawodów,
- przekazywanie informacji rynkowej (ceny, podatki, popyt, podaż),
- pomoc w sporządzaniu wniosków o wsparcie z programów pomocowych.

Ośrodki doradztwa po wejściu Polski do UE zaczęły realizować wymienione zadania przez wdrożenie Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) oraz Sektorowy Program Operacyjny (SPO), wspierający restrukturyzację i modernizację polskiej gospodarki żywnościowej. Kluczowym zagadnieniem w wytyczaniu obecnych celów strategicznych doradztwa rolniczego jest bezpośrednia pomoc rolnikom i innym mieszkańcom wsi, potencjalnym beneficjentom w skutecznym pozyskaniu unijnych pieniędzy na rozwój produkcji i przedsiębiorczości wiejskiej oraz stabilizacji ekonomicznej obszarów wiejskich [Miś, 2007].

Rolą doradców i systemu informacyjnego jest dostarczanie wiedzy na temat tego, co jest istotne dla procesu decyzyjnego, w jaki sposób ujawniać fakty i dokonywać ich interpretacji, jak stawiać przed rolnikami alternatywne rozwiązania i dyskutować sposób rozwiązania problemu. Rolnik na ogół dobrowolnie korzysta z pomocy doradcy, ma swobodę decyzji w zakresie produkcji rolniczej i przedsiębiorczości lub odrzucenia porady, ponosi pełną odpowiedzialność za podejmowane decyzje [Wawrzyniak, 2000].

Merytoryczny zakres doradztwa rolniczego, a co za tym idzie przedmiotowy zakres usług doradczych, jest bardzo pojemny. Instytucje zajmujące się doradztwem podejmują działania na rzecz wspierania przedsiębiorczości, aktywizacji gospodarczej mieszkańców wsi, poprawy efektywności produkcji, czy wreszcie wspierają działania różnych grup beneficjentów występujących o wsparcie przedsięwzięć z programów UE [Mościcki, Brodziński, 2005].

Akcesja Polski z Unią Europejską wymaga intensyfikacji pracy służb doradczych. Związana jest ona przede wszystkim z doradztwem obejmującym dostosowanie do warunków działalności określonej wymogami UE oraz pozwalającym na zagospodarowanie środków pomocowych ze Wspólnej Polityki Rolnej i funduszy strukturalnych. W tym celu konieczne są zmiany, prowadzące do powstania systemu doradztwa rolniczego i wiejskiego, świadczonego przez różne instytucje, wzajemnie się uzupełniające i zróżnicowane pod względem finansowania. W systemie tym jest miejsce zarówno dla doradztwa państwowego, jak i samorządowego, czy też prywatnego. Ważne są kierunki ich działania. W doradztwie dla rolników jest to przede wszystkim doradztwo rolnicze (techniczne i ekonomiczne) i rolniczo-środowiskowe, a w doradztwie dla mieszkańców wsi - doradztwo w zakresie wielofunkcyjnego zagospodarowania wsi, socjalno-ekonomiczne i wiejsko-środowiskowe [Wiatrak, 2004].

Zakres zadań doradztwa został poszerzony przez wprowadzenie zagadnień pozyskiwania alternatywnych źródeł dochodu przez między innymi rozwój przedsiębiorczości, związanej z przechowalnictwem, konfekcjonowaniem płodów rolnych i popularyzacją prostych metod przetwórstwa oraz pomoc w organizowaniu i upowszechnianiu inicjatyw, mających na celu promocję wszelkich form organizacyjnych grupowego działania wśród społeczności wiejskiej.

4. Przygotowanie do wykorzystania funduszy unijnych w opinii doradców z regionu Podkarpacia

Wykorzystanie funduszy unijnych w ramach programów PROW i SPO to wyzwanie, jakie stanęło zarówno przed jednostkami odpowiedzialnymi za wdrażanie programów, jak i ich odbiorcami. Postawy i wiedza tych podmiotów stanowi potencjał niezbędny do osiągnięcia sukcesu. W celu przygotowania ODR do spraw-

nego wdrażania programów przeprowadzone zostały badania ankietowe wśród wszystkich doradców ze szczebla lokalnego, czyli każdej gminy regionu Podkarpacia. Miały one za zadanie uzyskanie informacji na temat znajomości tych programów, zamierzeń potencjalnych odbiorców wsparcia unijnego, napotykanym trudności oraz oczekiwanej pomocy.

W znacznej mierze to od wiedzy i umiejętności doradców, zależy jakie kwoty środków pieniężnych będą pozyskane przez potencjalnych beneficjentów programów unijnych. Uzyskane wyniki badań ankietowych wskazują, że 51,7% badanych doradców legitymuje się wykształceniem wyższym, zaś 48,3% posiada wykształcenie średnie. Pracownicy ODR podnoszą swoje kwalifikacje, ponieważ na 145 ankietowanych doradców tylko pięciu, tj. 3,4% nie brało udziału w szkoleniach z zakresu programów PROW i SPO.

Udział w szkoleniach różnicuje wiedzę posiadaną przez doradców. Doradcy, którzy korzystali ze szkoleń związanych z realizacją programów PROW i SPO w latach 2004-2006 wykazują większy zasób wiedzy. Blisko 73% badanych doradców biorących wcześniej udział w szkoleniach stwierdziło, że posiada wystarczającą wiedzę i tylko 20% doradców nie uczestniczących w szkoleniach określiło swoją wiedzę jako wystarczającą (tabela 1).

Tabela 1

Udział doradców w szkoleniach a ich wiedza na temat programów PROW i SPO (% odpowiedzi)

Wiedza na temat PROW i SPO	Udział w szkoleniach z zakresu PROW i SPO	
	tak	nie
Zdecydowanie wystarczająca	2,1	-
Raczej wystarczająca	70,7	20,0
Raczej niewystarczająca	20,7	40,0
Zdecydowanie niewystarczająca	0,8	20,0
Trudno powiedzieć	5,7	20,0
Razem	100,0	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie opinii doradców (badania ankietowe przeprowadzone przez PODR).

Z oceny przygotowania jednostek doradczych do wdrażania PROW i SPO na podstawie opinii doradców wynika, że w 57 gminach (co stanowi 39,3% ogółu badanych gmin) jednostki są przygotowane do wdrażania programów, natomiast w 15 gminach (10,4% gmin) stwierdzono brak przygotowania (rysunek 1). Aż 73 doradców gminnych nie wyraziło swojej opinii na temat przygotowania jednostek doradczych.

Rysunek 1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych wśród doradców gminnych przez PODR w Boguchwale.

Trzeba tu jednak zauważyć, że opinie doradców pozwalają tylko na ogólną ocenę przygotowania jednostek doradczych szczebla lokalnego, jednak na ich podstawie można przypuszczać, że niezbędne są zintegrowane działania wszystkich jednostek odpowiedzialnych w gminie za realizację programów unijnych. Jest to szczególnie ważne i pozwala na wyciągnięcie wniosków obecnie, kiedy dokonuje się z jednej strony ocena tego co było, czyli rezultatów działań w ramach wykorzystania środków przysługujących w programach PROW i SPO, zaś z drugiej strony trwają przygotowania do wdrażania nowego programu PROW na lata 2007-2013.

5. Ocena działań PODR w Boguchwale w zakresie wspierania rolników występujących o dofinansowanie z funduszy unijnych

Ważną rolę w doskonaleniu zawodowym, tzn. uaktualnianiu i podnoszeniu wiedzy przedsiębiorców wiejskich odgrywają ośrodki doradztwa rolniczego (ODR) [Sawicka, 2003]. Charakteryzują się one dużą elastycznością działania i możliwością najszybszego przekazywania pomocy. ODR-y udzielają wskazówek i prowadzą kursy edukacyjne dotyczące aktualnych problemów wsi oraz są pomocne w informowaniu o szkoleniach i programach edukacyjnych prowadzonych przez różnego rodzaju instytucje.

Rolnicza organizacja doradcza stanowi dziś główne ogniwo przekazujące informacje między administracją rządową, placówkami naukowymi i innymi organizacjami rolniczymi a rolnikami. Jest ona siłą napędową przemian społeczno-gospodarczych zachodzących na wsi. Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Boguchwale, stanowi jedną z kluczowych placówek polaryzacji wiedzy dla ludności wiejskiej w województwie. Został powołany przez wojewodę podkarpackiego z dniem 1 stycznia 2005 roku (na mocy ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego), w miejsce Wojewódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego i jest jednostką działającą na terenie całego województwa podkarpackiego.

Szeroka oferta oświatowa skierowana jest do mieszkańców terenów wiejskich: rolników, młodzieży, kobiet prowadzących gospodarstwa domowe, osób zainteresowanych przekwalifikowaniem do zawodów nierolniczych. Pomoc edukacyjna w zakresie rozwoju przedsiębiorczości obejmuje głównie:

- pobudzenie, ukierunkowanie i pomoc osobom, które chcą rozwijać i doskonalić działalność na własny rachunek,
- doradzanie dotyczące prowadzenia nowej działalności i pozyskania nowych źródeł dochodu dla społeczności lokalnej,
- czuwanie nad rozwojem małych przedsiębiorstw,
- prowadzenie szkoleń kształtujących postawy przedsiębiorcze, kreatywne, poszukujące zmian.

Działalność PODR nakierowana jest na podnoszenie wiedzy zawodowej rolników i osób odpowiedzialnych za rozwój obszarów wiejskich, restrukturyzację i modernizację rolnictwa. W związku z tym w tematyce szkoleń dominują takie zagadnienia jak: wielofunkcyjny rozwój wsi, organizacja rynków rolnych, prowadzenie małej przedsiębiorczości.

W zakres działalności oświatowej wchodzi:

- szkolenia podwyższające kwalifikacje zawodowe kadry doradczej,
- szkolenia dla rolników w zakresie podejmowania dodatkowej działalności zbliżonej do rolnictwa,
- szkolenia mające na celu nabycie kwalifikacji i umiejętności zawodowych związanych z nowym zawodem,
- szkolenia umożliwiające nabycie uprawnień wynikających z ustawy o ochronie roślin,
- szkolenia o tematyce specjalistycznej podnoszące kwalifikacje zawodowe osób pracujących w rolnictwie i jego otoczeniu,
- szkolenia dla podmiotów, których dotyczą działania objęte Planem Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz modernizacji i restrukturyzacji rolnictwa.

Przekształcenia strukturalne w rolnictwie, gospodarce żywnościowej i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich to jedne z najważniejszych wyzwań, jakie stoją przed gospodarką polską po akcesji. Wieś i rolnictwo są znaczącymi beneficjentami instrumentów stosowanych w krajach członkowskich, w ramach polityki strukturalnej UE.

W celu scharakteryzowania działalności szkoleniowej PODR zaprezentowano dane dotyczące liczby szkoleń oraz osób w nich uczestniczących, zorganizowanych przez ośrodek z lat 2003-2005 (tabela 2). Szkolenia prowadzone były w bazie Ośrodka w Boguchwale lub w terenie, wykładowcami byli specjaliści ODR.

Z danych zamieszczonych w powyższej tabeli wynika, że lata 2003-2005 cechuje ogólny spadek liczby szkoleń, wyjątkiem są pokazy, których liczba w roku 2005 w porównaniu z 2003 wzrosła o 87%. Największe zmiany dotyczyły szkoleń

lektorskich, ich liczba spadła o 81,4%, zaś liczba przeszkolonych o 82,4%. Uzasadnieniem dużych dysproporcji w prezentowanych danych z zakresu działalności szkoleniowej w roku 2003 w porównaniu z 2005 może być fakt, iż pracownicy ODR ograniczyli liczbę form i metod grupowych na rzecz doradztwa indywidualnego, wynikającego z zapotrzebowania na pomoc w wypełnianiu wniosków o dofinansowanie z funduszy unijnych. W ramach programu SPO działanie 2.5. „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnicowania działań lub alternatywnych źródeł dochodu” PODR w Boguchwale w 2005 roku pomógł 212 rolnikom w sporządzeniu wniosków na kwotę 12,5 mln zł, co w skali województwa stanowi odpowiednio: 43,4 i 39,1% (w woj.: 488 wniosków na łączną kwotę 32,2 mln zł). Ponadto PODR pomógł 36 rolnikom w sporządzaniu wniosków o płatności, na kwotę łączną 1,8 mln zł.

Tabela 2

**Działalność szkoleniowa Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego
w latach 2003-2005**

Wyszczególnienie	Liczba szkoleń			Dynamika zmian w liczbie szkoleń (2003 = 100)	Liczba osób			Dynamika zmian w liczbie uczestników (2003 = 100)
	Rok				Rok			
	2003	2004	2005		2003	2004	2005	
Szkolenia lektorskie	4 678	2 389	872	18,6	94 047	38 430	16 508	17,6
Szkolenia wyjazdowe	89	60	26	29,2	2 938	1 852	1 008	34,3
Szkolenia praktyczne	459	205	16	3,5	3 964	1 581	423	10,7
Pokazy	162	282	303	187,0	2 673	6 203	6 161	230,5
Kursy	216	155	68	31,5	4 532	2 459	1 885	41,6
Konferencje i seminaria wojewódzkie	24	18	12	50,0	1 438	756	620	43,1
Razem	5 628	3 109	1297	23,0	109 592	5 1281	26 605	24,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rocznych sprawozdań PODR w Boguchwale z lat 2003-2005.

W roku 2006 pracownicy ODR również świadczyli szeroką pomoc rolnikom w ubieganiu się o dofinansowanie ich działalności (tabela 3).

Tabela 3

Działania PODR w Boguchwale w zakresie pomocy rolnikom w przygotowaniu wniosków aplikacyjnych w 2006 roku

Rodzaj działania		Działania wykonane i rozliczone w ramach projektu PODR	Ogólna liczba wykonanych wniosków
Płatności bezpośrednie i ONW	wniosek o płatność obszarową	74 328 wniosków	77 130 wniosków
Renty strukturalne	wniosek o przyznanie renty	226 wniosków	562 wnioski
Wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i dobrostanu zwierząt	wniosek rolno-środowiskowy	120 wniosków	1 719 wniosków
	pomoc w realizacji programów	1 441 kartotek usług doradczych	realizacja w 4 411 gospodarstwach
Inwestycje w gospodarstwach rolnych	wniosek o płatność	79 wniosków	279 wniosków
Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodu	wniosek o płatność	1 8 wniosków	73 wnioski
Grupy producentów rolnych	wniosek o dofinansowanie	nie zrealizowano w ramach projektu	3 wnioski
Grupowe spotkania informacyjne		3 064 spotkań	3 064 spotkania

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PODR w Boguchwale, 2006 r.

Według danych ARiMR w Rzeszowie największym zainteresowaniem cieszyło się działanie 3 „Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)” - świadczy o tym rosnąca w kolejnych latach realizacji programu liczba złożonych wniosków. W roku 2004 wnioski złożyło 38 700 rolników, w 2005 - 43 100, a w 2006 roku - 43 700 rolników. Dużo wniosków złożono także w ramach pozostałych działań.

W ramach Sektorowego Programu Operacyjnego największym zainteresowaniem cieszyło się działanie 1.2 „Ułatwienie startu młodym rolnikom” (372 umowy) - tu najwcześniej wykorzystano kopertę regionalną, czyli limit środków finansowych przyznanych dla województwa podkarpackiego. W sumie, w ramach działań SPO podpisano 1384 umowy:

- w działaniu 1.1 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” zawarto 528 umów;
- w działaniu 1.2 „Ułatwianie startu młodym rolnikom” - 372 umowy;
- w działaniu 2.4 „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa...” - 338 umów;

- w działaniu 2.6 „Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem” - 106 umów;
- zaś w działaniu 1.5 „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych” podpisano 40 umów.

W większości działań rolnicy i przetwórcy wykorzystali praktycznie wszystkie dostępne w programach środki. W zakresie SPO rolnicy maksymalnie wykorzystali środki w ramach przyznanych kopert regionalnych, a wielu rolników zainteresowanych uzyskaniem dofinansowania ze względu na wyczerpanie środków nie miało takiej możliwości.

W Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich było podobnie. W działaniu 2 „Wsparcie gospodarstw niskotowarowych” oraz w działaniu 6 „Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej” zainteresowanie rolników znacznie przekraczało możliwości finansowe funduszy.

Dzięki licznym szkoleniom i doradztwu bezpośredniemu, polegającemu na pomocy w sporządzeniu poszczególnych wniosków aplikacyjnych organizowanym przez pracowników Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego oraz Podkarpackiej Izby Rolniczej rolnicy nie mieli problemów z wypełnianiem wniosków aplikacyjnych. Jeśli chodzi o SPO, to największą barierą dla rolników w realizacji programu był brak własnych środków finansowych potrzebnych na sfinansowanie inwestycji. W programie i działaniach z nim związanych rolnik musiał bowiem zrealizować inwestycje najpierw z własnych środków, po czym otrzymywał częściowy zwrot poniesionych nakładów. Województwo podkarpackie na tle innych województw zajęło drugie miejsce w kraju pod względem liczby wniosków przyjętych z działania PROW 5 „Zalesianie gruntów rolnych”, a w pozostałych znalazło się w czołówce krajowej. Natomiast w Sektorowym Programie Operacyjnym możliwość dofinansowania wniosków ograniczono wysokością limitu dostępnych środków w ramach poszczególnych działań ustalonego przez Krajowy Komitet Sterujący.

Dla województwa podkarpackiego limit dostępnych środków w ramach poszczególnych działań wynosił:

- 1.1 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”: 2,42% limitu dostępnego dla całego kraju,
- 1.2 „Ułatwianie startu młodym rolnikom”: 2,62%,
- 2.4 „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów”: 6,35%,
- 2.6 „Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem”: 2,24% limitu krajowego.

W kolejnych latach rolnicy będą mogli korzystać z działań dostępnych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007—2013. Przygotowanie rolników do nowego okresu programowania to obecnie jedno z najważniejszych wy-

zwań stojących przed PODR w Boguchwale i Podkarpacką Izbą Rolniczą. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007-2013 zastępuje dwa programy realizowane w latach 2004-2006: Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” oraz „Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006”. Jego głównym celem jest promocja zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich na terenie kraju. Cel ten będzie realizowany przez główne osie priorytetowe:

- oś 1, gospodarczą, w ramach której wspierana będzie konkurencyjność sektora rolniczego,
- oś 2, środowiskową, która służyć będzie poprawie stanu środowiska i krajobrazu,
- oś 3, społeczną, która zakłada podniesienie jakości życia na obszarach wiejskich i różnicowanie działalności gospodarczej na tych obszarach,
- oś 4, czyli LEADER, w ramach której wspierana będzie inicjatywa lokalna i aktywizacja społeczności obszarów wiejskich.

W ramach osi kontynuowane będą niektóre działania z „dawnego” PROW-u, jak renty strukturalne, wsparcie grup producentów rolnych, wspieranie gospodarstw na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, program rolnośrodowiskowy w nowym kształcie, poprawa dobrostanu zwierząt, zalesianie gruntów rolnych.

Z dawnego SPO kontynuacji doczekają się m.in.: „Ułatwienie startu młodym rolnikom”, zaś „Modernizacja gospodarstw rolnych” to dotychczasowe „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”, „Zwiększenie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej” to dotychczasowa „Poprawa przetwórstwa i marketingu produktów rolnych” oraz „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” to dotychczasowe „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów”. W programie przewidziane są też nowe działania, jak choćby uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności, w ramach którego wsparcie udzielane będzie rolnikom wdrażającym w wybrane systemy jakości żywności, np. produkty regionalne. Nowy program obejmuje też zalesienia gruntów, tworzenie mikroprzedsiębiorstw, płatności dla rolników prowadzących działalność rolniczą na obszarze Natura 2000, szkolenia zawodowe dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie zachęcanie do prowadzenia działalności związanej z turystyką, wspieranie rozwoju i odnowy wsi. W PROW 2007-2013 większą wagę przywiązuje się do zagadnień ochrony środowiska na terenach wiejskich. W Programie wydzielono odrębną oś środowiskową i określono poziom jej finansowania.

6. Podsumowanie

Doradztwo rolnicze jest wsi bardzo potrzebne, a po przystąpieniu Polski do UE oczekiwania odnośnie jego zasięgu tematycznego oraz metodyki form i metod doradczych uległy znacznemu rozszerzeniu. Szeroki dostęp do informacji ma istotny wpływ na podejmowanie decyzji związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego i podejmowaniem działalności pozarolniczej. Informacje dostarczane są rolnikom głównie za pośrednictwem pracowników ośrodków doradztwa rolniczego. Ośrodki Doradztwa Rolniczego mają strukturę organizacyjną rozbudowaną na szczebel lokalny, dlatego też poprzez swoich doradców oferują rolnikom prowadzącym gospodarstwo rolne oraz właścicielom firm związanych z przetwórstwem rolnym pomoc w podejmowaniu decyzji związanych z prowadzeniem działalności, ale przede wszystkim świadczą pomoc w sporządzaniu wniosków aplikacyjnych.

Generalnie to właśnie od wiedzy i umiejętności doradców zależy wysokość kwot uzyskanych w ramach dofinansowania działalności w ramach poszczególnych programów. Potwierdzają to uzyskane wyniki badań, z których z jednej strony wynika, że doradcy z regionu Podkarpacia aktywnie uczestniczyli w podnoszeniu swoich kwalifikacji, korzystając z różnych form szkoleniowych związanych z realizacją programów SPO i PROW, z drugiej zaś strony sami przeprowadzali liczne szkolenia i świadczyli doradztwo dla rolników z tego zakresu. Potwierdzeniem dużej aktywności w świadczeniu pomocy podkarpackim rolnikom w ubieganiu się o dofinansowanie z funduszy unijnych jest liczba pozytywnie zatwierdzonych wniosków przez ARiMR oraz wykorzystanie koperty regionalnej, czyli limitu środków finansowych przyznanych dla województwa podkarpackiego. Obecnie w związku z realizacją programu PROW na lata 2007-2013 duże wyzwanie stoi przed pracownikami Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego.

LITERATURA

1. Kobyłecki J. (2001): Rola oświaty i doradztwa rolniczego w rozwoju obszarów wiejskich. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 2/3, Poznań, s. 50-59.
2. Miś T. (2007): Significance of advisory institutions in the development of rural small and medium size companies in Podkarpackie region. [w:] *Ekonomycký Růst a Rozvoj Regionů*, red. Ing. Martina Kadavová, Hradec Králové, t. 1, s. 49-53.
3. Mościcki K., Brodziński Z. (2005): Perspektywy i szanse rozwoju usług doradczych a ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, tom VII; z. 4, s. 294-298.
4. Sawicka J. (2003): Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. [w:] *Przedsiębiorstwo w regionach słabiej rozwiniętych a procesy dostosowawcze na rynku pracy*. Kwiatkowska W., Wysokińska Z. (red.), Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

5. Sikorska-Wolak I. (2001): Doradztwo rolnicze w wybranych krajach Unii Europejskiej. Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, nr 43, s. 33-44.
6. Sikorska-Wolak I. (2005): Integracja z Unią Europejską nowym wyzwaniem dla doradztwa rolniczego. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, t. VII, z. 4, s. 392-397.
7. Ustawa z dnia 22 października 2004 r. Dz. U. Nr 251, poz. 2507 o jednostkach doradztwa rolniczego.
8. Wawrzyniak B. (2000): Doradztwo w agrobiznesie. Wydawnictwo WSH-E; Włocławek.
9. Wiatrak A.P. (2003): Charakterystyka, ocena i kierunki doskonalenia doradztwa rolniczego w Polsce. Wieś i Rolnictwo, nr 4 (121), s. 20-34.
10. Wiatrak A. (2004): Doradztwo rolnicze i doradztwo w zakresie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w procesie integracji europejskiej. Wieś i Rolnictwo, nr 2, s. 142-153.

TERESA MIŚ, ALINA WALENIA

UDZIAŁ PODKARPACKIEGO OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO W ABSORPCJI ŚRODKÓW UNIJNYCH W WARUNKACH PODKARPACKIEJ WSI

STRESZCZENIE

W opracowaniu poddano ocenie udział doradztwa w absorpcji środków unijnych w warunkach podkarpackiej wsi oraz przedstawiono opinie doradców gminnych z regionu Podkarpacia w zakresie przygotowania do realizacji działań w ramach programów SPO i PROW w latach 2004-2006. Badania wykazały, że pracownicy ODR aktywnie uczestniczyli w świadczeniu pomocy rolnikom występującym o dofinansowanie działalności w ramach programów realizowanych do końca 2006 roku. Dzięki wiedzy i doświadczeniu doradców wielu podkarpackich rolników zwiększyło swoje dochody oraz wprowadziło zmiany innowacyjne w swoich gospodarstwach.

TERESA MIŚ, ALINA WALENIA

PARTICIPATION OF PODKARPACKIE AGRICULTURE ADVISORY SERVICE IN ABSORPTION OF UNION RESOURCES IN CONDITIONS OF PODKARPACIE RURAL AREAS

SUMMARY

In this study was shown the role of advisory in absorption of Union resources in conditions of Podkarpacie rural areas and opinion of communal advisers from Podkarpacie region in range of preparing to realization of SPO and PROW programs in years 2004-2006. The research proved that employers of ODR were helpful in refinancing of realized programs to end of 2006 year. Knowledge and experience of advisors give a possibility of many Podkarpacie farmers to enlarge of incomes as well as made innovative changes in one`s farms.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK,
MAŁGORZATA ZAJDEL
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

ANALIZA PŁATNOŚCI OBSZAROWYCH W ROLNICTWIE POLSKIM W LATACH 2004-2006

1. Wstęp

Proces integracji europejskiej oznaczał istotną zmianę społeczno-ekonomicznych warunków funkcjonowania polskiego rolnictwa. Zmiany dotyczyły zarówno sposobów wspierania rolnictwa, konieczności zniesienia barier w handlu zagranicznym, jak i pojawienie się nowych instrumentów finansowych wspierających rozwój obszarów wiejskich. W ramach Wspólnej Polityki Rolnej zaszła konieczność odejścia od poprzedniego systemu wspierania produkcji rolniczej na korzyść systemu płatności obszarowej. Część dotychczas stosowanych instrumentów wsparcia została wygaszona, inne zaś uległy wyraźnemu ograniczeniu. Zmieniony został system interwencji na podstawowych rynkach rolnych, w tym zwłaszcza zniknęły dopłaty do ceny skupu zbóż i interwencji na rynku skupu zwierząt rzeźnych. Pozostały natomiast - na okres przejściowy - kredyty preferencyjne z dopłatą ARiMR do oprocentowania, zwłaszcza na cele inwestycyjne i zakup gruntów rolnych.

2. Materiał i metody badań

Po wstąpieniu do Unii Europejskiej płatności obszarowe stały się powszechną formę wsparcia rolnictwa polskiego, które przyznawane są proporcjonalnie do powierzchni uprawy, niezależnie od rodzaju prowadzonej działalności rolniczej. Płatności obszarowe realizowane są po raz pierwszy wśród 10 nowo przyjętych krajów do Unii Europejskiej (2004 r.), zachodzi więc potrzeba ciągłego badania tej problematyki, zwłaszcza w świetle zakończenia pewnego okresu płatności przypadającego na lata 2004-2006. Dopłaty obszarowe są projekcją funk-

cjonalną, mieszczącą w sobie zarówno regulacje ekonomiczne i społeczne, które dodatkowo są wzmacniane płatnościami z tytułu PROW i SPO. Dopłaty są adresowane do wszystkich rolników dysponujących co najmniej gospodarstwami rolnymi powyżej 1 ha, przy założeniu że działka ewidencyjna nie jest mniejsza niż 0,1 ha. Płatności nie są jednak wypłacane automatycznie z mocy ustawy, lecz rolnik musi sam złożyć wniosek, wraz z odpowiednimi załącznikami. Złożenie wniosku jest ważną i świadomą decyzją gospodarczą, świadczącą o akceptacji wspólnej polityki rolnej i o spełnianiu wymagań dotyczących utrzymania gruntów rolnych w dobrej kulturze zgodnie z zasadami dobrej zwykłej praktyki rolniczej.

Ważność płatności bezpośrednich wynika z faktu, że zajmują one pierwsze miejsce wśród innych form wsparcia rolnictwa ze środków Unii Europejskiej. Biorąc pod uwagę tylko trzy główne strumienie wsparcia przypadające na lata 2004-2006 w wysokości 9446,4 mln euro, 5 387,6 mln euro (57,1%) przypadło na płatności obszarowe, 2 866,4 mln euro (30,3%) na Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz 1 192,7 mln euro (12,6%) na Sektorowy Program Operacyjny - Rolnictwa.

Głównymi źródłami badań były dane Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, która dysponuje bardzo szczegółową bazą danych, zawartych głównie w Zintegrowanym Systemie Zarządzania i Kontroli (ZSZiK). Badaniom poddano pierwszy okres funkcjonowania płatności bezpośrednich z lat 2004-2006, który stanowi pewien zamknięty cykl płatniczy, chociaż jak wiadomo dopłaty bezpośrednie będą kontynuowane także w latach 2007-2013.

Głównymi metodami badań była metoda analizy i metoda porównawcza, która pozwoliła na ukazanie liczby złożonych wniosków w układzie dynamicznym. Badano także wysokość zrealizowanych dopłat obszarowych w przeliczeniu na jeden wniosek.

3. Regulacje prawne związane z płatnościami obszarowymi

Płatności obszarowe wprowadzano stopniowo w Unii Europejskiej od 1993 r. w ramach reformy tzw. Planu Mac Sharrygo (1991). Plan ten był dokumentem poświęconym zmianom we wspólnej polityce rolnej i przewidywał stopniową redukcję wysokości cen regulowanych produktów rolnych. Dopłaty nie miały charakteru powszechnego i początkowo zmierzały do rekompensowania rolnikom skutki obniżek gwarantowanych cen zbóż. Potem - poza zbożami - dopłaty otrzymywali również producenci roślin oleistych, wysokobiałkowych oraz włóknistych. Wysokość dopłat obszarowych, niezależnie od rodzaju uprawy, obliczana była na podstawie średniego plonu w regionie. W rezultacie płatności obszarowe były zróżnicowane nie tylko w poszczególnych krajach członkowskich, ale nawet w różnych regionach tego samego państwa. Dopłaty w krajach UE wypłacane były w stosunku do obszaru odpowiadającego średniej powierzchni referencyjnej ustalonej za dane lata [Kienzler, 2003].

Podczas negocjacji dotyczących członkostwa Polski w Unii Europejskiej ustalono, że polscy rolnicy będą objęci powszechnym systemem płatności obszarowych, który jest przejściowym sposobem dochodzenia do pełnych płatności bezpośrednich występujących w UE. Jest to system stosunkowo prosty i demokratyczny w tym sensie, że nie różnicuje rolników ze względu na stan własności posiadanego gospodarstwa (własne czy dzierżawione), jakości gleby, rodzaju prowadzonych upraw czy wręcz miejsca położenia. Jest on po prostu identyczny w całym kraju.

W okresie między podpisaniem przez Polskę Traktatu Akcesyjnego (16 IV 2003 r.) a przed formalnym przystąpieniem do Unii Europejskiej (1 V 2004 r.) już 18 grudnia 2003 r. przygotowano w kraju dwa doniosłe akty prawne (ustawy sejmowe). Jedną w sprawie płatności bezpośrednich do gruntów rolnych oraz drugą o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności [Ustawy, 2003]. Tymi dokumentami prawnymi rozstrzygnięto ostatecznie kształt Zintegrowanego Systemu Zarządzania i Kontroli (IACS), którego budowa napotykała przedtem na określone przeszkody.

Ustawa o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych wyodrębnia dwa rodzaje płatności a mianowicie jednolitą płatność obszarową (JPO) oraz uzupełniającą płatność obszarową (UPO). Warunkiem uzyskania płatności jest posiadanie przez producenta rolnego działek rolnych o łącznej powierzchni nie mniejszej niż 1 ha. Drugi warunek jest taki, że działka rolna powinna charakteryzować się zwartym obszarem nie mniejszym niż 0,1 ha [Ustawa o płatnościach, 2003].

Ustawa upoważnia Radę Ministrów do wydawania corocznych rozporządzeń wykonawczych dotyczących rodzaju roślin objętych płatnościami dodatkowymi oraz stawek płatności uzupełniających wynikających z ustawy budżetowej. Płatności obszarowe nie należą się automatycznie każdemu rolnikowi dysponującemu gospodarstwem rolnym powyżej 1 ha, lecz na jego wniosek złożony w powiatowym biurze Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, który przybiera wówczas charakter decyzji administracyjnej. Również formularze wniosków nie są dowolne, lecz ściśle określone przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi jako wzory druków, mające zabezpieczyć przed nieuzasadnionym przyznawaniem płatności.

Druga ustawa z 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów rolnych określa zasady tworzenia, prowadzenia oraz przeznaczenia tego systemu, zaś wykonanie tych działań powierzono ARiMR. Jednocześnie daje wykładnie użytych w ustawie określeń. Za producenta rolnego uważa osobę fizyczną, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nie posiadającą osobowości prawnej, będącej posiadaczem gospodarstwa rolnego. Płatności zaś to pomoc finansowa dla producentów rolnych udzielana w całości lub w części ze środków Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej [Ustawa o krajowym systemie, 2003].

4. Przebieg składania wniosków o płatności obszarowe

Proces składania wniosków o płatności obszarowe poprzedzony został szeroko zakrojoną akcją informacyjno-promocyjną, której głównym celem było zapoznanie rolników z podstawowymi zasadami funkcjonowania tych dopłat. Rolnicy swoim powszechnym udziałem potwierdzili celowość takich spotkań, na których omawiano zagadnienia związane z przyjęciem przez Polskę Wspólnej Polityki Rolnej [Wawrzyniak, Wojtasik, 2005]. W sumie zorganizowano 40 tys. spotkań informacyjno-promocyjne, w których wzięło udział około 70% rolników. Działalność informacyjna była kontynuowana w trakcie składania wniosków, podczas których tłumaczono zawiłości i pułapki ustawowe.

Ze zrozumiałych względów o sukcesie w procesie składania wniosków stanowiła liczba złożonych wniosków w pierwszym roku, tj. w 2004 r. Proces przyjmowania wniosków przez Agencję o płatności bezpośrednie rozpoczął się 15 kwietnia 2004 r. i zgodnie z ustawą miał trwać do 15 czerwca 2004 r. (dwa miesiące). Na skutek słabego napływu wniosków, który w pierwszym miesiącu wyniósł tylko około 10%, zaszła konieczność przedłużenia tego terminu do 30 czerwca 2004 r. Rolnicy mogli również składać wnioski po tym terminie, lecz wiązało się to ze zmniejszeniem kwoty dotacji o 1% za każdy dzień zwłoki (do 26 lipca 2004 r.) [Płatności bezpośrednie, 2004].

Wnioski o przyznanie płatności obszarowych do gruntów rolnych przyjmowane były w 314 biurach powiatowych ARiMR. Prawidłowy przebieg wypełniania a następnie składania wniosków nie mógł się obyć bez doradców ODR, którzy pomagali rolnikom na każdym etapie zbierania dokumentów, pozyskiwania mapek geodezyjnych, niezbędnych zaświadczeń i decyzji. Doradcy okazali się niezbędni w pierwszej fazie składania wniosków, ze względu na brak doświadczenia wśród rolników i orientacji co do wpisania określonych roślin oraz areалу. FAPA w ramach działania „Wsparcie doradztwa rolniczego” rekompensowała Ośrodkom Doradztwa Rolniczego poniesione koszty z tego tytułu. Dodatkowo do współpracy pozyskano pracowników z urzędów gmin i organizacji rolniczych. Akcje tego typu przyniosły określone rezultaty, tym niemniej ponad 50% wniosków wpłynęło dopiero w ostatnich dwóch tygodniach [ARiMR w procesie wdrażania, 2004].

Poszukując odpowiedzi na temat przyczyn małej skuteczności akcji informacyjno-promocyjnej należy wskazać, że obawy tkwiły w sferze psychiki rolników a nie realnych zagrożeń związanych z przyjęciem dotacji. Rolnicy, którzy w pierwszej fazie nie złożyli wniosków wysuwali cały szereg argumentów, w tym między innymi, że pracują w sferze pozarolniczej, że mają kilka działek w różnych gminach bądź jedno gospodarstwo ma kilku spadkobierców, że pobiera zasiłek przedemerytalny, a nawet tak prozaiczne argumenty, jak brak konta bankowego lub obawa przed wzrostem podatków [Wawrzyniak, 2006].

W rzeczywistości główną przeszkodę w składaniu wniosków należy upatrywać w braku uregulowania stanu prawnego gospodarstw rolnych, w sensie zapisu no-

tarialnego w księdze wieczystej, niedokończonych działach rodzinnych, nieregulowanych granic sąsiedzkich a ponadto w braku umowy (na piśmie) na dzierżawione pola. W ten sposób powstawała zagmatwana sytuacja, bo na jedną działkę składał wniosek zarówno jej właściciel, jak i dzierżawca, co wobec surowych przepisów unijnych było nie do przyjęcia.

W 2005 r. przyspieszono o miesiąc (od 15 marca) termin składania wniosków o płatności bezpośrednie, oraz skrócono datę końcową ich złożenia do 15 maja (też dwa miesiące), co w przypadku opóźnienia prac polowych nie jest korzystnym rozwiązaniem (konieczność zaznaczenia zasiewów).

W pierwszym roku funkcjonowania systemu, najwięcej wniosków o płatności obszarowe w stosunku do zarejestrowanych producentów rolnych złożono w woj. wielkopolskim (91,2%), kujawsko-pomorskim (90,9%) oraz podlaskim (90,7%). Z kolei najmniej wniosków złożono w woj. podkarpackim (78,5%), małopolskim (77,7%) i śląskim (77,0%). Te trzy ostatnie województwa charakteryzują się także stosunkowo dużą liczbą małych gospodarstw i pogmatwaną strukturą własnościową. W sumie w 2004 r. złożono 1,4 mln wniosków o dopłaty bezpośrednie oraz 0,6 mln wniosków o wsparcie funkcjonowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), które zbierano równolegle od rolników. Powierzchnia deklarowana we wnioskach obszarowych wyniosła ogółem 13,7 mln ha, co stanowiło prawie 93% powierzchni referencyjnej (14,8 mln ha). Powierzchnia deklarowana we wnioskach ONW wyniosła natomiast ogółem 6,5 mln ha. Składanie na jednym wniosku dopłat bezpośrednich z płatnościami z tytułu działalności na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania skłaniało do przekonania, że są one uzupełnieniem tej pierwszej płatności. W rzeczywistości płatności z tytułu ONW są finansowane z innego źródła (PROW), zaś upodobnienie wynika z faktu, że są realizowane co roku i nie wystąpiło zjawisko wstrzymania wypłat z tytułu przekroczenia limitu.

W pierwszym okresie funkcjonowania płatności obszarowych obejmującym lata 2004-2006 coroczna liczba składanych wniosków oscylowała powyżej 1,4 mln, przy czym była najwyższa w 2005 r., by potem zanotować niewielki spadek (tabela 1).

W 2005 r. największy wzrost (o 10,6%) liczby złożonych wniosków w stosunku do 2004 r. osiągnęło woj. podkarpackie. Duży wzrost zanotowano też w woj. małopolskim (8,9%), śląskim (7,7%), mazowieckim (7,5%) i lubelskim (7,4). Z kolei w 2006 r. zanotowano co prawda nieznaczny spadek składanych wniosków, ale to zjawisko wystąpiło prawie równomiernie we wszystkich województwach, jako następstwo kolejnej regulacji stanu prawnego gospodarstw rolnych i wyjaśniania przynależności formalnej działek rolnych.

Liczba złożonych wniosków o płatności bezpośrednie

Tabela 1

Województwo	Liczba złożonych wniosków o płatności w latach			Liczba gospodarstw rolnych pow. 1ha	Procent w stosunku do 2006 r.
	2004 r.	2005 r.	2006 r.		
Dolnośląskie	61 459	63 195	62 320	75 060	83,0
Kujawsko-pomorskie	69 303	70 190	69 531	73 557	94,5
Lubelskie	173 373	186 035	185 661	211 551	87,8
Lubuskie	20 342	21 516	21 465	31 032	69,2
Łódzkie	127 818	13 4567	133 474	152 545	84,5
Małopolskie	131 907	142 869	140 785	195 195	72,1
Mazowieckie	207 851	223 438	222 325	270 624	82,1
Opolskie	30 539	30 551	29 931	36 777	81,4
Podkarpackie	119 279	131 511	130 286	177 608	73,3
Podlaskie	80 675	84 691	84 363	92 361	91,3
Pomorskie	39 091	40 668	40 366	51 027	79,1
Śląskie	52 978	56 702	55 630	95 517	58,2
Świętokrzyskie	92 108	97 212	96 027	110 349	87,0
Warmińsko-mazurskie	41 864	44 093	44 158	46 524	94,9
Wielkopolskie	125 592	126 042	125 311	129 851	96,5
Zachodniopomorskie	29 191	30 348	30 157	37 104	81,3
Razem	1 400 370	1 483 628	1 471 790	1 786 682	82,4

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR.

Analizując liczbę złożonych wniosków w układzie poszczególnych województw, a także porównując ją do liczby gospodarstw rolnych (wg GUS), zwraca uwagę fakt, że występuje grupa województw charakteryzujących się wysokim stopniem aktywności w dążeniu do uzyskania dotacji unijnej. Do takich województw można zaliczyć woj. wielkopolskie (96,5%), warmińsko-mazurskie (94,9) i kujawsko-pomorskie (94,5%). Nietrudno stwierdzić, że leżą one w pasie Polski północno-zachodnim, to jest na terenach o dobrej strukturze agrarnej. Na drugim biegunie znajdują się województwa o niskiej liczbie składanych wniosków. Do nich można zaliczyć woj. śląskie (58,2%) i lubuskie (60,2%), co plasuje ich poniżej średniej krajowej (82,4%). Istnieje ścisły związek między występującą strukturą agrarna a liczbą złożonych wniosków o płatności obszarowe. Regiony charakteryzujące się rozdrobnioną strukturą agrarną mają więcej problemów ze skłonieniem rolników do złożenia wniosków.

Analizując liczbę złożonych wniosków o płatności obszarowe można stwierdzić, że wyczerpały się proste rezerwy wzrostu ilościowego. Należy poszukiwać nowych sposobów dotarcia do rolników, w celu skłonienia ich do ubiegania się o wsparcie finansowe ze środków europejskich. Rezerwy tkwią w regionach charakteryzujących się niskim stopniem wykorzystania środków unijnych. Jednak

niekorzystna struktura agrarna a także zbyt wysoki stopień komplikacji kwestii prawnych i własnościowych, zniechęca rolników do podjęcia wysiłku organizacyjnego.

Na liczbę złożonych wniosków można także spojrzeć przez pryzmat powierzchni referencyjnej przyznanej w Traktacie Akcesyjnym. Początkowo było to powierzchnia referencyjna wynosząca 14,3 mln ha, która po negocjacjach wzrosła do 14,8 mln ha (o 3,4%). Tymczasem według danych GUS z 2004 r. w Polsce powierzchnia użytków rolnych wynosiła 18,5 mln ha, w tym w rzeczywistym użytkowaniu było 16,3 mln ha. Wykazana tu różnica dotyczyła gruntów marginalnych i nie objętych klasyfikacją gleboznawczą. W celu ustalenia jaka powierzchnia referencyjna powinna być brana pod uwagę, należy wyeliminować grunty rolne będące w użytkowaniu właścicieli gospodarstw poniżej 1 ha, którzy nie mogą korzystać z płatności bezpośrednich. Takich gospodarstw było w naszym kraju 987,9 tys., dysponujących 960,1 tys. ha użytków rolnych. Tak więc po korekcie powinniśmy otrzymać powierzchnię referencyjną w wysokości 15,3 mln ha [Rocznik statystyczny, 2005]. Powyższa analiza prowadzi nas do wniosku, że dość niska powierzchnia referencyjna nie została w pełni wykorzystana. W 2004 r. powierzchnia deklarowana we wnioskach obszarowych wyniosła 13,7 mln ha, co stanowiło 92,7 % powierzchni referencyjnej. W 2005 r. powierzchnia zadeklarowana wzrosła do 14,2 mln ha (95,9% powierzchni referencyjnej).

5. Wysokość płatności obszarowych

Polska przyjęła uproszczony system płatności obszarowej, który polegał na wsparciu finansowym dla gospodarstw rolnych przyznawanym w wysokości zależnej od powierzchni uprawianych gruntów. System płatności składał się z dwóch rodzajów płatności, w tym z tzw. jednolitej płatności obszarowej i płatności uzupełniających. Jednolita płatność obszarowa (JPO) obejmuje dopłatami wszystkie grunty rolne, przy zastrzeżeniu, że utrzymywane były w dobrej kulturze rolnej a ponadto przestrzegane były zasady ochrony środowiska. Wysokość jednolitej płatności obszarowej dla polskich rolników wynosiła odpowiednio: w 2004 r. - 25%, w 2005 r. - 30% i w 2006 r. - 35% poziomu dopłat unijnych. Dopłaty te były w całości finansowane z budżetu Unii Europejskiej [Wojtasik, 2006].

Płatności uzupełniające były wypłacane do powierzchni upraw, ale tylko na kierunkach produkcji wspieranych w Unii Europejskiej płatnościami bezpośrednimi. Traktat Akcesyjny przewidywał możliwość podniesienia poziomu opłat do powierzchni, odpowiednio w omawianych latach do 55%, 60% i 65%. Nie przysługiwały dopłaty, na przykład, do powierzchni przeznaczonych pod uprawę buraków cukrowych i ziemniaków (poza skrobiowymi). Wykaz roślin, do których przysługiwały płatności uzupełniające określała corocznie Rada Ministrów w spe-

cyjnych rozporządzeniach [Rozporządzenie Rady Ministrów, 2004]. Mechanizm finansowania płatności uzupełniających był zróżnicowany, przy czym do tego celu wykorzystano zarówno część środków z Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (II filar WPR), jak też środki budżetu krajowego.

Stawki jednolitej płatności obszarowej określa corocznie Komisja Europejska. Konkretnie ile środków finansowych wpłynie na konto rolnika uzależnione było od kursu euro. W pierwszym roku naszego członkostwa w UE za jedno euro trzeba było płacić 4,7 zł, co przy stawce 44,5 euro za JPO dawało ponad 210 zł. W 2005 r. i 2006 r. kurs euro zgodnie z komunikatem Komisji Europejskiej wyniósł po 3,9 zł. W 2005 r. stawka jednolitej płatności obszarowej finansowana w pełni ze środków Unii Europejskiej wyniosła 55,46 euro/ha.

W kraju posługujemy się zarówno miernikami finansowymi w postaci euro, jak i w złotych polskich, co przy zróżnicowanych kursach nie pozwala na śledzenie wysokości wzrostu dopłat. W latach 2004-2006 wysokość środków przeznaczonych na jednolite płatności obszarowe (JPO) i uzupełniające płatności obszarowe (UPO), zawarte w tzw. kopercie finansowej UE, przedstawiały się następująco (w mln euro):

Rok	JPO	UPO	Razem	Wzrost (%)
2004	659,9	854,4	1 514,3	100,0
2005	823,2	984,0	1 807,2	119,3
2006	997,4	1 068,8	2 066,2	136,4

W sumie w obu formach płatności obszarowej UE przeznaczyła 5 387,7 mln euro. Wykazany przyrost kwot wsparcia finansowego wynikał ze wzrostu powierzchni referencyjnej i liczby rolników ubiegających się o dopłaty obszarowe.

Z kolei jednolite płatności obszarowe (JPO) i uzupełniające płatności obszarowe (UPO) po przeliczeniu na 1 ha w PLN przedstawiały się następująco:

Rok	JPO	UPO	Razem	Wzrost (%)
2004	210,53	292,78	503,31	100,0
2005	225,00	282,35	507,35	100,8
2006	276,28	313,45	589,73	117,2

Jak z powyższego zestawienia wynika, istotny wzrost płatności rolnicy odczuli dopiero w 2006 r., przy czym był on wyższy w przypadku JPO (o 31,2%), aniżeli w przypadku UPO (o 7,0%).

W 2004 r. wysokość środków finansowych przeznaczonych dla Polski (w przeliczeniu na PLN) w odniesieniu do płatności JPO wyniosła 2 852,6 mln zł, zaś dla płatności UPO 3 668,9 mln zł. Łącznie daje to 6 521,6 mln zł. Rolnikom wypłacono w 2004 r. w sumie 6 340,5 mln zł, czyli 97,2% przyznanych środków. W kolejnym roku płatności JPO wzrosły do 3 153,2 mln zł oraz dla UPO 3 751,1 mln zł.

Stopień wykorzystania środków finansowych w 2005 r. wyniósł 96,7%. W poszukiwaniach odpowiedzi na temat proporcji między środkami przeznaczonymi na JPO w stosunku do UPO, okazało się że więcej środków pochłaniają uzupełniające płatności obszarowe, które w 2004 r. stanowiły 56,3% ogółu wydatków, zaś w 2005 r. 54,3%. Płatności obszarowe za 2006 r. zakończą się dopiero 30 czerwca 2007 r.

Analizując realizację płatności obszarowych w poszczególnych województwach należy zwrócić uwagę, że wysokość tej kwoty jest sumą powierzchni pomnożoną przez stawkę za jeden ha. Duże obszarowo województwa otrzymały najwięcej środków na dopłaty bezpośrednie, w tym: woj. mazowieckie 880,7 mln zł, wielkopolskie 817,6 mln zł oraz lubelskie 615,9 mln zł (tabela 2).

Tabela 2
Kwoty płatności obszarowych wypłacone w poszczególnych województwach (w mln zł)

Województwo	Kwota płatności obszarowej		Średnio na 1 wniosek w 2005 r. w tys. zł
	2004 r.	2005 r.	
Dolnośląskie	406,6	420,1	6,6
Kujawsko-pomorskie	474,5	489,1	6,9
Lubelskie	571,1	615,9	3,3
Lubuskie	166,7	179,5	8,3
Łódzkie	426,3	454,3	3,4
Małopolskie	222,4	242,5	1,7
Mazowieckie	824,8	880,7	3,9
Opolskie	237,5	243,3	7,9
Podkarpackie	227,7	254,2	1,9
Podlaskie	476,1	497,3	5,9
Pomorskie	325,2	338,3	8,3
Śląskie	153,7	166,1	2,9
Świętokrzyskie	212,2	226,8	2,3
Warmińsko-mazurskie	456,8	468,9	10,6
Wielkopolskie	791,3	817,6	6,5
Zachodniopomorskie	367,5	380,2	12,5
Razem	6 340,5	6 674,9	4,5

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR.

Istotniejsza jest informacja, ile środków finansowych przypadało na jeden wniosek. Dane te odzwierciedlają istniejącą strukturą agrarną, poprzez pryzmat której można analizować zachodzące zmiany we władaniu ziemią. Dopłaty bezpośrednie skłaniają bowiem rolników do koncentracji gruntów rolnych, czego najlepszym dowodem jest wzrastająca cena ziemi. Posługując się tą interpretacją najlepsza struktura agrarna występuje w woj zachodniopomorskim (12,5 tys. zł) i warmińsko-mazurskim (10,6), na których terenie występuje najwięcej gospodarstw wielkoobszarowych.

Na drugim biegunie mamy województwa charakteryzujące się niską kwotą przypadającą na jeden wniosek. Do nich zaliczyć można woj. małopolskie (1,7 tys. zł), podkarpackie (1,9) i śląskie (2,3).

6. Kontrola złożonych wniosków o płatności bezpośrednie

Między zakończonym terminem składania wniosków (15 maja każdego roku) a początkiem wypłacania środków finansowych (1 grudnia) mija ponad 6 miesięcy, które przeznaczane są na odpowiednie kontrole. Pierwszy etap kontroli odbywa się w powiatowym biurze ARiMR, gdzie sprawdza się wnioski pod względem formalnym, w tym ustala się kompletność przyjmowanych wniosków i jakość załączników czy dokumentów. Następnie przeprowadzana jest kontrola administracyjna, która pozwala na sprawdzenie czy beneficjent podał poprawne dane osobowe, czy zgłoszone wielkości działek są zgodne z rejestrem ewidencji gruntów. Kontrolą kompletności dokumentów i kontrolą administracyjną objętych jest 100% złożonych wniosków. Kolejnym etapem jest kontrola na miejscu, która dotyczy losowo wybranych gospodarstw a jej celem jest sprawdzenie zgodności danych złożonych we wniosku ze stanem faktycznym w gospodarstwie. Kontrolą tą zgodnie z procedurą objętych jest 5,0% gospodarstw rolnych, zaś typowanie do tego typu poczynań odbywa się metodą inspekcji terenowej lub metodą foto [Kampania kontrolna, 2004]. Różnica między tymi metodami polega na tym, że w trakcie kontroli metodą inspekcji terenowej wszystkie elementy sprawdzane są w terenie, natomiast w trakcie kontroli metodą „foto” niektóre elementy sprawdzane są w biurze na podstawie cyfrowej ortofotomapy. Sprawdzeniu w trakcie kontroli podlega przebieg granic i powierzchnia działek rolnych, gatunki uprawianych roślin, czy przestrzeganie minimalnych wymagań utrzymania gruntów rolnych w dobrej kulturze rolnej. Unia Europejska przywiązuje dużą wagę do kontroli, ponieważ ma doświadczenie i na tym tle wyciąga wnioski z innych krajów, gdzie stwierdzano istotne rozbieżności między powierzchnią deklarowaną a faktyczną. W Polsce w ramach kampanii 2004 r. stwierdzono nieprawidłowości na poziomie około 15%.

Ze względu na duży stopień skomplikowania wniosków, a zwłaszcza dokładnego określenia rodzaju uprawianych roślin, rolnicy poczynając od 2006 r. otrzymują od Agencji częściowo wypełniony formularz wniosku (tzw. wniosek spersonalizowany) wraz z załącznikami graficznymi. Załącznik graficzny ma służyć producentom rolnym pomocą w poprawnym i zgodnym ze stanem faktycznym wypełnianiu wniosków. Stanowi on fragment mapy ewidencyjnej zintegrowany z obrazem ortofotomapy czyli zdjęciem lotniczym bądź satelitarnym, który przedstawia charakter użytkowanych gruntów rolnych. Kolejnym etapem będzie zapewne składanie wniosków drogą elektroniczną, bądź na płycie CD.

7. Zakończenie

Przebieg płatności obszarowych w latach 2004-2006 wskazuje, że ich wdrożenie wiązało się z poważnym wysiłkiem organizacyjnym, polegającym w pierwszym rzędzie na uruchomieniu skomplikowanego systemu informatycznego (IACS), a następnie na przeprowadzeniu udanej kampanii informacyjno-promocyjnej, skierowanej do ponad milionowej rzeszy rolników. Ważnym okresem był zwłaszcza pierwszy rok składania wniosków, w którym rolnicy przełamywali swoje lęki i obawy, a także niewiarę w możliwość uzyskania płatności.

W 2005r liczba beneficjentów wzrosła o ponad 83 tys., zaś obszar gruntów objętej tymi dopłatami o 516 tys. ha, co świadczy, że rolnicy zaakceptowali system płatności bezpośrednich, mimo występowaniu barier formalnych, które w przeszłości obce były polskiemu rolnikowi. W kolejnym 2006 r. nastąpił z kolei lekki spadek złożonych wniosków (o 1,3 tys.), które to zjawisko należy interpretować jako rezultat uregulowania kwestii własności i powrotu ziemi dzierżawionej do pierwotnych właścicieli.

Analizując powyższe zjawiska można powiedzieć, że w większym zakresie dopłatami objęto grunty rolne (95,9%), aniżeli gospodarstwa rolne mogące skorzystać z płatności bezpośrednich (82,4%). Można nawet postawić hipotezę, że 100% rolników nie złoży nigdy odpowiednich wniosków, ponieważ dla wielu małych gospodarstw, mitręga formalna i urzędnicza nie przekłada się na wielkość otrzymanych środków finansowych. Można więc powiedzieć, że w Polsce istnieje określona bariera wynosząca około 1,5 mln gospodarstw rolnych, poza którą trudno będzie przejść w kolejnych latach.

Wynegocjowany przez Polskę wysokość płatności obszarowych na poziomie 25% w pierwszym roku naszego członkostwa należy uznać za bardzo niski, nie przystający do słabej kondycji naszego rolnictwa. Pewną rekompensatą były uzupełniające płatności obszarowe, które częściowo były finansowane przez UE (za pośrednictwem PROW), ale nadal poziom wsparcia należy ocenić jako nieadekwatny do potrzeb, biorąc pod uwagę dystans jaki dzielił nas od „starej” Unii.

Do pozytywnych stron dopłat bezpośrednich można zaliczyć fakt, że na wieś w ciągu 3 lat trafiło ponad 5,3 mld euro, które co prawda nie zawsze były przeznaczone na wspieranie produkcji rolniczej (część przeznaczono na konsumpcję), ale zawierały w sobie potencjał sprzyjający restrukturyzacji gospodarstw rolnych. Otrzymanie płatności obszarowych nie wiązało się z koniecznością rejestracji wydatków czy podejmowaniem działań proinnowacyjnych, lecz z enigmatycznie sformułowanym postulatem utrzymania gruntów rolnych w dobrej kulturze rolnej z elementami przestrzegania zasad ochrony środowiska. W 2007 r. kontynuowane będą poczynania związane z płatnościami bezpośrednimi, przy czym w jednym wniosku znajdują się zarówno płatności obszarowe, płatności cukrowe, jak też nowość w postaci płatności zwierzęcej. Istota płatności zwierzęcej polega na tym,

że przysługuje ona rolnikom którzy na trwałych użytkach zielonych utrzymywali przeżuwacze oraz konie. Nadal przyznawane będą środki na wspierania gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW).

Z kolei w projekcie nowego Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 nie analizuje się zmian w płatnościach bezpośrednich [Projekt PROW, 2006]. Wiadomo tylko, że w 2007 r. wysokość płatności obszarowej osiągnie poziom 70% stawek stosowanych w krajach „starej” wspólnoty, a coroczny wzrost będzie wynosił 5%. W ten sposób zrównanie poziomu dopłat bezpośrednich w Polsce i UE-15 nastąpi w 2013 r.

LITERATURA

1. ARiMR w procesie wdrażania płatności bezpośrednich, 2004. Biuletyn informacyjny MRiRW, nr 11-12.
2. Kienzler I. (2003): Leksykon Unii Europejskiej. Świat Książki, Warszawa.
3. Kampania kontrolna w ramach obsługi płatności bezpośrednich, 2004. Biuletyn informacyjny MRiRW, nr 11-12.
4. Płatności bezpośrednie w 2004 r. Agencja Modernizacji i Restrukturyzacji Rolnictwa, 2004 r. Warszawa.
5. Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, 2006. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
6. Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich, 2005. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
7. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 kwietnia 2004 r. w sprawie płatności uzupełniających w 2004 r. Dz. U. Nr 65, poz. 596 z 2004 r.
8. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 listopada 2005 r. w sprawie płatności uzupełniających w 2005 r. Dz. U. Nr 232, poz. 1967 z 2005 r.
9. Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych. Dz. U. Nr 42, poz. 386 i Nr 148, poz. 1551 z 2004 r.
10. Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznaniu płatności. Dz. U. Nr 10, poz. 76 z 2004 r.
11. Wawrzyniak B.M. (red.), (2006): Pozycja społeczno-zawodowa rolników indywidualnych po wejściu do Unii Europejskiej. Raport z badań, Bydgoszcz.
12. Wawrzyniak B.M., Wojtasik B. (2005): Rolnicy polscy po roku funkcjonowania w Unii Europejskiej. Zagadnienie Doradztwa Rolniczego, nr 1.
13. Wojtasik B. (2006): Dopłaty bezpośrednie - nowy instrument finansowy w rolnictwie. Zagadnienie Doradztwa Rolniczego, nr 2.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL

ANALIZA PŁATNOŚCI OBSZAROWYCH W ROLNICTWIE POLSKIM
W LATACH 2004-2006

STRESZCZENIE

Przedmiotem artykułu była analiza przebiegu płatności bezpośrednich jakie obowiązywały w rolnictwie polskim na przestrzeni lat 2004-2006. Płatności realizowane były w dwóch formach, jako jednolite płatności obszarowe i uzupełniające płatności obszarowe. W pierwszym roku poziom płatności wynosił 25% stawek stosowanych w UE, zaś łącznie z płatnościami uzupełniającymi nie mogły przekroczyć 55%. Stawki te wzrastały następnie o 5% rocznie.

Liczba złożonych przez rolników wniosków o płatności bezpośrednie wzrosła z 1,4 mln w 2004 r. do prawie 1,5 mln w 2006 r., co stanowiło 82,4% ogółu gospodarstw rolnych powyżej 1 ha. Stwierdzono występowanie różnicy między województwami w zakresie stopnia wykorzystania płatności bezpośrednich. Regiony o lepszej strukturze agrarnej charakteryzowały się większą liczbą złożonych wniosków. Przyznana powierzchnia referencyjna została wykorzystana w 95,9%. W ramach dopłat bezpośrednich rolnicy otrzymali w omawianych latach 5,3 mln euro.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL

THE ANALYSIS OF AREA PAYMENT IN POLISH AGRICULTURE
FROM 2004 TO 2006

SUMMARY

The aim of the paper was to analyze the process of direct payments made in Polish agriculture since 2004 to 2006. The payments were made by two forms as regular area payments and complementary area payments. During the first year the level of payments came to 25% of rates in the EU, while including complementary payments they could not exceed 55%. Afterwards the rates raised by 5% per year.

The amount of applications handed in by farmers raised from 1.4 million in 2004 to nearly 1.5 million in 2006, what made up 82.4% of the total farms over 1 ha. There were affirmed some differences between regions in a range of making use of the payments. The regions of better agrarian structure were characterized by higher number of applications handed in. The granted referenced area was used in 95.9%. Farmers received 5.3 millions Euro within the confines of direct payments.

LECH GORAJ
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
- Państwowy Instytut Badawczy

SZACUNEK DOCHODÓW GOSPODARSTW ROLNYCH W 2006 ROKU

1. Wstęp

Wyniki dotyczące produkcji, kosztów i nadwyżek ekonomicznych sektorów gospodarstw rolnych dotyczące określonego roku są dostępne najwcześniej w 3 kwartale roku następnego. Dla przykładu, obwieszczenie Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego w sprawie wysokości przeciętnego dochodu z pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych z 1 ha przeliczeniowego w 2005 r. ukazało się 21 września 2006 r. [Dz. Urz. GUS Nr 9, 2005].

Wobec takiego opóźnienia, dla uzyskania przybliżonej wiedzy na temat sytuacji ekonomicznej całego sektora gospodarstw rolnych w trakcie trwania roku obrachunkowego lub tuż po jego zakończeniu, dane z roku poprzedniego dotyczące szczegółowych składników produkcji i kosztów są przeliczane według opracowanych wskaźników zmian ilości i cen. W ten sposób już w końcu roku uzyskuje się przybliżony obraz sytuacji dochodowej w całym rolnictwie. Pierwszy szacunek wyników rachunków makroekonomicznych dla rolnictwa europejskiego, znanych pod skrótem EAA [Economic..., Manual... 2000] (od skrótu nazwy w języku angielskim Economic Accounts for Agriculture) jest publikowany przez Eurostat¹ w ostatnim miesiącu roku następnego [News... 2006]. W kolejnych wariantach tego szacunku, wskaźniki zmian składników produkcji i kosztów są odpowiednio korygowane.

Podobnie jak w przypadku danych dotyczących całego rolnictwa, także w pełni zweryfikowane dane z reprezentatywnej próby gospodarstw rolnych prowa-

¹ Urząd Statystyczny Unii Europejskiej.

dzących rachunkowość dla potrzeb Polskiego FADN [Goraj i inni, 2006] są dostępne pod koniec roku następnego. Zgodnie z odpowiednim przepisem prawa, każdy kraj członkowski UE ma obowiązek dostarczenia do Komisji Europejskiej danych z określonego roku w nieprzekraczalnym terminie 31 grudnia roku następnego, poczynając od danych dotyczących 2005 r. [Rozporządzenie... 2005]. Z tego powodu, podobnie jak w przypadku szacunków dla całego sektora gospodarstw rolnych, wykonywane są szacunki sytuacji dochodowej grup gospodarstw towarowych, o różnym profilu produkcji. Ten rodzaj wiedzy różni się od danych EAA tym, że umożliwia poznanie sytuacji gospodarstw rolnych ukierunkowanych na różne produkty rolne, np. mleko, żywiec wieprzowy, warzywa, owoce.

Celem opracowania była analiza sytuacji ekonomicznej gospodarstw Polskiego FADN w 2006 r., na podstawie i zgodnie z zasadami drugiego szacunku dochodów i przekazanie tych informacji dla praktyki zaraz po zakończeniu roku obrachunkowego.

2. Metodyka badań i materiały źródłowe

Opracowanie obejmuje analizę wyników dla całego rolnictwa, według rachunku makroekonomicznego dla rolnictwa w 2005 r., poprzez cały sektor gospodarstw rolnych w Polsce i wyników oszacowanych dla 2006 r. Poza tym, w opracowaniu zawarta jest analiza zmian dochodów gospodarstw różniących się profilem produkcji, według danych gospodarstw rolnych powyżej 2 ESU² z 2005 r., stanowiących próbę gospodarstw Polskiego FADN [Goraj i inni, 2006]. Gospodarstwa znajdujące się w polu obserwacji Polskiego FADN wytwarzają około 90% standardowej nadwyżki bezpośredniej polskiego rolnictwie. Zbiór gospodarstw Polskiego FADN został podzielony na typy rolnicze TF8³. Wyróżnionych zostało siedem typów rolniczych gospodarstw, w tym sześć specjalizujących się w określonym rodzaju produkcji oraz gospodarstwa wielokierunkowe.

Do analizy sytuacji ekonomicznej rolnictwa w Polsce w 2005 r. wykorzystano dane drugiego szacunku w ramach rachunków makroekonomicznych dla rolnictwa polskiego [Floriańczyk, 2007] i z 11 763 gospodarstw rolnych stanowiących reprezentatywną próbę dla pola obserwacji Polskiego FADN liczącego 745 023 gospodarstw rolnych.

Dla spójności przeprowadzanych szacunków na danych EAA i Polskiego FADN, w szacunkach dochodów gospodarstw rolnych różniących się profilem

² ESU oznacza europejską jednostkę wielkości, od skrótu nazwy w języku angielskim: European Size Unit. ESU służy do określania wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego. Więcej w [Skarżyńska, Goraj, Ziętek, 2006; <http://fadn.pl>; Goraj i inni, 2006].

³ TF8 jest symbolem rodzaju systematyki gospodarstw rolnych według typów rolniczych. Od skrótu nazwy w języku angielskim Type of Farming. Więcej w [Skarżyńska, Goraj, Ziętek, 2006; <http://fadn.pl>; Goraj i inni, 2006].

produkcji zastosowano wskaźniki zmian składników produkcji i kosztów, opracowane przez zespół rachunków makroekonomicznych (EAA)⁴. Do analizy wykorzystano wskaźniki z 31 stycznia 2007 r. opracowane dla drugiego szacunku [Floriańczyk, 2007].

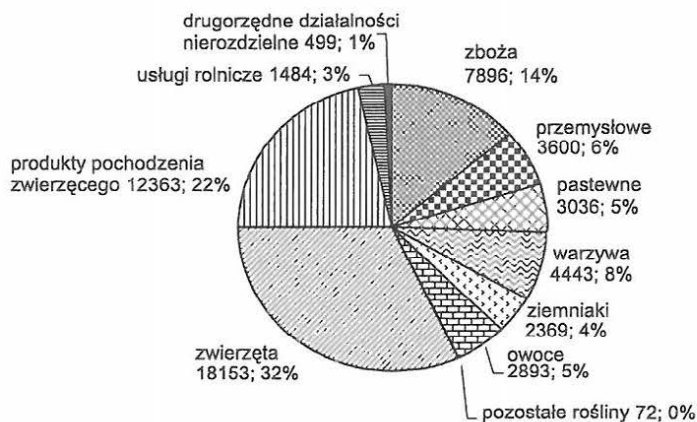
3. Dochody w sektorze gospodarstw rolnych w Polsce w 2005 r. na podstawie rachunków makroekonomicznych EAA

Według rachunków makroekonomicznych wartość przychodów własnych polskich gospodarstw rolnych wyniosła 56,8 mld zł, a otrzymanych dopłat 8,4 mld zł. Zatem łączne przychody w 2005 r. wyniosły 65,2 mld zł.

W strukturze przychodów (bez dopłat) całego sektora największy udział miała produkcja zwierzęca (54%) (wykres 1). Spośród produktów roślinnych dominowały zboża (14%).

Wykres 1

Struktura przychodów ogółem sektora gospodarstw rolnych w Polsce w 2005 r.

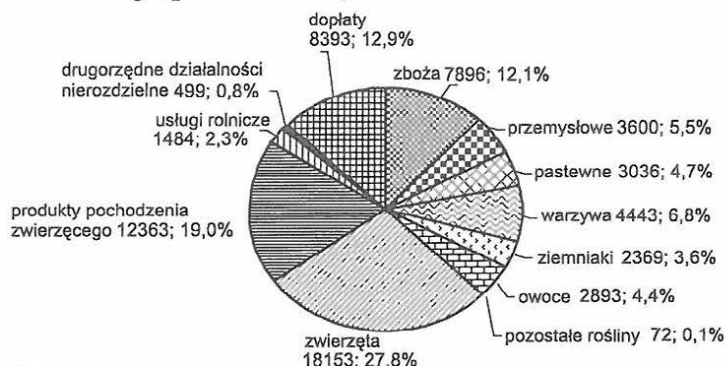

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników Rachunków Ekonomicznych dla Rolnictwa.

Udział dopłat pozyskanych kanałami pozarynkowymi miał istotne znaczenie w ogólnej kwocie przychodów. Po uwzględnieniu dopłat w przychodach ich udział wyniósł 12,9%. W przychodach z 2005 r. udział dopłat przewyższył udział zbóż o 0,8 pkt. procentowego (wykres 2).

⁴ Rachunki Makroekonomiczne dla Rolnictwa opracowywane są w IERiGŻ-PIB w ramach zadania badawczego: „Analiza wyników ekonomicznych polskiego rolnictwa” pod kierunkiem dr Zbigniewa Floriańczyka.

Wykres 2
Struktura przychodów (łącznie z dopłatami do działalności operacyjnej)
sektora gospodarstw rolnych w Polsce w 2005 r.

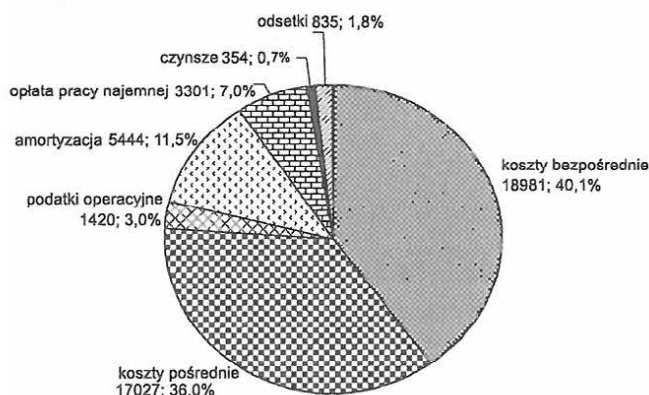

Źródło: Jak dla wykresu 1.

W 2005 r. gospodarstwa rolne poniosły 47,4 mld zł kosztów (bez kosztów własnych czynników produkcji - pracy, ziemi i kapitału), a nakłady pracy liczone w rocznych jednostkach pracy (tj. po przeliczeniu na osoby pełnozatrudnione - AWU⁵) wyniosły 2291,9 tys. AWU, w tym nieopłacone nakłady pracy w wymiarze 2161,9 tys. AWU.

W strukturze kosztów dominujący udział miały koszty bezpośrednie - 40,1% oraz koszty pośrednie 36%. (wykres 3). Koszty amortyzacji i koszty czynników zewnętrznych miały zbliżony udział wynoszący odpowiednio 11,5% i 9,5%. Relatywnie mały udział stanowiły podatki operacyjne - 3%.

Wykres 3
Struktura rodzajowa kosztów uzyskania przychodów sektora
gospodarstw rolnych w Polsce w 2005 r.

Źródło: Jak dla wykresu 1.

⁵ Od skrótu nazwy w języku angielskim - Annual Work Unit. Jednostka przeliczeniowa pracy odpowiadająca nakładom pracy osoby w działalności operacyjnej, w wymiarze rocznym wynoszącym co najmniej 2200 godzin.

Przeprowadzony rachunek wyników wskazał, że sektor gospodarstw rolnych w Polsce wytworzył w 2005 r. 22,3 mld zł wartości dodanej netto, a rolnicy zrealizowali w ramach działalności operacyjnej dochód w kwocie 17,8 mld zł⁶. Kwoty te w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną wyniosły odpowiednio: 8802 zł i 8252 zł.

Powyższe dane wskazują, że średnia opłata za własne czynniki produkcji (pracę, ziemię i kapitał) ukształtowała się na poziomie 43,3% średniej płacy netto używanej w gospodarce narodowej w 2005 r.

4. Szacunek dochodów sektora gospodarstw rolnych w Polsce w 2006 r. wg danych EAA

Dla określenia sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych w 2006 roku przeszacowano wartości przychodów i kosztów z 2005 r. z użyciem wskaźników zmiany wartości poszczególnych składników przychodów i kosztów występujących w rachunku wyników sektora gospodarstw rolnych⁷. Wskaźniki zmiany wartości są wypadkową wskaźników zmiany ilości i zmiany cen jednostkowych poszczególnych składników przychodów i kosztów.

Wykres 4

Wskaźniki zmiany wartości składników przychodów w 2006 r. w stosunku do 2005 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie drugiego szacunku dochodów za rok 2006 (z 31 stycznia 2007 r.) opracowanego w IERiGŻ- PIB w ramach zadania badawczego „Analiza wyników ekonomicznych polskiego rolnictwa”.

Wykres 4 obrazuje zmiany wartości poszczególnych grup przychodów w 2006 r. w stosunku do 2005 r. Zauważalne jest zmniejszenie wartości produkcji roślinnej (z wyjątkiem ziemniaków) i wzrost wartości produkcji zwierzęcej oraz wyraźny wzrost wartości dopłat. Osiągnięty stopień wzrostu dopłat (11,5%) przyczynił

⁶ Dane o wartości dopłat skierowanych do sektora gospodarstw rolnych wskazują, że miały one 47,1% udział w tworzeniu dochodów z gospodarstw rolnych w 2005 r.

⁷ Według 2 szacunku z 31 stycznia 2007 r.

się do ustalenia wskaźnika wzrostu przychodów ogółem na poziomie 4,6%. Bez uwzględnienia wartości otrzymanych dopłat, wskaźnik wzrostu wartości przychodów był o jeden punkt procentowy mniejszy i wyniósł 3,6%. Wykres obrazujący zmiany wartości przychodów z poszczególnych upraw, w skali całego sektora gospodarstw rolnych, nie potwierdza zatem wielkich strat suszowych poniesionych przez ich producentów w 2006 r. Straty te z całą pewnością były bardzo dotkliwe dla gospodarstw, których ta klęska dotknęła bezpośrednio.

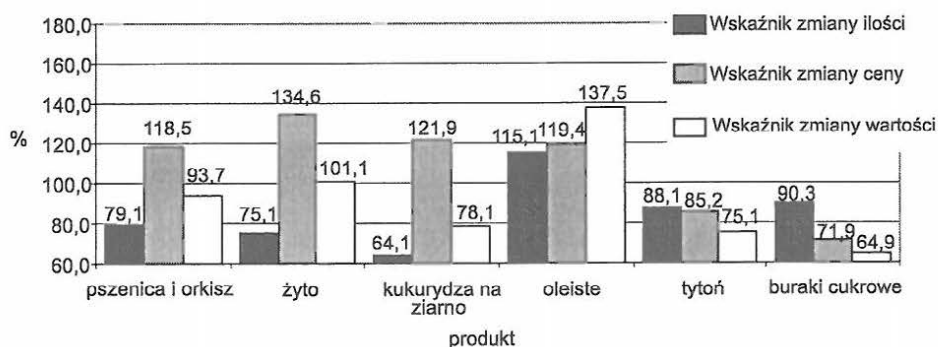
Bardziej szczegółowy obraz zmian produkcji, cen i wartości poszczególnych płodów zawiera wykres 5. Z danych wynika, że wśród zbóż największy spadek wartości produkcji wystąpił w przypadku kukurydzy na ziarno. Prawie 22% zwiększenie cen w bardzo istotnym stopniu zmniejszyło skalę strat produkcji tego gatunku zboża. W pozostałych zbożach (poza żytem) wzrost cen nie był w stanie zniwelować negatywnych skutków zmniejszenia produkcji.

Skrajne zmiany przychodów uzyskali producenci oleistych i buraków cukrowych. W 2006 roku wzrosły zarówno plony jak i ceny oleistych i w rezultacie przychody wzrosły o 32,7%. Odmiennie wyniki odnotowano w przypadku buraków cukrowych, których zarówno plony jak i cena spadły w 2006 r. W rezultacie przychody z buraków cukrowych wyniosły tylko 64,9% uzyskanych w roku poprzednim.

Wskaźniki zmiany wartości produktów roślinnych wskazują, że rok 2006 był znacząco bardziej niekorzystny dla buraków cukrowych, tytoniu i kukurydzy na ziarno niż dla zbóż podstawowych.

Wykres 5

Wskaźniki zmiany wartości składników roślinnych przychodów w 2006 r. w stosunku do 2005 r.

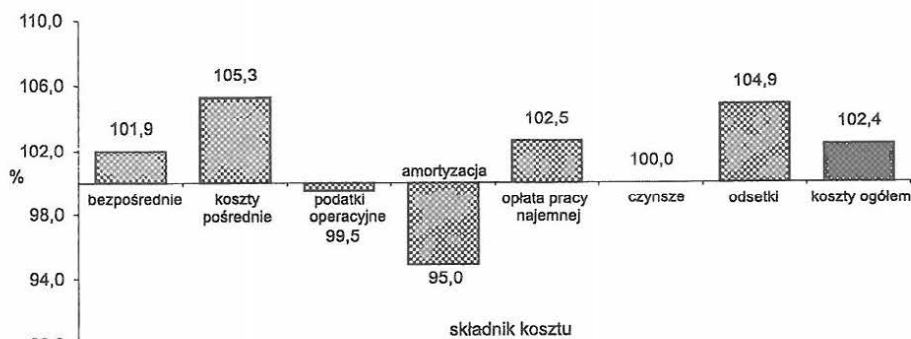
Źródło: Jak dla wykresu 4.

Zmiany wartości poszczególnych grup kosztów w 2006 r. w stosunku do 2005 r. przedstawiono na wykresie 6. Zauważalny jest wzrost wartości większości grup kosztów (z wyjątkiem amortyzacji i podatków, których wartość uległa ob-

niżeniu). Zmniejszenie kosztu amortyzacji o 5,0% zostało spowodowane przyjęciem wskaźnika, wskazującego na zmniejszenie stanu zasobów trwałych aktywów rzeczowych aż o 8,3%. W rezultacie opisanych zmian poszczególnych składników kosztów, nastąpiło zwiększenie kosztów ogółem w 2006 r. o 2,4% w stosunku do roku poprzedniego.

Wykres 6

Wskaźniki zmiany wartości składników kosztów w 2006 r.
w stosunku do 2005 r.

Źródło: Jak dla wykresu 4.

Przeprowadzony rachunek wyników wskazuje, że sektor gospodarstw rolnych w Polsce wytworzył w 2006 r. wartość dodaną netto na kwotę 24,3 mld zł, która w stosunku do roku 2005 jest większą o 2,0 mld zł. Oznacza to zwiększenie wartości dodanej o 9,0%. Z kolei rolnicy zrealizowali dochód na kwotę 19,7 mld zł⁸, co oznacza wzrost w stosunku do roku poprzedniego o 10,4%. W jeszcze większym stopniu (o 13,3%) zwiększyła się kwota dochodu w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną, wynosząca w latach 2005 i 2006 odpowiednio: 8252 zł i 9352 zł. Zmniejszenie w okresie 2005-2006 liczby osób pełnozatrudnionych, stanowiących rodzinną siłę roboczą, o 2,6% (z 2161,9 tys. do 2106,6 tys.) spowodowało uzyskanie wyższego wskaźnika wzrostu dochodu na osobę pełnozatrudnioną aniżeli uzyskanego przez cały sektor gospodarstw rolnych. Powyższe dane wskazują, że w obu latach zrealizowana przez rolników opłata za własne czynniki produkcji (pracę, ziemię i kapitał) kształtowała się na poziomie poniżej 50% średniej płacy netto uzyskanej w gospodarce narodowej. W 2006 r. wskaźnik relacji wyniósł 46,7% i był lepszy w stosunku do 2005 r. o 3,4%.

⁸ Dane o wartości dopłat skierowanych do sektora gospodarstw rolnych wskazują, że miały one 53,1% udział w tworzeniu dochodów z gospodarstw rolnych w 2006 r. W porównaniu z 2005 r. oznacza to wzrost o 5,9%.

5. Szacunek dochodów uzyskanych przez różne typy rolnicze gospodarstw rolnych w 2006 r.

Szacunek wyników oczekiwanych w 2006 r. dla gospodarstw rolnych znajdujących się w polu obserwacji Polskiego FADN [Goraj i inni, 2006] został wykonany na podstawie danych z 2005 r. oraz wskaźników zmian produkcji i cen, opracowanych w ramach rachunku makroekonomicznego dla sektora gospodarstw rolnych w Polsce [Floriańczyk, 2007].

Tabela 1
Szacunek wyników gospodarstw rolnych według typów rolniczych (TF8)
znajdujących się w polu obserwacji Polskiego FADN w 2006 r.

Zmienna		Hazem	Uprawy	Uprawy	Pozostałe	Bydło	Zwierz. w	Zwierz.	Uprawy i
			polowe	ogrodnicze	trwale	mleczne	sys. wypasowym	ziarnożerne	zwierz. różne
			(A)(B)	(C)	(E)	(F)	(G)	(H)	(I)
Wartość produkcji ogółem	2005	83 081	77 603	178 068	90 984	66 188	73 892	202 399	63 110
	2006	86 848	83 247	203 917	121 772	67 639	75 627	198 897	64 499
	% wsk.zmiany	104,5	107,3	114,5	133,8	102,2	102,3	98,3	102,2
w tym: roślinna	2005	39 749	64 719	177 275	88 885	10 307	13 635	26 665	25 500
	2006	43 503	70 440	203 094	119 490	10 815	14 084	26 333	26 616
	% wsk.zmiany	109,4	108,8	114,6	134,4	104,9	103,3	98,8	104,4
zwierzęca	2005	41 909	10 720	462	686	55 253	58 845	174 844	36 236
	2006	41 806	10 469	465	755	56 167	60 017	171 601	36 397
	% wsk.zmiany	99,8	97,7	100,6	110,1	101,7	102,0	98,1	100,4
Zużycie pośrednie	2005	50 580	44 856	93 918	31 154	33 161	39 346	141 596	40 513
	2006	52 237	46 557	97 849	32 196	34 247	40 622	145 849	41 749
	% wsk.zmiany	103,3	103,8	104,2	103,3	103,3	103,2	103,0	103,1
Saldo bieżących dopłat i podatków	2005	8 210	10 483	-1 660	4 298	7 928	10 253	10 466	7 679
	2006	9 276	11 896	-1 308	4 809	8 877	11 499	11 551	8 680
	% wsk.zmiany	113,0	113,5	78,8	111,9	112,0	112,2	110,4	113,0
Wartość dodana brutto	2005	40 712	43 231	82 489	64 128	40 935	44 799	71 269	30 277
	2006	43 888	48 587	104 760	94 385	42 269	46 505	64 599	31 429
	% wsk.zmiany	107,8	112,4	127,0	147,2	103,3	103,8	90,6	103,8
Amortyzacja	2005	13 248	14 886	25 026	26 468	10 503	12 091	16 545	10 885
	2006	13 715	15 411	25 910	27 402	10 874	12 518	17 129	11 270
	% wsk.zmiany	103,5	103,5	103,5	103,5	103,5	103,5	103,5	103,5
Wartość dodana netto	2005	27 464	28 345	57 463	37 660	30 432	32 708	54 724	19 391
	2006	30 172	33 176	78 851	66 983	31 396	33 986	47 470	20 160
	% wsk.zmiany	109,9	117,0	137,2	177,9	103,2	103,9	86,7	104,0
Koszty czynników zewnętrznych	2005	4 125	6 181	14 416	9 653	1 242	2 082	5 284	2 627
	2006	4 230	6 326	14 826	9 919	1 277	2 116	5 442	2 692
	% wsk.zmiany	102,6	102,3	102,8	102,8	102,8	102,6	103,0	102,5
Saldo dopłat i podatków związanych z inwestycjami	2005	-1 008	-1 029	-1 840	-2 219	-1 358	-1 441	-1 663	-680
	2006	-1 008	-1 029	-1 840	-2 219	-1 358	-1 441	-1 663	-680
	% wsk.zmiany	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego	2005	22 332	21 135	41 207	25 788	27 831	29 205	47 777	16 085
	2006	24 934	25 821	62 185	54 844	28 760	30 429	40 365	16 788
	% wsk.zmiany	111,7	122,2	150,9	212,7	103,3	104,2	84,5	104,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników Polskiego FADN i współczynników pierwszego szacunku dochodów za rok 2006, opracowanego w IERiGŻ- PIB, w ramach zadania badawczego „Analiza wyników ekonomicznych polskiego rolnictwa”.

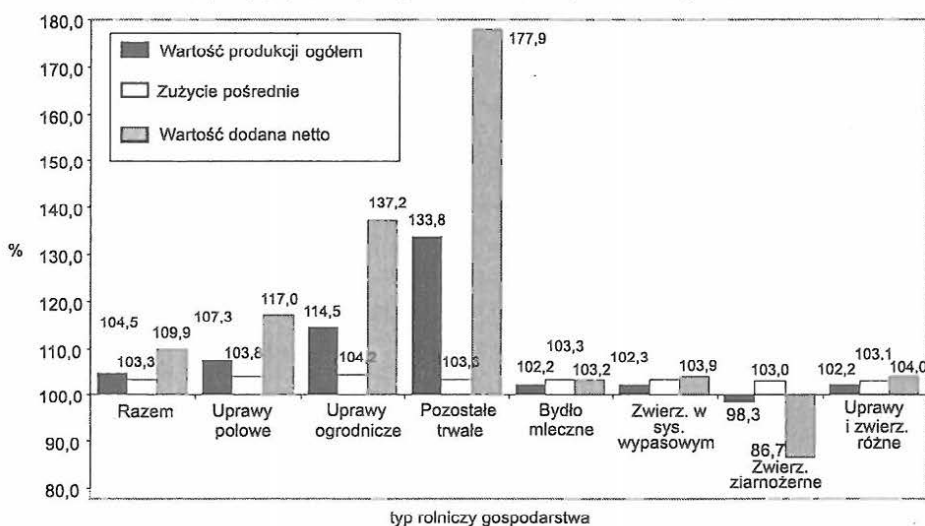
Przeprowadzone obliczenia dla warunków 2006 r. umożliwiły obliczenie wskaźników zmian produkcji, kosztów i wartości dodanej netto.

W całym zbiorze gospodarstw znajdujących się w polu obserwacji Polskiego FADN odnotowano wzrost wartości dodanej netto o prawie 10%. Jednocześnie

przeanalizowano różne kierunki produkcji i różną skalę zmiany wartości dodanej netto w poszczególnych typach rolniczych (wykres 7). W przypadku sześciu typów rolniczych nastąpiło zwiększenie wartości dodanej netto (wdn), a w jednym (ziarnożernej) zmniejszenie wdn. Największy wzrost wdn odnotowały gospodarstwa specjalizujące się w uprawach trwałych (o 77,9%).

Wykres 7

Wskaźniki zmiany wartości produkcji, zużycia pośredniego i wartości dodanej netto w latach 2005-2006 według typów rolniczych gospodarstw TF8, znajdujących się w polu obserwacji Polskiego FADN

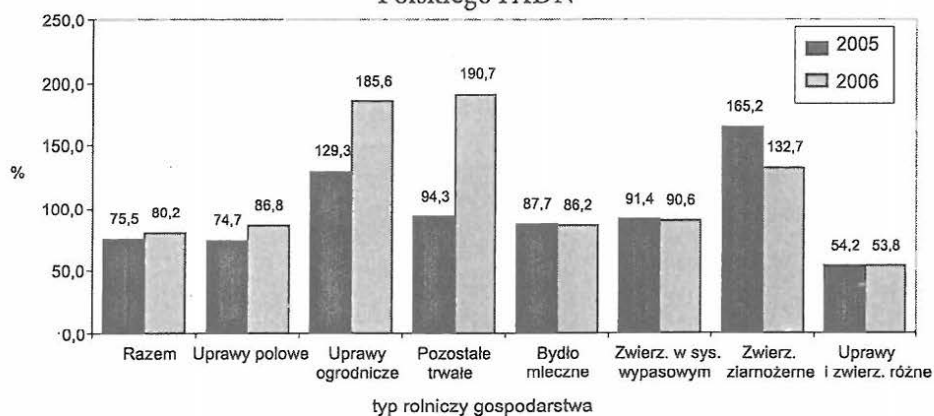
Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników Polskiego FADN.

Zmiany wyników ekonomicznych ukształtowały nowe relacje dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną, w stosunku do średniej płacy netto w gospodarce narodowej. Średnio w całym polu obserwacji gospodarstw Polskiego FADN relacja ta poprawiła się o 4,7% (z 75,5% do 80,2%). W 2006 r. w trzech typach rolniczych dochód w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną przekroczył poziom średniej płacy netto w gospodarce narodowej. Najbardziej korzystną relację odnotowały gospodarstwa specjalizujące się w uprawach trwałych (190,7%). Z kolei największy spadek dochodów ze 165,2% do 132,7%, czyli o ponad 32% miał miejsce w gospodarstwach specjalizujących się w chowie zwierząt ziarnożernej.

Wśród analizowanych typów rolniczych gospodarstw znajdujących się w polu obserwacji Polskiego FADN najgorszą relację dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego, w przeliczeniu na pełnozatrudnionego członka rodziny do średniego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej w 2006 r., odnotowały gospodarstwa wielokierunkowe (53,8%). W dodatku relacja ta w stosunku do roku poprzedniego obniżyła się o 0,4%.

Wykres 8

Wskaźniki relacji dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na pełnozatrudnionego członka rodziny do średniego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej w latach 2005-2006⁹, według typów rolniczych gospodarstw TF8, znajdujących się w polu obserwacji Polskiego FADN

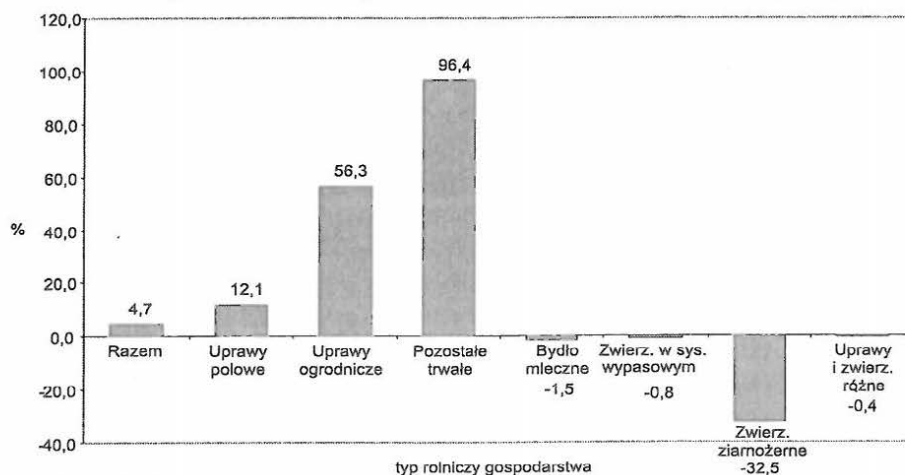

Źródło: Jak dla wykresu 7.

Wśród analizowanych typów rolniczych gospodarstw pogorszenie relacji odnotowały cztery typy rolnicze, a trzy typy rolnicze specjalizujące się w produkcji roślinnej (polowe, ogrodnicze i uprawy trwałe) odnotowały poprawę relacji (wykres 9).

Wykres 9

Zmiana parametru relacji dochodów w okresie 2005-2006 (w %)

Źródło: Jak dla wykresu 7.

⁹ Kwoty średniego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej w latach 2005-2006 wyniosły odpowiednio: 19 059 zł i 20 034 zł.

6. Podsumowanie

Przeprowadzony szacunek wskazał, że średni wskaźnik zmiany dochodu w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną, w całym sektorze gospodarstw rolnych i w gospodarstwach znajdujących się w polu obserwacji Polskiego FADN, był zbliżony (wzrost wyniósł odpowiednio 113,3% i 111,7%). Można byłoby na tej podstawie wnioskować, że sytuacja dochodowa całego zbioru gospodarstw rolnych w 2006 r. uległa poprawie w stosunku do 2005 r. Jednak analizując zmiany dochodów według różnych typów gospodarstw rolniczych zauważano duże różnice w dochodach. Okazało się, że dochód w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną gospodarstw specjalizujących się w uprawach trwałych w 2006 r. wzrósł o 112,7%, a w gospodarstwach specjalizujących się w chowie zwierząt ziarnożernych zmniejszył się o 15,1%. Tak istotnie różne wskaźniki zmian dochodu gospodarstw charakteryzujących się różnym profilem produkcyjnym nakazują konieczność śledzenia sytuacji ekonomicznej różnych grup gospodarstw. Wyciąganie wniosków i podejmowanie decyzji politycznych w odniesieniu do sektora gospodarstw rolnych tylko na podstawie wyników średnich może być nieskuteczne dla osiągnięcia zakładanych celów polityki rolnej, a może nawet doprowadzić do zanikania gospodarstw specjalizujących się w określonym rodzaju produkcji.

Przeprowadzona analiza zmiany dochodów gospodarstw rolnych w Polsce w 2006 r. udowodniła, że dane FADN stanowią znacznie lepszą bazę do kreowania polityki rolnej adresowanej do gospodarstw rolnych, gdyż są w stanie wykazać różnice stanu gospodarstw ukierunkowanych na różne profile produkcji.

LITERATURA

1. Economic accounts for agriculture <http://europa.eu.int/estatref/info/>
2. Floriańczyk Z. (2007): EAA first & second estimates (agricultural income index exercise). Country: Poland Date: 31.01.2007. Arkusz kalkulacyjny Ms Excel. IERiGŻ-PIB. Warszawa.
3. Goraj L. (pr. zesp.) (2006): Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2005 roku. IERiGŻ-PIB. Warszawa.
4. <http://fadn.pl>.
5. Manual on the Economic Accounts for Agriculture and Forestry EAA/EAF 97 (rev. 1.1). Theme 5. Agriculture and fisheries. Eurostat. European Communities. 2000.
6. News release. 169/2006. Eurostat 21 December 2006. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.
7. Obwieszczenie Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego w sprawie wysokości przeciętnego dochodu z pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych z 1 ha przeliczeniowego w 2005 r. Dziennik Urzędowy GUS Nr 9, poz. 60.

8. Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1192/2005 z dnia 25 lipca 2005 r. zmieniające rozporządzenie (EWG) nr 1915/83 w sprawie określonych szczegółowych przepisów wykonawczych dotyczących prowadzenia księgowości w celu określenia dochodów gospodarstw rolnych.
9. Skarżyńska A., L. Goraj, I. Ziętek (2005): Metodologia SGM 2002 dla typologii gospodarstw rolnych w Polsce. Zeszyt nr 5, IERiGŻ-PIB. Warszawa.

LECH GORAJ

SZACUNEK DOCHODÓW GOSPODARSTW ROLNYCH W 2006 ROKU

STRESZCZENIE

W opracowaniu zawarta jest analiza sytuacji ekonomicznej w 2005 r. i szacunek dochodów uzyskanych w 2006 r. przez cały sektor gospodarstw rolnych w Polsce oraz przez gospodarstwa rolne różniące się profilem produkcji. Dla uzyskania spójności szacunków pomiędzy EAA i Polskim FADN, w obu szacunkach zastosowane zostały te same wskaźniki zmian składników produkcji i kosztów.

Wykonane obliczenia wykazały, że w całym sektorze gospodarstw rolnych w Polsce w roku 2006 dochód w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną był wyższy o 13,3% w stosunku do roku poprzedniego.

Wyniki szacunku wykonanego w gospodarstwach ukierunkowanych na różne produkty rolne, znajdujących się w polu obserwacji Polskiego FADN (o wielkości ekonomicznej 2 ESU i więcej), wskazują zróżnicowanie dochodu w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną. W sześciu, spośród siedmiu typów rolniczych gospodarstw, nastąpiło w 2006 r. zwiększenie dochodu w skali od 4,2% do 112,7%, a w jednym (gospodarstwa utrzymujące zwierzęta ziarnożerne) odnotowano jego zmniejszenie o 15,5%.

Przeprowadzona analiza udowodniła, że dane FADN stanowią znacznie lepszą bazę do kreowania polityki rolnej, adresowanej do gospodarstw rolnych, gdyż umożliwiają śledzenie sytuacji różnych grup gospodarstw, także gospodarstw ukierunkowanych na różne rodzaje produkcji.

LECH GORAJ

INCOME VALUATION OF AGRICULTURAL HOLDINGS IN 2006

SUMMARY

This publication consists analysis of economical situation in the year 2005 and forecast of incomes received in 2006 by total agricultural holdings sector in Poland and by the different types of farming. Having in mind the cohesion between EAA and Polish FADN in both forecasts the same indicators of changes in production components and costs were used.

Calculations have been made proving that in all agricultural sectors in Poland income per annual working unit realised in the year 2006 was 13,3% higher comparing to the previous year.

Results of estimation made in different types of farming, included in the field of observation of Polish FADN (economic size 2 ESU or more) have shown different changes in the income per annual working unit. Six out of seven types of farming noted in year 2006 increased of income varying from 4,2% to 112,7%, and last type (farms specialised in granivores) have noted decrease of 15,5%.

Carried out analysis have shown that FADN data are much better basis for agricultural policy creation, which can be addressed to agricultural holdings, because they give the opportunity of data collection from different groups of holdings, as well as holdings in different types of farming.

MAREK SMOLEŃ
Uniwersytet Rzeszowski

DOSTĘPNE FORMY POMOCY FINANSOWEJ W OPINII ROLNIKÓW POWIATU JASIELSKIEGO

1. Wprowadzenie

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, od początku funkcjonowania, działa w celu wyrównania dysparytetu dochodowego rolników. Działania ARiMR charakteryzują się różnorodnością proponowanych rozwiązań oddziaływania na sektor rolno-żywnościowy.

Celem pracy było zbadanie zadowolenia rolników z dostępnych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej instrumentów pomocy finansowej oraz opinii rolników dotyczącej pomocy pracowników ARiMR w korzystaniu z tej pomocy.

2. Metodyka badań i materiały źródłowe

Cel pracy zrealizowano za pomocą metody sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem wywiadu kierowanego. Do badań wybrano 50 gospodarstw z powiatu jasielskiego, które spełniały następujące warunki: powierzchnia powyżej 1 ha UR, składanie wniosków o dopłaty bezpośrednie i korzystanie przynajmniej 1 raz z działania SPO lub PROW (innego niż rekompensata z tytułu ONW).

Kwestionariusz wywiadu zawierał dwie pule pytań. Pierwsza dotyczyła oceny sytuacji w gospodarstwie respondentów – rolników. Ocenie tej służyły pytania typu: „czy otrzymuje Pani/Pan dopłaty bezpośrednie do posiadanych gruntów rolnych?”; „czy wysokość udzielanych dopłat do 1 ha gruntów jest satysfakcjonująca?”. Pytano rolników o to, czy dostrzegają zmiany w polskim rolnictwie po wejściu do Unii Europejskiej, jak również, jaki mają one charakter (pozytywny czy negatywny).

Druga pula pytań dotyczyła oceny pracy pracowników zatrudnionych w Biurze Powiatowym ARiMR w Jaśle. Pytano „czy pomoc oferowana przez pracowni-

ków Agencji przy wypełnianiu wniosków jest wystarczająca?” Ponadto proszono o wybór cech, które charakteryzują pracowników Biura Powiatowego.

Wywiad kierowany został przeprowadzony na przypadkowej grupie pięćdziesięciu osób, rolników posiadających gospodarstwa rolne powyżej 1 hektara, współpracujących z Agencją i jednocześnie starających się o wsparcie finansowe w 2004 r. w zakresie któregośkolwiek z wybranych działań. Wśród badanych dominowały osoby z wykształceniem zawodowym (24 osoby – 48% badanej populacji) i z wykształceniem średnim (18 osób). Cztery osoby miały wykształcenie podstawowe i także cztery wyższe. W analizowanych gospodarstwach żyły najczęściej 4 osoby (w 13 przypadkach – 26%), ale także były rodziny trzy i ośmiuosobowe (po ośmiu respondentów). Dwuosobowych rodzin było 11, tj. 22% badanej populacji.

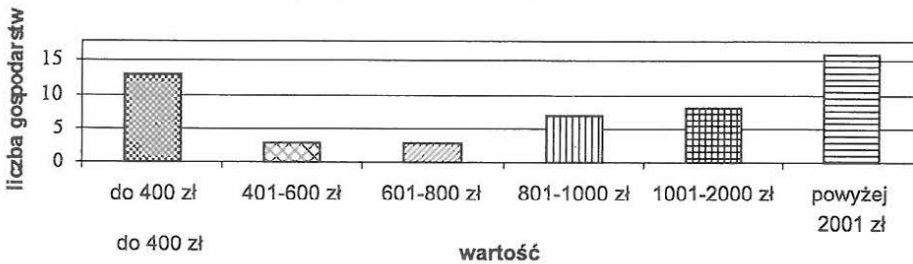
3. Wyniki badań

3.1. Przychody analizowanych gospodarstw

Przy szacowaniu przychodów, rolnicy akcentowali fakt, iż „koszty poniesione na uzyskanie przychodów i tak były wyższe”. Uzyskane dane prezentuje wykres 1.

Wykres 1

Przeciętny szacowany przychód uzyskany w 2004 roku
w gospodarstwach respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Właściciele większych obszarowo gospodarstw, czy też dużych stad zwierząt (dominowały stada owiec, kóz, bydła, mniejsze stada koni, a nawet strusi), osiągnęli przychód powyżej 2 tys. zł (16 gospodarstw). Właściciele mniejszych gospodarstw podawali niższe przychody, nawet poniżej 400 zł (w 12 przypadkach). Osoby, których produkcja rolnicza jest dodatkowym źródłem dochodu wskazywały na przychód rzędu 401-1000 zł.

Wyniki badań zweryfikowano testem Kołmogorowa-Smirnowa, który służy do weryfikacji hipotezy, że dwie populacje mają jednakowy rozkład cech lub, że dwie próby pochodzą z tej samej populacji [Jóźwiak, Podgórski, 2001]. Test ten oparty jest na statystyce:

$$\lambda = D * \sqrt{n},$$

gdzie: D to największa różnica między wartościami wskaźników proporcji skumulowanych, a

$$n = \frac{n_1 * n_2}{n_1 + n_2}$$

gdzie: n_1 i n_2 –elementowe próby pochodzące z populacji badanej [Młynarski, 2000].

3.2. Analiza wypowiedzi respondentów

Na pytanie: *od jak dawna korzysta Pani/Pan z usług ARiMR*, zdecydowana większość podała rok 2004 (33 osoby – 66%), 11 osób (22%) podało 2002 rok, natomiast 5 ankietowanych – 2003. Jeden rolnik zainteresowany pomocą finansową rozpoczął współpracę dopiero w 2005 roku. Po pomoc do Biura Powiatowego ARiMR, większość pytanych przychodziła tylko raz na pół roku, (gdy *istnieje taka potrzeba*). Wśród najczęściej podawanych powodów, ankietowani podawali konieczność rejestracji zwierząt, wyrobienia paszportów dla zwierząt, składania wniosków o dopłaty bezpośrednie czy w celu zasięgnięcia opinii o możliwości ubiegania się o pomoc w ramach Programów PROW czy SPO.

Dopłaty do posiadanych gruntów rolnych otrzymuje 49 beneficjentów na 50 pytanych, tylko jeden rolnik nie otrzymywał dopłat ze względu na niedoinformowanie. Wśród korzystających z płatności obszarowych znaczna większość, bo 67%, uznaje kwoty dopłat za satysfakcjonujące, choć nie ukrywa, iż mogłyby być one wyższe.

Spośród ankietowanych, wniosek o rentę strukturalną, złożyło pięcioro zainteresowanych, którzy do tej pory osiągali przychody roczne powyżej 2001 zł i korzystali dwukrotnie w ciągu roku z pomocy ARiMR, a powierzchnia ich gospodarstw oscyluje w granicach 2 ha. O udział w programach rolno-środowiskowych wnioski złożyło 5 rolników (cztery osoby z wykształceniem zawodowym i jedna ze średnim). Powierzchnia trzech gospodarstw przekracza 7 ha, natomiast uzyskiwane przychody mieszczą się w granicach 801-1000 zł (dla dwóch gospodarstw) i powyżej 2001 zł (dla pozostałych trzech). Na ONW gospodarowało 14 rolników, połowa z wykształceniem zawodowym. Wnioski na ONW dotyczyły gospodarstw o powierzchni powyżej 5 hektarów.

Cztery osoby spośród ankietowanych złożyły wnioski o pomoc dla gospodarstw niskotowarowych. Dwa z gospodarstw były o powierzchni do 2 hektarów, wszystkie zajmowały się hodowlą zwierząt.

Wnioski o dopłaty z tytułu zalesiania obszarów rolnych złożyły 4 osoby, korzystające z pomocy Biura Powiatowego od momentu jego powstania, czyli od roku 2002. Powierzchnia tych gospodarstw waha się w granicach 2-4 hektarów, natomiast osiągnięty przychód w 3 gospodarstwach kształtował się w przedziale powyżej 1000 zł.

O kredyt preferencyjny ubiegał się jeden rolnik z wykształceniem zawodowym, właściciel gospodarstwa o powierzchni powyżej 7 ha, który swój przychód z dzia-

łałości rolniczej oszacował na poziomie do 400 zł. rocznie. Rolnik ten otrzymuje dopłaty bezpośrednie oraz z tytułu działalności na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Dodatkowo prowadzi produkcję zwierzęcą.

Rolnicy zapytani, czy zauważają zmiany w polskim rolnictwie po wejściu Polski do Unii Europejskiej, w zdecydowanej większości odpowiedzieli twierdząco (38 ankietowanych – 76%). Pozostałe, 12 osób uważało, iż takie „*analizy wymagają znacznego odstępu czasu, lepszej informacji*”. Z dystansem do podsumowywania zmian w rolnictwie podeszli przede wszystkim mężczyźni (siedmiu – 58% spośród 12 beneficjentów Agencji nie dostrzegających zmian w polskim rolnictwie) oraz osoby w przedziale wiekowym 26-35 lat z wykształceniem średnim, których gospodarstwa miały powierzchnię do 2 hektarów.

Wśród osób zauważających postępujące przemiany, 24 ankietowanych (63,2%) stwierdziło, że są one negatywne, natomiast 14 (36,8%), że posunięcia są właściwe, a zmiany na lepsze. Negatywnie oceniło zmiany 13 mężczyzn (54,2%) i 11 kobiet (45,8%), dominowały osoby starsze, w przedziałach wiekowych 46-60 i powyżej 60 lat (75% ocen negatywnych), z wykształceniem zawodowym było 11 osób (45,8%), 7 (29,2%) z wykształceniem średnim i dwie (8,3%) z wyższym. Rolnicy, którzy dostrzegli minusy w funkcjonowaniu rolnictwa w kraju po akcesji byli właścicielami przeważnie gospodarstw o powierzchni z przedziałów 2-4 ha i 5-7 ha, stanowiąc 66,7% negatywnie nastawionych, a ponadto osiągający przychody powyżej 1001 zł rocznie (58,3%).

Pozytywnie oceniło przeobrażenia dokonujące się w sektorze rolnym 14 osób (36,8%), w tym czterech mężczyzn (28,6%). Wiek ankietowanych mieścił się głównie w granicach 36-45 lat (5 rolników - 35,7%) i 46-60 lat (6 osób - 42,8%). Najwięcej osób miało wykształcenie zawodowe (8 osób – 57,1%), a także średnie (5 – 35,7%), jedna osoba wyższe. Dziewięciu gospodarzy posiadało gospodarstwa małe, o powierzchni do 4 hektarów, stanowili oni 64,3% entuzjastów. Większość z osób (71,4%) korzysta z pomocy Agencji od 2004 roku.

Kolejna pula pytań ankietowych dotyczyła oceny pracowników Biura Powiatowego ARiMR w Jaśle. Na pytanie sformułowane: „*czy pomoc oferowana przez pracowników ARiMR jest wystarczająca?*” 96% pytanym, odpowiedziało twierdząco. Średnia ocena wystawiona przez beneficjentów – w skali 5 punktowej - wyniosła 4,02, co daje obraz, że rolnicy są zadowoleni z obsługi i funkcjonowania Biura. Na pytanie „*czy pracownicy udzielili niezbędnych wskazówek przy sporządzaniu wniosków?*”- 13 osób (26%) opowiedziało „raczej tak”, a pozostałe 74% było zadowolonych.

Ostatnim zagadnieniem poruszonym w badaniu kwestionariuszowym była ocena osobistych cech pracowników Agencji (można było zaznaczyć kilka wariantów) rzutujących na obsługę beneficjentów. Rolnicy uznali, że: duża wiedza fachowa (42 wskazania) to atut pracowników BP ARiMR, poza tym dokładność przy rozwiązywaniu spraw i duża uwaga poświęcana klientowi (po 25).

Badając zależność pomiędzy wielkością oszacowanych przez rolników przychodów, a satysfakcją z uzyskiwanych dopłat bezpośrednich posłużono się testem Kołmogorowa-Smirnowa. Udowodniono, że istnieje ścisła zależność między wysokością uzyskanych przychodów a zadowoleniem z dopłat wyrównawczych - im wyższy przychód, tym satysfakcja wzrasta. Uzyskane w kwestionariuszu ankietowym dane zestawiono w arkuszu Excela, następnie wybrano dwie cechy: szacowany przychód z roku 2004 uzyskany w gospodarstwie oraz odpowiedź na pytanie: „czy wysokość dopłat bezpośrednich jest satysfakcjonująca?”

Na zapytanie odpowiadały jedynie osoby, które otrzymywały dopłaty. Było ich 48. Odpowiedzią mogło być potwierdzenie (tak) satysfakcjonującej wysokości dopłat wyrównawczych bądź też jej zaprzeczenie (nie). Zbudowano tabelę przestawną (tabela 1), a następnie dokonano niezbędnych obliczeń (tabela 2).

Tabela 1

Liczba odpowiedzi w ocenie wysokości dopłat bezpośrednich

Przeciętny szacowany przychód uzyskany w 2004 roku	Czy wysokość dopłat bezpośrednich jest satysfakcjonująca?		
	Nie	Tak	Suma
do 400 zł	9	3	12
401-600 zł	1	2	3
601-800 zł	1	1	2
801-1000 zł	1	6	7
1001-2000 zł	0	8	8
powyżej 2001 zł	4	12	16
Suma końcowa	16	32	48

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 2

Ocena wysokości dopłat bezpośrednich uzyskiwanych przez respondentów w grupach szacowanego przychodu w 2004 r.

Przeciętny szacowany przychód uzyskany w 2004 roku	Czy wysokość dopłat bezpośrednich jest satysfakcjonująca?		Proporcje		Proporcje skumulowane		Różnice
	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	
do 400 zł	9	3	0,56	0,09	0,56	0,09	0,47
401-600 zł	1	2	0,06	0,06	0,63	0,16	0,00
601-800 zł	1	1	0,06	0,03	0,69	0,19	0,03
801-1000 zł	1	6	0,06	0,19	0,75	0,38	-0,13
1001-2000 zł	0	8	0,00	0,25	0,75	0,63	-0,25
powyżej 2001 zł	4	12	0,25	0,38	1	1	-0,13
Suma końcowa	16	32	1	1			

Źródło: Opracowanie własne.

Zastosowano wzór:

$$n = \frac{n_1 * n_2}{n_1 + n_2}$$

w tym przypadku $n_1 = 16$, $n_2 = 32$, więc:

$$n = \frac{16 * 32}{16 + 32} = 10,667$$

a stąd:

$$\lambda = D * \sqrt{n},$$

$$\lambda = 0,47 * \sqrt{10,667} = 1,535$$

Przyjmując poziom istotności $\alpha = 0,05$, wartość krytyczna odczytana z tabeli rozkładu λ -Kolmogorowa dla tego poziomu istotności wynosi $\lambda_{0,05} = 1,358$. Ponieważ $\lambda = 1,535 > 1,358 = \lambda_{0,05}$, wartość statystyki λ znalazła się w obszarze krytycznym. Hipotezę zerową o jednakowych rozkładach ocen należy odrzucić, uznając, że szacowane przychody i satysfakcja z wysokości dopłat różnią się istotnie w ocenach.

4. Podsumowanie

W opinii ankietowanych rolników Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, ze względu na sprawowane funkcje, elastyczność dostosowywania się do obsługi różnorodnych instrumentarium pomocy finansowej dla rolnictwa, uzyskała pozytywną ocenę. Ankietowani rolnicy, którzy pozytywnie ocenili pracowników Biura Powiatowego ARiMR, zwracali uwagę na ich profesjonalizm, dokładność i prezentowany poziom kultury zawodowej. Bogactwo instrumentów pomocy sprawia, że rolnicy coraz częściej sięgają po dostępną pomoc promowaną przez Agencję. Jak wykazały badania skuteczność przepływu środków wsparcia zależy od sprawności funkcjonowania ARiMR jako instytucji przekazującej zainteresowanym informacje na temat procedur i form pomocy. Jednak jak określiło to kilku ankietowanych rolników: „na analizie (o słuszności akcesji) *jeszcze przyjdzie odpowiedni czas, teraz jest za wcześnie, by cokolwiek przesądzać*”.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, iż Agencja spełnia w otoczeniu rolnictwa kluczową rolę w przekazywaniu funduszy zainteresowanym podmiotom. Przy mnogości wykonywanych zadań, zauważa się w Agencji ład i harmonię oraz stosowne uporządkowanie prowadzonych spraw. Prowadząc jednocześnie rejestry zwierząt, spisy gospodarstw, dostarcza istotnych informacji na temat całego sektora rolno-żywnościowego.

LITERATURA

1. Józwiak J, Podgórski J. (2001): *Statystyka od podstaw*. PWE, Warszawa, s. 269.
2. Młynarski S. (2000): *Praktyczne metody analizy danych rynkowych i marketingowych*. Kantor Wydawniczy Zakamycze, s. 100.

MAREK SMOLEŃ

DOSTĘPNE FORMY POMOCY FINANSOWEJ W OPINII ROLNIKÓW POWIATU JASIELSKIEGO

STRESZCZENIE

Celem badań była ocena wykorzystania środków finansowego wsparcia mających polepszać sytuację gospodarstw rolniczych na przykładzie powiatu jasielskiego.

Prezentowano opinie respondentów bezpośrednio zainteresowanych możliwymi formami pomocy oraz poziomem satysfakcji ekonomicznej korzystających z tego rodzaju wsparcia.

Badania wykazały, że skuteczność przepływu środków wsparcia zależy od sprawności funkcjonowania ARiMR jako instytucji przekazującej zainteresowanym informacje na temat procedur i form pomocy, gdyż rolnicy są zainteresowani każdą formą wsparcia. Wsparcie środkami finansowymi małych gospodarstw Podkarpacia ma raczej charakter socjalny niż produkcyjny. Współpraca zainteresowanych rolników z Agencją nie budzi zastrzeżeń. Najbardziej istotną i pożądaną formą wsparcia były renty strukturalne oraz wsparcie gospodarstw niskotowarowych.

MAREK SMOLEŃ

AVAILABLE FORMS OF THE FINANCIAL SUPPORT IN THE OPINIONS OF JASIELSKI REGION FARMERS

SUMMARY

The purpose of this study was estimation of the utilization of resources of the support of having to improve the financial situation of agricultural farms on the example Jasielski Region. Presented also opinions of respondents of directly interested possibly (potential) forms of the help and with level of economic satisfaction of taking advantage of suchlike support.

Research showed that efficiency of the flow of resources of support was relative to efficiencies of ARiMR as the institution delivering interested the information on of procedures and forms of the help, because farmers are interested in every form of support. The support with financial means of smallholdings of Podkarpacie has rather a character social than productive. The cooperation interested with the Agency does not make reservation. A most essential and desirable form of support were early retirement and support of semi-subsistence farms.

KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Warszawa

ROLA INSTYTUCJI I ORGANIZACJI SPOŁECZNO-ZAWODOWYCH W ROZWOJU AGROTURYSTYKI W POLSCE¹

1. Wstęp

Tempo rozwoju turystyki wiejskiej uzależnione jest w dużym stopniu od systemu marketingu, który obejmuje przygotowanie produktu turystycznego, wskazuje sposoby jego sprzedaży oraz wykorzystywane do tego celu kanały dystrybucji, a także organizuje działania promocyjne. Działania marketingowe mają skomplikowany charakter. W związku z tym właściciele gospodarstw agroturystycznych oczekują pomocy i wsparcia ze strony doradztwa w zakresie przygotowania oferty uwzględniającej poszczególne elementy marketingu-mix. Działalność w tym zakresie prowadzona jest przez ośrodki doradztwa rolniczego. Jest ona jednak niewystarczająca. Wynika to z faktu realizowania przez ODR innych zadań statutowych, niedostatecznego przygotowania kadry fachowców, a czasami też zbyt małego doświadczenia w zakresie doradztwa związanego z działalnością agroturystyczną. Ostatnio coraz większą rolę odgrywają stowarzyszenia agroturystyczne przejmujące podstawowe działania marketingowe, tj. pomoc w przygotowaniu i rozwoju produktu, jego promocji oraz udział w sprzedaży ofert. Nie bez znaczenia jest również pomoc i zaangażowanie władz lokalnych, które powinny przyczynić się do rozwoju pozarolniczych inicjatyw na wsi.

W artykule przybliżono działania wspomagające rozwój agroturystyki podejmowane przez samorząd terytorialny, ośrodki doradztwa rolniczego i stowarzyszenia agroturystyczne.

¹ Opracowano na podstawie badań empirycznych zrealizowanych w ramach projektu badawczego nr 3 PO6R 062 22 pt. „Pozarolnicze funkcje gospodarstwa rolniczego”, finansowanego przez KBN w latach 2002-2004.

2. Metody badawcze i charakterystyka populacji

Materiał empiryczny zebrany został głównie za pomocą metody sondażu diagnostycznego, na którą złożyły się trzy techniki badawcze: wywiad według kwestionariusza, obserwacja swobodna i analiza dokumentów.

Badania właściwe przeprowadzone zostały w 2003 r. na terenie siedmiu województw: lubelskiego, lubuskiego, małopolskiego, pomorskiego, śląskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego, wśród 383 rolników prowadzących działalność agroturystyczną oraz 14 doradców z nimi współpracujących.

Spośród 383 osób uczestniczących w badaniach 72,3% stanowiły kobiety, a 27,7% mężczyźni. Tak duże zróżnicowanie pod względem płci wynikało z faktu, że zazwyczaj kobiety zajmowały się przyjmowaniem gości w gospodarstwie agroturystycznym, bez względu na to kto był ich formalnym właścicielem. Aktywny udział mężczyzn często polegał na organizowaniu usług dodatkowych dla turystów. Większość badanych respondentów można zaliczyć do osób w średnim wieku, tj. od 41 do 60 roku życia (75,7%). Rolnicy podejmujący się działalności agroturystycznej byli wykształceni, gdyż 93,8% legitymowało się wykształceniem ponadpodstawowym, z czego 23,0% - wykształceniem zasadniczym (rolniczym lub nierolniczym), 53,8% - wykształceniem średnim (rolniczym lub nierolniczym) i 17,0% - wyższym (rolniczym lub nierolniczym). Działalność agroturystyczną podejmowali rolnicy kierujący gospodarstwami należącymi do różnych grup obszarowych, w tym ponad połowę (57,7%) stanowiły gospodarstwa małe (poniżej 5 ha). Średnia wielkość badanych gospodarstw wynosiła 14,0 ha, czyli prawie dwukrotnie więcej niż średnio w kraju (w Polsce - 8,3 ha). W czasie badań właściciele gospodarstw agroturystycznych deklarowali głównie prowadzenie działalności rolniczej. W badanej populacji było 68,9% gospodarstw konwencjonalnych, 19,9% ekologicznych i 11,2 integrowanych. Prawie 1/5 badanych rolników uznało, że posługuje się ekologicznymi metodami gospodarowania. Nie oznacza to jednak, że gospodarstwa te spełniały wszystkie kryteria i warunki charakterystyczne dla tego systemu rolnictwa. Warzywa i owoce wyprodukowane w tych gospodarstwach stanowiły m.in. cenny surowiec, który usługodawcy wykorzystywali do przygotowywania posiłków dla turystów. Był to jeden z ważnych atutów oferty żywieniowej.

3. Rola samorządu terytorialnego

Samorząd terytorialny ma do spełnienia szczególną rolę w rozwoju turystyki w środowisku lokalnym. Wynika ona z ustawowych zadań własnych samorządu gminnego [Dz. U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591] i polega na zarządzaniu tym rozwojem. W zarządzaniu muszą być przestrzegane zasady trwałego i zrówno-

ważonego rozwoju środowiska lokalnego. Chodzi tu o uwzględnienie nie tylko wymiaru ekonomicznego (np. wzrost dochodów mieszkańców) czy społecznego (m.in. ograniczania bezrobocia, aktywizację społeczności lokalnych), ale także wymiaru ekologicznego w turystyce co ma znaczenie szczególne i decydujące o możliwościach osiągnięcia korzyści społeczno-ekonomicznych. Wymaga to posługiwania się rozbudowanymi procedurami zarządzania i wieloma wskaźnikami (m.in. naturalnej chłonności turystycznej, pojemności ekologicznej, chłonności gospodarczej czy socjo-psychologicznej). Ważne jest również i to by zadania szczegółowe (np. działania promocyjne, inwestycyjne) były podporządkowane tej koncepcji zarządzania.

Do głównych zadań samorządu gminnego należą:

- opracowanie strategii rozwoju społeczno-gospodarczego gminy uwzględniającej ten kierunek, jakim jest turystyka wiejska. Włączenie turystyki do strategii rozwoju gminy wymaga pogłębionej analizy możliwości rozwoju tego kierunku, ponieważ jak wynika z ogólnych ocen jedynie połowa gmin w Polsce takie możliwości posiada [Kłodziński, 2001];
- działania promocyjne i informacyjne mające na celu wywołanie zainteresowania odpoczynkiem w ośrodkach turystycznych (również w gospodarstwach agroturystycznych) w gminie. Działania te mieszczą się w strategii marketingu terytorialnego [Niezgoda, 2001];
- rozbudowa infrastruktury turystycznej i paraturystycznej (m.in. szlaki turystyczne, obiekty sportowe, obiekty służące organizowaniu imprez kulturalnych, drogi, komunikacja handel, ośrodki zdrowia);
- działania sprzyjające społecznej akceptacji dla inicjatyw osób uruchamiających działalność turystyczną i wyzwalające zachowania przedsiębiorcze w zakresie usług towarzyszących.

Ocena faktycznego zaangażowania samorządu w realizację trzech ostatnich zadań pozwala stwierdzić, czy i jakie miejsce zajmuje turystyka w strategii rozwoju gminy. Badani właściciele gospodarstw agroturystycznych oceniali zaangażowanie samorządów gminnych w rozwój turystyki w regionie.

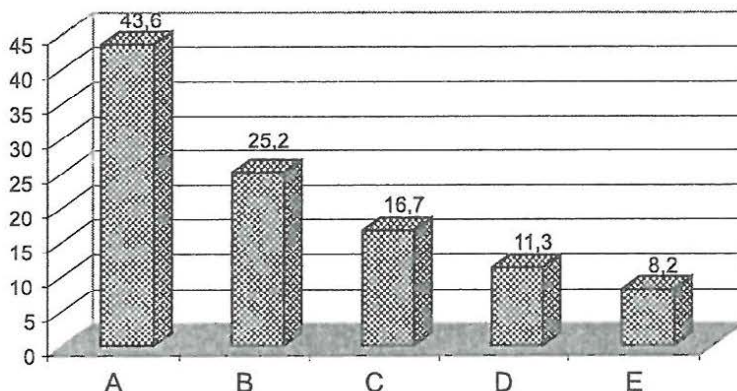
Szczegółowe informacje dotyczące realizacji zadań samorządów wspierających rozwój turystyki w gminach badanych regionów przedstawia wykres 1.

Jak wynika z danych wykresu 1 najważniejsze znaczenie wśród działań, podejmowanych przez władze gminne na rzecz rozwoju turystyki w regionie, miał współdziałanie w przygotowaniu materiałów promocyjnych i informacyjnych, takich jak: katalogi, foldery, mapy czy przewodniki. Gmina inicjowała i finansowała ich opracowanie. Należy dodać, iż coraz więcej gmin wykorzystywało Internet, zamieszczając szczegółowe informacje o walorach turystycznych rejonu i istniejącej bazie turystycznej. Wśród gmin podejmujących tego typu działania na wyróżnienie zasługują następujące: gmina Szydłów i Łubnie w woj. świętokrzyskim, Milówka w woj. śląskim, Zawoja w woj. małopolskim, Dąbie w woj. lubuskim,

Włodawa w woj. lubelskim, Stawiguda w woj. warmińsko-mazurskim oraz gmina Osiek i Somonino w woj. pomorskim.

Wykres 1

Działania podejmowane przez władze gminy na rzecz rozwoju agroturystyki w opinii kwaterodawców (w %)

A – Współdziałanie w przygotowaniu materiałów promocyjnych i informacyjnych; B – Poprawa i rozwój infrastruktury turystycznej; C – Udział w organizacji targów agroturystycznych; D – Promocja regionu podczas imprez plenerowych; E – Organizacja szkoleń i kursów. - Badany mógł podać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: Badania własne.

Przedstawiciele samorządu brali też udział w bezpośredniej promocji turystyki uczestnicząc w targach turystycznych (16,7% badanych wskazało na taką formę zaangażowania). Na działania związane z tworzeniem i rozwojem infrastruktury, zarówno turystycznej jak i ogólnej, ale ważnej dla turystyki (np. kanalizacja, wodociągi, telefony) wskazało 25,2% badanych. Ocena faktycznego stanu infrastruktury turystycznej wypadła niepomyślnie. Stan dróg, oznakowanie miejscowości, szlaków turystycznych wskazuje zdaniem badanych rolników i doradców, że wiele jest tu jeszcze do zrobienia. Respondenci nisko ocenili udział samorządu w działalności oświatowej (8,2% wskazań). Ponad 30,0% badanych twierdziło również, iż władze gminy nie prowadzą żadnych działań, albo że są one niewystarczające.

4. Pomoc ośrodków doradztwa rolniczego

Szczególną rolę w rozwijaniu i wspieraniu działalności agroturystycznej odgrywają ośrodki doradztwa rolniczego [Jachimowicz, Krzyżanowska, 2004]. Stymulowanie przedsiębiorczości rolniczej i pozarolniczej należy do ważnych zadań tej instytucji. Pomoc ze strony ośrodków doradztwa powinna dotyczyć wszystkich etapów działalności turystycznej w gospodarstwie rolnym, a przede wszyst-

kim tych zadań, które sprawiają rolnikom najwięcej trudności. W związku z tym możemy zakładać potrzebę udzielania pomocy w:

- podejmowaniu decyzji o podjęciu działalności,
- przygotowaniu do uruchomienia działalności,
- realizacji decyzji, łączenie z oceną jej korzyści i użyteczności,
- doskonaleniu działalności.

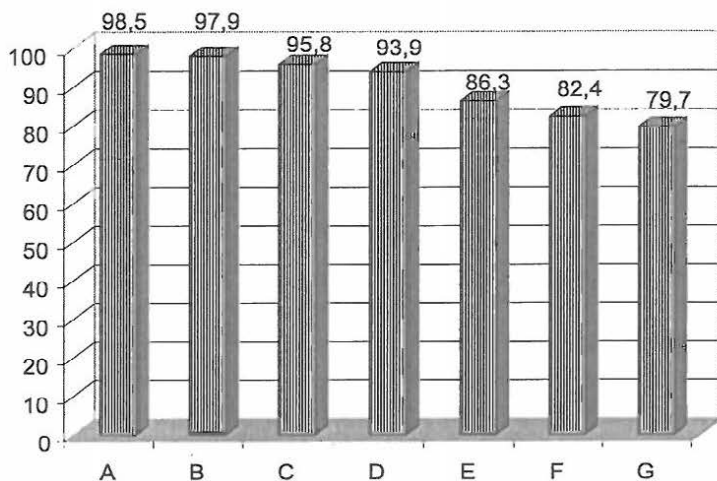
Każdemu z tych etapów towarzyszą zadania wymagające szerokiej wiedzy z wielu dziedzin (m.in. psychologii, socjologii, ekonomiki, marketingu). Stąd głównym celem pomocy rolnikom ze strony doradców ośrodków doradztwa rolniczego jest cel edukacyjny i informacyjny. Natomiast do najważniejszych form doskonalenia zawodowego należą kursy i szkolenia zarówno o charakterze przygotowującym, jak i doskonalącym. Właściciele gospodarstw agroturystycznych mogą również korzystać z form i metod upowszechnieniowych skierowanych do wszystkich rolników, np. uczestniczyć w szkoleniach z zakresu żywienia rodzin, estetyki zagród czy ekologicznych metod produkcji. Wartość proponowanych form szkoleniowych dla właścicieli gospodarstw agroturystycznych polega nie tylko na poznaniu nowej wiedzy przekazywanej przez specjalistów, ale także na możliwości wymiany doświadczeń między uczestnikami.

W organizowanych przez ośrodki doradztwa rolniczego szkoleniach uczestniczyli właściciele gospodarstw z różnych gmin, a nawet rejonów turystycznych, co sprzyja dzieleniu się wiedzą i nowatorskimi pomysłami. Ponad 90,0% badanych właścicieli gospodarstw brało udział w szkoleniach organizowanych przez ośrodki doradztwa rolniczego, co ilustruje wykres 2.

Wśród działań podejmowanych przez doradców ODR na rzecz rozwoju agroturystyki respondenci podkreślali znaczenie organizowanych kursów i szkoleń, których problematyka koncentrowała się głównie wokół zagadnień dotyczących: przygotowania bazy noclegowej (77,3%), aspektów finansowo-prawnych (72,6%), przygotowania oferty żywieniowej (71,8%) oraz atrakcji przyrodniczo-kulturowych regionu (47,0%). Na drugim miejscu usługodawcy wymienili współpracę ODR ze stowarzyszeniami agroturystycznymi w zakresie aktualizacji wydawnictw promocyjnych, natomiast na trzecim miejscu uczestnictwo ODR w targach agroturystycznych o zasięgu krajowym i międzynarodowym. Szczegółowe informacje na ten temat zawiera wykres 3.

Wykres 2

Udział badanych właścicieli gospodarstw agroturystycznych w szkoleniach organizowanych przez ODR według województw (w %)

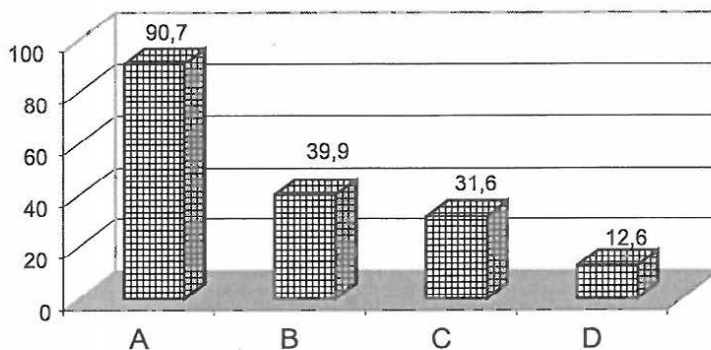

A - Pomorskie; B - Małopolskie; C - Świętokrzyskie; D - Lubuskie; E - Lubelskie; F - Śląskie; G - Warmińsko-mazurskie.

Źródło: Badania własne.

Wykres 3

Działania podejmowane przez doradców ODR na rzecz rozwoju agroturystyki w opinii kwaterodawców (w %)

A - Organizacja kursów i szkoleń; B - Współpraca ze stowarzyszeniem agroturystycznym w zakresie aktualizacji wydawnictw promocyjnych; C - Uczestnictwo w targach agroturystycznych; D - Promocja w czasie imprez kulturalnych i świąt regionalnych.
- Badani mogli podać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: Badania własne.

Z przeprowadzonych badań wynika także, że poziom wiedzy kwaterodawców dotyczący przygotowania produktu agroturystycznego można ocenić jako wystarczający, mimo że wymaga systematycznego doskonalenia, natomiast duże braki występują w zakresie wiedzy dotyczącej dziedzictwa kulturowego regionu. Wiedza z tej dziedziny ma szczególne znaczenie, jeśli przez agroturystykę zamierza się upowszechniać ideę turystyki zrównoważonej. Trzeba pamiętać, że o powodzeniu w działalności turystycznej decydują dwa rodzaje dóbr: dobra będące własnością organizatora (wyposażenie kwatery, atrakcyjne wyżywienie) oraz dobra publiczne, wśród których najważniejszą rolę pełnią dobra naturalne (przyroda) i endogeniczne (kultura). Pomocy i wsparcia w zakresie poszerzania wiedzy o walorach przyrodniczo-kulturowych regionu rolnicy powinni oczekiwać głównie od doradców ODR.

Zainteresowanie rolników proponowaną przez doradców ODR problematyką szkoleń było zróżnicowane. Usługodawcy o niższym poziomie wykształcenia (głównie z wykształceniem podstawowym) częściej korzystali z tematycznie różnych ofert ośrodków doradztwa rolniczego. Szczegółowe dane dotyczące wpływu wykształcenia na korzystanie z ofert programowych ODR zawiera tabela 1.

Tabela 1

Udział badanych właścicieli gospodarstw agroturystycznych w szkoleniach i kursach organizowanych przez ODR, według wykształcenia (w %)

Tematyka szkoleń*	Ogółem N=383	Wykształcenie			
		podstawowe	zasadnicze	średnie	wyższe
Przygotowanie bazy wypoczynkowej	77,3	87,0	83,0	76,7	67,7
Żywność	71,8	73,9	75,0	72,8	63,1
Atrakcje przyrodniczo-kulturowe	47,0	47,8	50,0	50,5	30,8
Ekonomia i prawo	72,6	82,6	71,6	72,3	70,8
Zagospodarowanie otoczenia i estetyka wnętrza	3,9	8,7	3,4	3,9	3,1
Integracja z UE	5,0	-	8,0	4,9	3,1
Kurs komputerowy, rękodzieła	4,7	-	-	2,2	-

*Badany mógł podać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: Badania własne.

Ośrodki doradztwa rolniczego organizowały także inne formy pomocy: porady indywidualne, wycieczki, imprezy i święta regionalne. Zasięg tych działań był jednak niewielki ze względu na małe środki finansowe przeznaczane na ich realizację. Zdaniem badanych pracowników ośrodków doradztwa rolniczego ogranicza to możliwości oddziaływania na przebieg procesu adaptacji innowacji w gospodarstwach agroturystycznych, a w konsekwencji możliwości doskonalenia produktu (podwyższania jakości) i rozszerzania oferty, która zaspokajałaby stale rosnące wymagania klientów.

5. Rola stowarzyszeń agroturystycznych

Działania organizacyjne dotyczące agroturystyki można podzielić na cztery etapy [Wojciechowska, 2005]. Pierwszy dotyczy lat 1991-1993, drugi: 1994-1995, trzeci: 1996-1999 i czwarty, który rozpoczął się od 2000 r. Ten ostatni wyróżnia się zasadniczymi zmianami w organizacji turystyki w Polsce. Powołana zostaje Polska Organizacja Turystyczna, następnie Regionalne i Lokalne Organizacje Turystyczne oraz powstaje Departament Turystyki na szczeblu właściwego ministerstwa (obecnie Ministerstwo Gospodarki). W tym okresie funkcjonuje wiele regionalnych stowarzyszeń agroturystycznych nie należących do Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” lecz pozostających w samodzielnych strukturach działania oraz organizacji turystycznych typu: ROT lub LOT. Kolejną cechą tego okresu jest powstawanie związków stowarzyszeń oraz wojewódzkich federacji. Jako przykład posłużyć może Świętokrzyska Federacja Agroturystyki i Turystyki Wiejskiej, która istnieje od 2002 r. i skupia 12 stowarzyszeń oraz lokalnych instytucji. Istnieje więc wiele instytucji, które powinny współdziałać i reprezentować interesy kwaterodawców, natomiast w praktyce można zaobserwować różnorodne relacje między tymi podmiotami oraz zróżnicowaną skuteczność działania.

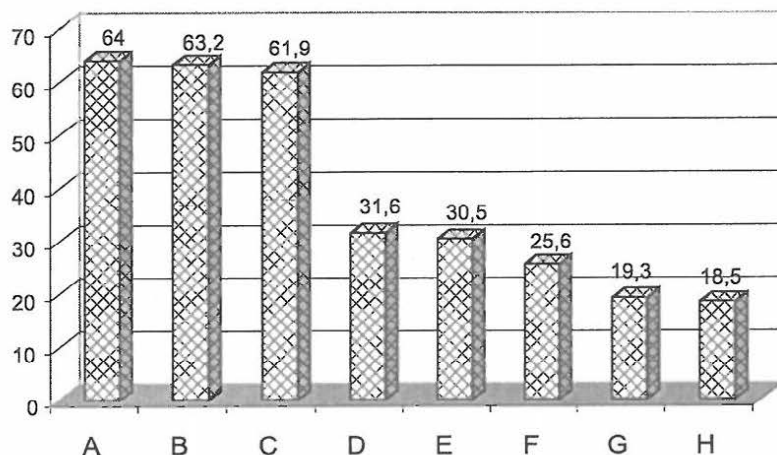
Szczególnie duże jest zaangażowanie stowarzyszeń w pomoc związaną z promocją i reklamą usług oferowanych przez gospodarstwa agroturystyczne. Jest to trudne i jednocześnie kosztowne zadanie dla pojedynczego gospodarstwa. Działalność promocyjna wymaga znajomości ogólnych i szczegółowych celów wpływających na właściwy dobór formy i środków promocji. Do najczęściej wymienianych celów szczegółowych można zaliczyć: informowanie o nowych ofertach, podtrzymywanie popytu i oferowanie większego wolumenu produktów oraz zachęcanie do zakupu usług na określonych warunkach. Cele szczegółowe umożliwiają realizację celów ogólnych, np. dotarcie do nowych grup odbiorców, wprowadzanie nowych dóbr i usług turystycznych przez eksponowanie czynników, które je wyróżniają i zwiększają atrakcyjność [Altkorn, 1995]. Działalnością promocyjną muszą zajmować się osoby kompetentne, znające funkcje, cele i środki promocji. Zakres tego typu działań podejmowanych przez stowarzyszenia agroturystyczne przybliży wykres 4.

Stowarzyszenia agroturystyczne, w opinii 2/3 respondentów, zajmowały się głównie przygotowaniem materiałów promocyjnych, prezentacją ofert agroturystycznych podczas targów krajowych i zagranicznych oraz przygotowaniem stron internetowych gospodarstw. Na pośrednictwo stowarzyszeń agroturystycznych w sprzedaży ofert wskazało zaledwie 1/3 respondentów. Można zatem sądzić, że ich działalność w tym zakresie jest nadal niewystarczająca.

Poszczególne stowarzyszenia wykorzystywały różne formy i środki w promocji i reklamie. Szczegółowe dane przedstawione zostały w tabeli 2.

Wykres 4

Działania marketingowe na rzecz rozwoju agroturystyki podejmowane przez przedstawicieli stowarzyszeń agroturystycznych w opinii ich członków (%)

A – Przygotowanie materiałów promocyjnych; B - Prezentacja ofert podczas targów agroturystycznych; C - Przygotowanie strony internetowej; D - Reklama prasowa; E - Pośrednictwo w sprzedaży ofert; F - Public relations (upowszechnianie pozytywnych opinii o gospodarstwie i regionie); G - Reklama radiowa; H - Reklama telewizyjna.
- Badany mógł podać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: Badania własne.

Tabela 2

Działalność marketingowa stowarzyszeń agroturystycznych w badanych województwach w opinii rolników (w %)

Wyszczególnienie*	Ogółem N = 265**	Województwo						
		lubelskie	lubuskie	małopolskie	pomorskie	śląskie	świętokrzyskie	warmińsko-mazurskie
Przygotowanie materiałów promocyjnych	64,0	84,3	48,0	80,9	62,7	30,2	58,0	81,5
Prezentacja ofert podczas targów agroturystycznych	63,2	82,4	36,0	83,0	67,2	30,2	66,0	75,4
Przygotowanie strony internetowej	61,9	82,4	22,0	78,7	71,6	32,1	60,0	80,0
Reklama prasowa	31,6	52,9	2,0	12,8	49,3	20,8	22,0	49,2
Public relations	25,6	3,9	4,0	66,0	17,9	11,3	36,0	41,5
Reklama telewizyjna	18,5	56,9	-	2,1	34,3	3,8	8,0	18,5
Reklama radiowa	19,3	68,6	-	2,1	14,9	7,5	28,0	15,4

*Badany mógł podać więcej niż jedną odpowiedź. ** Członkowie stowarzyszenia.

Źródło: Badania własne.

Innym czynnikiem wpływającym na wzrost zainteresowania pomocą w zakresie promocji i reklamy był wiek właścicieli. Im był on wyższy, tym zainteresowanie wzrastało. Z wypowiedzi przedstawicieli stowarzyszeń wynika, że osoby starsze nie znają wszystkich możliwych sposobów kształtowania rynku i wolą skorzystać z pomocy osób kompetentnych. Szczegółowe informacje dotyczące wpływu tych dwóch czynników na wykorzystanie ofert pomocy stowarzyszeń przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3

Korzystanie z usług stowarzyszeń agroturystycznych w zakresie promocji i reklamy przez badanych rolników (w %)

Wyszczególnienie*	Ogółem N=265**	Wiek (lata)				Czas prowadzenia działalności agroturystycznej (lata)			
		<40	41-50	51-60	>60	<2	3-5	6-10	>10
Promocja z wykorzystaniem opracowanych materiałów	64,0	48,6	65,6	69,2	76,2	42,6	64,2	74,6	65,2
Promocja na targach agroturystycznych	63,2	51,4	62,8	69,2	76,2	29,4	65,4	76,9	69,6
Promocja w Internecie	61,9	52,8	86,2	64,5	71,4	41,2	63,3	68,5	73,9
Reklama prasowa	31,6	27,8	28,4	37,4	42,9	20,6	29,0	37,7	47,8
Public relations	25,6	16,7	30,6	26,1	4,8	10,3	23,5	36,2	26,1
Reklama radiowa	19,3	18,1	16,4	25,2	19,0	16,2	19,1	20,8	12,7
Reklama telewizyjna	18,5	11,1	16,4	26,2	23,8	11,8	13,6	24,6	39,1

*Badany mógł podać więcej niż jedną odpowiedź. ** Członkowie stowarzyszenia.

Źródło: Badania własne.

Na podkreślenie zasługuje wysoka pozycja promocji przez Internet, co dowodzi, że badani rolnicy doceniali znaczenie nowoczesnej formy promocji. Stowarzyszenia oferowały także pomoc w sprzedaży ofert, z której skorzystało ponad 30,0% badanych. Zaskakujące jest to, że częściej o tę pomoc zwracali się respondenci, którzy dłużej prowadzili działalność niż ci, którzy ją rozpoczynali. Był to bez wątpienia wynik pojawiających się trudności z pełnym wykorzystaniem oferowanych miejsc noclegowych w kilku kolejnych okresach turystycznych.

6. Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych badań wśród właścicieli gospodarstw agroturystycznych można sformułować następujące wnioski końcowe dotyczące zakresu pomocy świadczonej przez przedstawicieli urzędów gmin, ośrodków doradztwa rolniczego i stowarzyszeń agroturystycznych.

Działalność urzędów gmin na rzecz rozwoju agroturystyki polegała głównie na dofinansowaniu przygotowania materiałów promocyjnych oraz podejmowaniu działań w zakresie poprawy i rozwoju infrastruktury turystycznej. Rolnicy uważali, że przedstawiciele samorządów lokalnych szczególnie nacisk powinni kłaść

na estetyczne, efektywne i oryginalne oznakowanie zarówno gospodarstw agroturystycznych, jak i wszystkich ciekawych miejsc i obiektów turystycznych. Wsie o skomplikowanym układzie przestrzennym powinny być zaopatrzone w schematyczne plany sytuacyjne. Tylko niektóre badane gospodarstwa były oznakowane (tabliczka z zieloną literą A, słonecznikami i napisem – pokoje do wynajęcia). W związku z tym turyści często narażeni byli na kłopoty ze znalezieniem gospodarstwa pod wskazanym adresem. Rolnicy oczekiwali pomocy ze strony samorządu lokalnego w zakresie oznakowania gospodarstw agroturystycznych, wsparcia finansowego na przygotowanie folderów, ulotek oraz reklam w prasie i telewizji.

Zaangażowanie ODR w rozwój agroturystyki można ocenić jako znaczące, ale nadal niewystarczające. Były to głównie działania przy podejmowaniu decyzji o uruchomieniu działalności, polegające na przekazaniu rolnikom podstawowej wiedzy dotyczącej przygotowania bazy materialnej oraz zagadnień formalno-prawnych. W czasie rozwijania działalności agroturystycznej istnieje potrzeba większego wsparcia ze strony doradców w zakresie doskonalenia oferty i jej promocji. Na tym etapie konieczna jest bezpośrednia pomoc w formie indywidualnej i grupowej, na którą obecnie środki finansowe są bardzo ograniczone.

Udział stowarzyszeń agroturystycznych w promocji gospodarstw świadczących usługi należy uznać za cenną pomoc dla rolników, ale jest ona nadal niewystarczająca. Należałoby wzmocnić działania promocyjne oraz dokonać powszechnej kategoryzacji obiektów noclegowych. Jej wyniki stanowiłyby cenną informację dla turystów przy wyborze oferty oraz dla usługodawców w procesie doskonalenia produktu. Stowarzyszenia powinny bardziej aktywnie uczestniczyć w działaniach oświatowych mających na celu podnoszenie jakości produktu (np. upowszechnianie walorów produktów takich jak regionalne wyposażenie wnętrz, sposobów wzbogacania infrastruktury turystycznej w gospodarstwie i urozmaicanie oferty żywniowej o dania regionalne).

LITERATURA

1. Altkorn J. (1995): *Marketing w turystyce*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 145.
2. Jachimowicz E., Krzyżanowska K. (2004): *Pozarolnicze funkcje gospodarstwa rolniczego na przykładzie jego działalności agroturystycznej*. Wyd. SGGW, Warszawa, 83 – 85.
3. Jędrzejczyk I. (2001): *Nowoczesny biznes turystyczny*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 149.
4. Kłodziński M. (2001): *Rola turystyki w rozwoju obszarów wiejskich*. [w:] *Turystyka wiejska czynnikiem ożywienia terenów wiejskich*. KCDRRiOW Oddział w Krakowie, Kraków, 6.
5. Niezgoda A. (2001): *Marketing terytorialny a idea agroturystyki*. [w:] *Turystyka wiejska czynnikiem ożywienia terenów wiejskich*. KCDRRiOW Oddział w Krakowie, Kraków, 126.

6. Wojciechowska J. (2005): Elementy trwałe i nowe w strukturze organizacyjnej polskiej agroturystyki (także w kontekście doświadczeń europejskich). [w:] Turystyka wiejska a rozwój i współpraca regionów. Red. naukowa Z. Kryński, E. Kmita-Dziasek. Wyd. PWSZ w Krośnie, Krosno, 185–187.
7. Ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym z późniejszymi zmianami. (Dz. U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591).

KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA

ROLA INSTYTUCJI I ORGANIZACJI SPOŁECZNO-ZAWODOWYCH W ROZWOJU
AGROTURYSTYKI W POLSCE

STRESZCZENIE

W artykule przybliżono działania wspomagające rozwój agroturystyki podejmowane przez samorząd terytorialny, ośrodki doradztwa rolniczego i stowarzyszenia agroturystyczne. Respondenci ocenili je jako znaczące, ale nadal niewystarczające.

Działalność urzędów gmin na rzecz rozwoju agroturystyki polegała głównie na dofinansowaniu przygotowania materiałów promocyjnych oraz podejmowaniu działań w zakresie poprawy i rozwoju infrastruktury turystycznej w regionie.

Zaangażowanie ODR w rozwój agroturystyki miało miejsce przede wszystkim przy podejmowaniu decyzji o uruchomieniu działalności. Polegało na przekazaniu rolnikom podstawowej wiedzy dotyczącej przygotowania bazy materialnej oraz zagadnień formalno-prawnych.

Natomiast stowarzyszenia agroturystyczne zajmowały się głównie przygotowaniem materiałów promocyjnych, prezentacją ofert agroturystycznych podczas targów krajowych i zagranicznych oraz przygotowaniem stron internetowych gospodarstw, rzadko pośrednictwem w sprzedaży ofert.

KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA

ROLE OF SOCIAL-PROFESSIONAL INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS IN DEVELOPMENT OF AGROTURISM IN POLAND

SUMMARY

Activities which supporting development of agroturism by local authorities, Agricultural Service and agroturism associations are shown in this article. The respondents assessed it as important but still insufficient.

The activity of local governments lies mainly in the financial aspects of promotion and development of local tourist infrastructure. The most visible part of local government's help is connected with making decisions of activities initiation.

The engagement of Agricultural Advisory Service (ODR) into the development of agroturism took place first of all at the treat of decision about actuation of activity. It consisted in delivery to farmers of basics concerning knowledge of preparation of materials base and formal-legal problems.

Agroturism associations looked after preparation of promotion materials, presentation of agroturism offers and making web-sites of agroturism farms.

ROMAN KWAŚNICKI
Kolegium Karkonoskie w Jeleniej Górze

REMIGIUSZ ŚLUSARSKI
Agrar Service Doradztwo Rolnicze w Jeleniej Górze

KOMPOSTOWANIE METODĄ TLENOWĄ W GOSPODARSTWIE ROLNYM – METODYKA I ORGANIZACJA WDRAŻANIA, UPOWSZECHNIANIA I SZKOLENIA W POLSCE W LATACH 1994 – 2006

1. Wprowadzenie

Kompostowanie jest procesem biologicznym, podczas którego mikroorganizmy zamieniają materię organiczną taką jak nawóz, liście, papier i odpadki żywności, w materię glebopodobną zwaną kompostem. Jest ono tlenowym procesem rozkładu substancji organicznych za pomocą intensywnie rozwijających się mikroorganizmów, tak jak to ma miejsce w procesie, który powoduje rozkład liści i innej materii organicznej w naturze.

Kompostowanie obornika i użytkowanie otrzymanego kompostu daje znaczne korzyści, w tym lepsze wykorzystanie nawozu, lepszą uprawę ziemi i wskutek tego wyższą jej urodzajność oraz minimalizację ryzyka niekorzystnego wpływu na środowisko naturalne. Proces kompostowania powoduje powstanie ciepła, które wyprowadza wilgoć i niszczy patogeny i nasiona chwastów. Przy prawidłowym zarządzaniu procesem kompostowania poziom zapachów produkowanych podczas tego procesu jest minimalny. Kompost jest substancją całkowicie różną od materii organicznej, z której się tworzy. Jest on wolny od nieprzyjemnych zapachów, łatwy do przenoszenia i charakteryzuje się długim okresem przechowywania. Kompost cechuje różnorodność zastosowań, co czyni go wartościowym i poszukiwanym produktem. Ze względu na wszystkie te cechy, kompostowanie przyciąga uwagę rolników, a także zarządzających wysypiskami śmieci i innych osób związanych z ochroną środowiska naturalnego.

2. Technologie kompostowania

Kompostowanie nie jest technologią nową, nie jest też nowością dla rolnictwa. Opisy prowadzenia świadomego procesu kompostowania znaleźć można już w Biblii. Rolnicy w osiemnasto- i dziewiętnastowiecznej Europie praktykowali kompostowanie [Rudolf i inni, 1967]. Metody kompostowania i jego szybkość różniły się nieznacznie od rozkładania się materii organicznej, jaka ma miejsce w naturze. Zmiana nastąpiła w XX wieku, poczynając od metod stosowanych w Indiach, gdzie zostały zastosowane rozwiązania, które przyspieszyły sam proces kompostowania poprzez użycie wyselekcjonowanych materiałów, narzędzi i specyficznych metod układania warstw kompostu. W tym czasie rolnictwo stało się również bardziej „naukowym”. Mechanizacja, nawozy sztuczne i specjalizacja zmieniły oblicze gospodarstw. Kompost uważano wtedy za niepotrzebny, a utylizacja odpadów nie była jeszcze głównym problemem. W rezultacie kompostowanie, jako świadomy proces technologiczny, zniknęło z gospodarstw rolnych.

Obecnie, wobec kurczącej się powierzchni miejsc składowania odpadów oraz wraz z troską o ochronę środowiska naturalnego, kompostowanie staje się coraz bardziej popularne. Wzrosła zarówno ilość jak i różnorodność możliwości zastosowań.

Rolnictwo jest bardzo dobrze przygotowane do przeprowadzania procesu kompostowania. Ilość i natura odpadów produkowanych przez gospodarstwa, dostępność ziemi i korzyści, jakie daje kompost glebie, powoduje, że gospodarstwa rolne stają się idealnym miejscem praktykowania tego procesu. Ważne jest aby dokładnie poznać technologię kompostowania.

Zmiany w zakresie koncentracji i intensyfikacji produkcji zwierzęcej w gospodarstwach rolnych pociągają za sobą często nie tylko wzrost zagrożenia dla środowiska naturalnego ale także relatywne pogorszenie wyników ekonomicznych. Kompostowanie obornika stanowi wówczas rozwiązanie problemu dużych gospodarstw rolnych. Jak wykazały międzynarodowe badania przeprowadzone przez Northern Aroostook Homesteaders, USA i opublikowane w kwartalniku Heifer Net, jesienią 1997 r. również w małoobszarowych gospodarstwach rolnych marnotrawstwo materiałów nawozowych, brak właściwej gospodarki odpadami organicznymi i nawozami zwierzęcymi stanowi główny problem dochodowy [Butler, Connolly, 1994].

Tworzą się różne formy współdziałania nauki i praktyki na rzecz zagospodarowania odpadów organicznych z gospodarstw. W USA w 1990 r. utworzona została Naukowa Rada Kompostowania, zrzeszająca 250 specjalistów reprezentujących wyższe uczelnie i instytuty naukowe, agencje rządowe, prywatne firmy inżyniersko-eksperckie, firmy marketingowe, zakłady przemysłowe oraz farmerów, producentów kompostu. Celem Rady jest udzielanie wszechstronnej pomocy wszystkim podmiotom zajmującym się kompostowaniem w celu uzyskania najlepszych

efektów przetwarzania substancji organicznej, prowadzenia procesów kompostowania i wykorzystania kompostu w sposób ekonomiczny i z zachowaniem warunków pełnej ochrony środowiska [Rynk, 1992]. Wyniki prac badawczych i wdrożeniowo-upowszechnieniowych Naukowej Rady Kompostowania (The Composting Council) w zakresie technologii tlenowej w procesach kompostowania odpadów organicznych i nawozów zwierzęcych były na bieżąco dostępne w Polsce, głównie poprzez współpracę z Międzynarodowym Instytutem Społeczno-Rolniczego Rozwoju (SAND International Institute, USA).

3. Metodyka badań i procedur wdrażania

Naukowa Rada Programowa przy Agrar Service Doradztwo Rolnicze w Jeleniej Górze nakreśliła w 1995 r. kierunki współdziałania nauki i praktyki na rzecz zagospodarowania odpadów organicznych z gospodarstw rolnych oraz wypracowała metodykę i organizację wdrażania, upowszechniania i szkolenia w zakresie technologii kompostowania w Polsce.

W realizację tych działań włączyły się jako wiodące następujące jednostki: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie; Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie; Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu; Akademia Rolnicza w Poznaniu, Kolegium Karkonoskie w Jeleniej Górze; Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku; Zespół Szkół Inżynierii Środowiska w Gdańsku i Agrar Service Doradztwo Rolnicze w Jeleniej Górze.

Pierwszy etap działań związany był z przeprowadzeniem rozeznania stanu zagospodarowywania odpadów, w tym zwłaszcza obornika w gospodarstwach rolnych. W analizie tej zastosowano metodę wywiadu wśród rolników uczestniczących w szkoleniach organizowanych na terenie kraju w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego i szkołach o kierunku kształcenia związanym z zawodami rolniczymi.

Drugi etap prac obejmował przygotowanie materiałów szkoleniowych wspólnie z Międzynarodowym Instytutem Społeczno-Rolniczego Rozwoju (SAND International Institute, USA),

Trzeci etap prac obejmował wdrażania i upowszechniania technologii tlenowej kompostowania i obejmował okres 1995-1997, w którym przygotowano programy wdrożeniowo-upowszechnieniowe [Sobkowiak, 1997].

Czwarty etap prowadzony był w okresie 1998-2000 i dotyczył wdrażania technologii tlenowej kompostowania prowadzonej na małą skalę.

Piąty etap objął wdrożenia technologii tlenowej kompostowania prowadzonej na dużą skalę w 2001-2002 r. [Dougherty, 1999].

Szesty etap związany z upowszechnianiem idei kompostowania na małą i dużą skalę zrealizowano w 2003 r. [Poczta, 2003].

Siódmy etap - to upowszechnianie i wprowadzanie na skalę produkcyjną kompostowania w technologii tlenowej jako dobrej praktyki rolniczej.

Działania wdrożeniowo-upowszechnieniowe były wspierane wynikami prac badawczych prowadzonych w Polsce przez Instytut Inżynierii Rolniczej Akademii Rolniczej w Poznaniu i Przemysłowy Instytut Maszyn Rolniczych w Poznaniu [Dach, Sęk 2000; Dach, Zbytek, 2000; Dach i inni, 2002].

4. Wyniki badań i ich omówienie

Przeprowadzone rozeznanie dotyczące sposobu zagospodarowywania odpadów organicznych, a zwłaszcza obornika, w gospodarstwach rolnych wykazało, że to zagadnienie mające znaczący wpływ na środowisko naturalne obszarów wiejskich, a także estetykę wsi jest traktowane przez rolników w sposób niezgodny ze współczesnymi wymaganiami, stanowiącymi podstawę Dobrych Praktyk i ochrony środowiska naturalnego. Z przeprowadzonych wywiadów z rolnikami uzyskano informacje wskazujące również na inne, poza brakiem racjonalnej gospodarki odpadami, negatywne uwarunkowania działalności gospodarstwach rolnych, które przedstawiono w tabeli nr 1.

Tabela 1

**Uwarunkowania dochodowe małoobszarowych gospodarstw rolnych
wg kryteriów Northern Aroostook Homesteaders, USA**

Lp.	Rodzaj problemu
1.	Marnotrawstwo materiałów nawozowych - brak właściwej gospodarki odpadami organicznymi i nawozami zwierzęcymi
2.	Marnotrawstwo czasu - siły roboczej
3.	Utrzymywanie słabszych pod względem jakościowym zwierząt
4.	Kiepska pasza lub niedbałe i niestaranne żywienie
5.	Lekceważenie czy zaniedbywanie wykonywania prac we właściwym czasie
6.	Niedogodność i uciążliwość ustawienia budynków gospodarczych, systemu zagospodarowania pól i pastwisk
7.	Słaba struktura gleby i infrastruktury na użytkach rolnych, szczególnie na pastwiskach
8.	Kłopotliwy system kredytowy dla wielu rolników
9.	Złej jakości i wadliwe narzędzia rolnicze - zaniedbane i brak troski o nie
10.	Ucieczka zbyt wielu chłopców i dziewcząt z gospodarstw - brak satysfakcji z niezależności i zadowolenia z tym związanego
11.	Lekceważenie spraw związanych z prowadzeniem zapisów rachunkowych i księgowości
12.	Brak współpracy między rolnikami

Źródło: Opracowanie własne na podstawie kryteriów i sformułowań przyjętych w badaniach Northern Aroostook Homesteaders, USA [Richard, 1990].

Informacje uzyskane od rolników potwierdziły zasadność podjętych działań na rzecz upowszechnienia technologii tlenowej kompostowania odpadów organicznych w gospodarstwach rolnych, w tym zwłaszcza obornika.

Przystąpiono więc do realizacji drugiego etapu prac, zwracając szczególną uwagę na uwzględnienie, w przygotowywanych materiałach szkoleniowych, informacji o technice i wymaganiach środowiskowych kompostowania, efektach eko-

nomicznych dla gospodarstwa, wpływie nawożenia kompostem na strukturę gleby, a także możliwościach wykorzystywania kompostu w gospodarstwach ekologicznych.

4. 1. Wdrażanie technologii tlenowej kompostowania prowadzonej na małą skalę

Wdrożenia technologii *kompostowania tlenowego na małą skalę* prowadzone były w latach 1998-2000. Istotą sprawy było wykorzystanie prostych narzędzi i ręczne zakładanie pryzm kompostowych, ich pielęgnacja aż do uzyskania dojrzałego kompostu. Pryzmę zakłada się z różnych materiałów, przy czym obornik stanowi tylko dodatek do pryzmy. W kompostowaniu na małą skalę materiały do kompostowania nie są rozdrabniane przed założeniem pryzmy, w związku z tym układa się je warstwowo, a dopiero w trakcie procesu kompostowania dokonuje się przewracania i wymieszania poszczególnych składników pryzmy. Kompostowanie tlenowe na małą skalę można robić w każdym gospodarstwie.

Tabela 2

Zestawienie ważniejszych projektów w ramach których realizowano wdrożenia

Rok	Wyszczególnienie
Rok 1998	Zdrowe Wytwarzanie Żywności – projekt zrealizowany w ramach umowy Nr SSO-dr/dot-47/98 r. zawartej z Ministerstwem Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Zadanie realizowane przy współudziale Instytutu Społeczno-Rolniczego Rozwoju Wsi - SAND, USA
Rok 1999	Zarządzanie gospodarstwem rolnym i przedsiębiorstwem na obszarach wiejskich oraz małych i średnich miast - projekt zrealizowany w ramach umowy Nr SSO-dr/dot-1B/99 z dnia 28.06.1999 r. zawartej z Ministerstwem Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Rok 2000	Rozwój przedsiębiorczości z wykorzystaniem metod produkcji rolniczej przyjaznej dla środowiska - projekt Phare PL 9704-01-01 Integracja Rzeczypospolitej Polskiej z Unią Europejską, realizowany przez 12 Zespołów Szkół Rolniczych w kraju.

Źródło: Opracowanie własne.

W części praktycznej projektów realizowano zagospodarowywanie odpadów z gospodarstw rodzinnych, koncentrując się na sprawdzonym sposobie zagospodarowywania odpadów organicznych i nawozów zwierzęcych na pryzmie kompostowej BIO. Rozwiązanie to jest proste i możliwe do wykorzystania w każdym gospodarstwie. Pozwala uzyskać w krótkim okresie czasu - około 3-4 miesięcy - wysokiej jakości kompost.

Bezpośrednimi wykonawcami projektu były następujące placówki oświatowe: Zespoły Szkół Rolniczych - Centra Kształcenia Ustawicznego w Gdańsku-Oruni, Piasecznie, Łosicach, Leśnej Podlaskiej, Trzciance, Marszewie, Marcinkowicach, Wołowie i Szprotawie; Zespoły Szkół Rolniczych - Centra Kształcenia Praktycznego w Rusocinie i Nawojowej; Zespół Szkół Rolniczych w Tarcach i Zespół Szkół Ogrodniczych w Radomiu oraz Zespół Szkół Zawodowych w Janowie Podlaskim.

Pierwszym etapem realizacji projektu były tygodniowe krajowe warsztaty szkoleniowe dla kierowników placówek oświatowych uczestniczących w projekcie, tj. dyrektorów i kierowników szkolenia praktycznego.

Celem tego szkolenia było pełne i kompleksowe przygotowanie kadry trener-skiej do realizacji projektu na własnym terenie.

W ramach drugiego etapu realizacji projektu, w każdym rejonie działania placówek oświatowych przeprowadzone zostały, przez przygotowaną uprzednio kadrę trenerską, szkolenia demonstracyjne. W sumie przeprowadzono 7 szkoleń jednodniowych, w odstępach dwutygodniowych, dostosowując terminy szkoleń do wymogów technologii produkcji kompostu na przymie kompostowej BIO.

Szkolenia te wspomagane były przez krajową kadrę ekspertów, która przygotowała program i materiały szkoleniowe, a także przeprowadziła zajęcia na krajowych warsztatach szkoleniowych.

W trzecim etapie - końcowym - dokonano wspólnie oceny realizacji projektu i szkolenia. Była to zarówno ocena zrealizowanego praktycznego zadania, jak też i poziomu wiedzy uczestników, którymi byli młodzi rolnicy oraz młodzież szkolna pozostająca na wsi w gospodarstwach rolnych swoich rodziców.

Istotnym elementem prowadzonych szkoleń było to, że wykładowcy utrzymywali kontakt ze swoimi uczestnikami kursu, także poza stacjonarnym szkoleniem w grupie.

Dodatkowym elementem wzmacniającym i wspomagającym współdziałanie nauki i praktyki była *działalność publikacyjna*. Praktyka publikowania materiałów, po zakończeniu realizacji wspólnych projektów, była kontynuacją współdziałania ekspertów i trenerów [Przychodzeń, 2000; Przychodzeń, Ślusarski, 2001].

W okresie wdrażania w latach 1998-2000 przeszkolono 27 krajowych trenerów i objęto projektem 579 osób (rolników, doradców, nauczycieli).

4.2. Wdrażanie technologii tlenowej kompostowania na dużą skalę

W latach 2001-2002 prowadzone były prace wdrożeniowe *kompostowania na dużą skalę*. Istotą tego działania jest wykorzystanie istniejących obecnie w gospodarstwach rolnych maszyn i urządzeń do przetwarzania gospodarskich materiałów organicznych (w tym głównie obornika), tj. różnych typów rozrzutników do obornika oraz ładowaczy ciągnikowych.

Finansowanie realizacji tego zadania podjęły się: Wojewódzki Fundusze Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej we Wrocławiu, Zielonej Górze, Łodzi i Gdańska, wsparte niektórymi powiatami i gminami, w ramach projektów pt.: „BIO intensywne zagospodarowania odpadów organicznych i nawozów zwierzęcych z gospodarstw rolnych i domowych na wsi i obszarach wiejskich”. Udział lokalnych jednostek Funduszu Ochrony Środowiska był możliwy dzięki wprowadzonym w życie przepisom prawnym (Prawo Ochrony Środowiska z dn.

27 IV 2001 r. - Dz. U. 62/627 art. 406 pkt. 11; 2001 r.) umożliwiającym działania ekologiczne.

Celem programu było zapewnienie wybranej grupie gospodarstw - mała i średnio obszarowych - dostępu do wiedzy i umiejętności praktycznych na rzecz ochrony środowiska i rozwoju gospodarstw ekologicznych. Promocja metod produkcji rolniczej i zasad związanych z ochroną krajobrazu i całkowitym ograniczeniem zagrożeń dla środowiska była tu główną zasadą.

Program projektów realizowany był w trzech etapach.

W pierwszym etapie, w maju 2001 r. w Zespole Szkół Rolniczych w Tarce oraz w lipcu w Zespole Szkół Rolniczych - Centrum Kształcenia Ustawicznego Gdańsk-Orunia przeszkolono ośmiu krajowych trenerów do prowadzenia wdrożeń i zajęć szkoleniowych dla rolników w województwach dolnośląskim, lubuskim, łódzkim i pomorskim.

W drugim etapie, w okresie od czerwca do października 2001 r. przeprowadzono zajęcia wdrożeniowe w wytypowanych przez doradców gospodarstwach rolnych. W oparciu o bazę wdrożeniową w wybranych gospodarstwach przeprowadzono cykl szkoleń dostosowany do wymagań tlenowej technologii kompostowania na dużą skalę. Pełnym przeszkoleniem objęto ogółem 324 rolników.

W trzecim etapie w październiku i listopadzie 2001 r. odbyły się w Regionalnym Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich we Wrocławiu (28X), WODR Kalsku (29X), WODR Bratoszewicach (30X) i WODR Gdańsku-Lipcach (19XI) konferencje wojewódzkie. Kończyły one realizację zadania wdrożeniowego w połączeniu z edukacją ekologiczną rolników w zakresie bio intensywnego zagospodarowania odpadów organicznych i nawozów zwierzęcych. W konferencjach uczestniczyli rolnicy u których prowadzone były wdrożenia, doradcy nadzorujący realizację programu, przedstawiciele Izb Rolniczych, samorządów gminnych i powiatowych jak też przedstawiciele powiatowych i wojewódzkich Funduszy Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej województw objętych projektem. Ogółem 324 osoby wzięło udział w programie edukacji ekologicznej rolników w zakresie bio intensywnego zagospodarowania odpadów organicznych i nawozów zwierzęcych.

W czasie konferencji oceniano wyniki realizacji zadania, przedstawiono materiały filmowe z przeprowadzonych prac kompostowania metodą technologii tlenowej. Zapoznano uczestników z innymi, nowoczesnymi rozwiązaniami wykorzystania zasobów rolnictwa, z uwzględnieniem nawozów zwierzęcych i odpadów organicznych.

W oparciu o przeprowadzoną analizę nakładów pracy ludzkiej oraz czasu wykorzystania maszyn i narzędzi rolniczych do przeprowadzenia kompostowania obornika w technologii tlenowej, z zastosowaniem ciągnikowego roztrzásacza do obornika oraz ładowacza do obornika typu Cyklop, koszt kompostowania 1 tony obornika wyniósł ok. 1,2 zł.

Na podstawie badań ankietowych w projekcie określono korzyści i skalę wartości bio intensywnego zagospodarowania nawozów zwierzęcych. Badania te dotyczą grupy 240 uczestników projektu w województwie pomorskim [Kwaśnicki i inni, 2002]. Każda osoba mogła wskazać więcej niż jedną korzyść:

- poprawa wyglądu i estetyki siedliska gospodarstwa – 100% respondentów
- eliminacja zagrożeń – szkodliwych zanieczyszczeń organicznych – 81% respondentów
- nie wymaga środków finansowych – 75 % respondentów
- wyzwala aktywność i przedsiębiorczość – 67% respondentów
- angażuje młodych rolników – 67% respondentów
- obniżka kosztów produkcji – 56% respondentów
- wzrost jakości produkcji – 53% respondentów
- wzrost kultury i wrażliwości na porządek – 41% respondentów
- utrwała dobre praktyki rolnicze i zdrowe zasady funkcjonowania rodziny wiejskiej – 34% respondentów

5. Upowszechnienie

Edukację ekologiczną rolników w zakresie tlenowej technologii kompostowania materiałów organicznych i obornika na małą i dużą skalę kontynuowano w roku 2003, w ramach projektu „Konwencjonalne (intensywne) technologie a dbałość o środowisko naturalne i jakość żywności (racjonalne stosowanie płonotwórczych środków produkcji”, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej, w ramach programu SAPARD.

W trakcie dwóch dni zajęć seminaryjnych, po 4 godziny dziennie, przeprowadzono szkolenia kompostowania odpadów organicznych i nawozów zwierzęcych w procesach technologii tlenowej dla 1053 rolników, w tym 406 producentów roślinnych, 318 producentów żywca wieprzowego, 205 producentów mleka i 124 producentów żywca wołowego.

Strukturę wieku uczestników szkoleń w poszczególnych grupach branżowych przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3

Struktura wieku uczestników szkoleń w poszczególnych grupach branżowych

L.p.	Grupy branżowe	do 30 lat	od 30 do 40 lat	od 40 do 50 lat
1.	Produkcja roślinna	21%	15%	61%
2.	Żywiec wieprzowy	16%	23%	61%
3.	Mleko	20%	23%	57%
4.	Żywiec wołowy	26%	12%	61%

Tabela 4

Struktura wykształcenia rolników

Poziom wykształcenia	%
Podstawowe	2
Zawodowe	16
Zawodowe rolnicze	6
Średnie	35
Średnie rolnicze	13
Wyższe	17

Źródło: Poczta W. (2003): Konwencjonalne (intensywne) technologie a dbałość o środowisko naturalne i jakość żywności (racjonalne stosowanie plonotwórczych środków produkcji)". Materiały na konferencję podsumowującą działania projektu. Warszawa, 23 lipca 2003 r.

Jak wynika z powyższych danych oraz z przeprowadzonych rozmów stwierdzono, że uczestnikami szkoleń w większości byli rolnicy posiadający stosunkowo wysokie wykształcenie, duże nowoczesne gospodarstwa i dość duże doświadczenie (staż pracy ponad 68% rolników to 10 i więcej lat pracy).

Przedstawione zagadnienia w zakresie kompostowania odpadów organicznych i nawozów zwierzęcych technologią tlenową wywołały duże zainteresowanie. Rolnicy byli zainteresowani podnoszeniem wiedzy w zakresie prowadzenia nowoczesnych gospodarstw, przyjaznych środowisku naturalnemu. Zainteresowanie to jest potęgowane przez wagę problemu odpadów organicznych i nawozów zwierzęcych (obornika) jaki występuje w gospodarstwach o kierunkach specjalizacji w produkcji mleka, żywca wołowego i żywca wieprzowego.

W rozmowach okazało się, że 14 rolników (tj. 1,3% uczestników) zetknęło się tlenową metodą kompostowania. Przeważnie byli to rolnicy, którzy zajmowali się produkcją pieczarek. Wnieśli oni do dyskusji wiele cennych uwag i praktycznych spostrzeżeń w zakresie konstrukcji sprzętu do napowietrzania przym.

Jednakże większość rolników prowadzących gospodarstwa o dużej obsadzie inwentarza żywego i dużej ilości obornika pierwszy raz dowiadywała się o tlenowej technologii kompostowania.

Rolnicy objęci projektem zgłosili w trakcie szkoleń propozycję wprowadzenia do obowiązujących rozwiązań prawnych zmian umożliwiających alternatywne do płyt obornikowych składowanie i przechowywanie obornika z wykorzystaniem metody tlenowej kompostowania. Rozwiązanie to powinno być wprowadzone jako jeden z alternatywnych warunków umożliwiających rolnikowi gospodarowanie nawozami organicznymi zgodnie z Kodeksem Dobrej Praktyki Rolniczej, a także spełnienie warunków stanowiących podstawę do wykorzystania dopłat z funduszy strukturalnych.

6. Kompostowanie w procesach technologii tlenowej z zachowaniem zasad Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej

Ukoronowaniem zrealizowanych prac związanych z tlenową fermentacją odpadów organicznych, w tym zwłaszcza obornika było przedstawienie na krajowej konferencji w dniu 23 lipca 2003 r., w NOT w Warszawie, wyników uzyskanych w gospodarstwach rolnych. Przedstawiono na niej zasady jakie powinny być spełnione przez gospodarstwa rolne dla uznania kompostowania technologią tlenową w składowaniu i przechowywaniu obornika bezpośrednio na gruncie, bez konieczności budowy płyty gnojowej, ale zgodne z Kodeksem Dobrej Praktyki Rolniczej.

Zgodnie z przedstawionymi uwagami rolników uczestniczących w konferencji jak też i Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach w celu ostatecznego potwierdzenia zalet tego systemu zagospodarowywania odpadów organicznych, w tym zwłaszcza obornika, podjęte zostały działania by system ten został ostatecznie zweryfikowany w dużym gospodarstwie rolnym. Dzięki współpracy Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Gdańsku, w 2005 r. przeprowadzono na terenie województwa pomorskiego w gospodarstwie rolnym Bolewiczki, pow. Sztum na skalę produkcyjną pełne wdrożenie zastosowania tlenowej technologii kompostowania obornika jako metody składowania i przechowywania obornika bezpośrednio na nieutwardzonym gruncie. W roku następnym 2006 w gospodarstwie tym dokonano weryfikacji wyników wdrożenia w ramach projektu celowego Centrum Innowacji NOT, realizowanego przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Katedrę Chemii Środowiska [Ciećko, 2007].

Technologia kompostowania weryfikowano na przymie otwartej, ułożonej bezpośrednio na gruncie, o wymiarach: szerokość 3 m, wysokość 1,5. Długość przymy jest uzależniona od uwarunkowań lokalizacyjnych w gospodarstwie rolnym, ale z ekonomicznego punktu widzenia długość nie powinna przekraczać 50 m.

Po ułożeniu przymy (rysunek 1) aerator w sposób aktywny miesza i rozdrabnia złożony kompost w przymie. Ten proces w sposób aktywny wymusza dostęp tlenu do każdej warstwy składowanej przymy. Po przemieszaniu, a tym samym natlenieniu przyma zachowuje swój pierwotny kształt (rysunek 2).

Po okresie 2 do 3 tygodni objętość przymy zmaleje o połowę. Należy więc dwie przymy, pomniejszone w procesie kompostowania tlenowego, połączyć przy pomocy np. nośnika teleskopowego, aby na nowo uzyskać wyjściowy kształt i objętość przymy. Ten proces łączenia przym gwarantuje zwiększenie zawartości suchej masy oraz brak strat związków mineralnych (głównie azotu).

Pryzma o długości 50 m (35 ton obornika) formowana jest cyklicznie w ciągu pięciu dni. Na spodzie (podstawie) przymy układa się poduszkę ze słomy lub innych naturalnych sorbentów (podobnych do słomy pod względem zawartości

węgla) o grubości 15 cm. Po zakończeniu formowania pryzmy aerator ponownie miesza składniki i nadaje pryzmie wyjściowy kształt w ciągu 15 minut.

Wskaźnikiem prawidłowego przetwarzania pryzmy jest temperatura i jej wilgotność. Te dwa wskaźniki decydują o częstotliwości aeracji pryzmy.

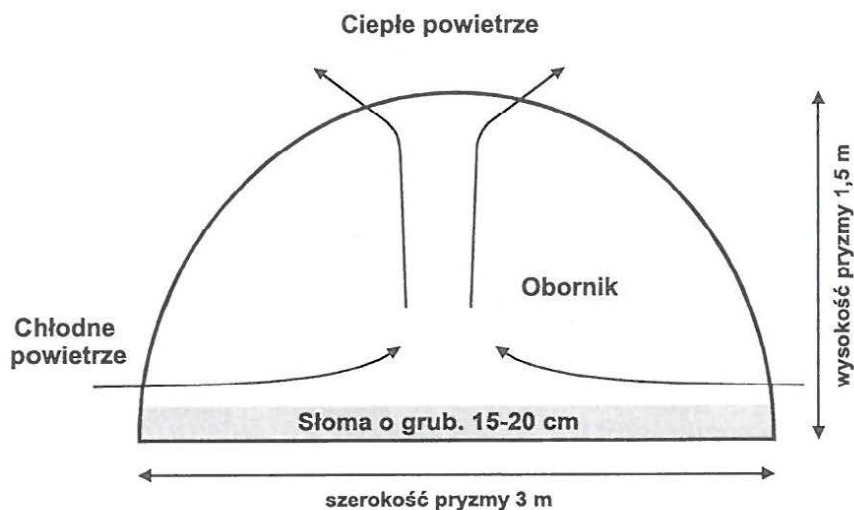
Ważnym elementem produkcji kompostu jest przygotowanie gruntu i rozplanowanie etapów pracy aktywnego kompostowania, następnie dojrzewania i w końcowym etapie przechowywania.

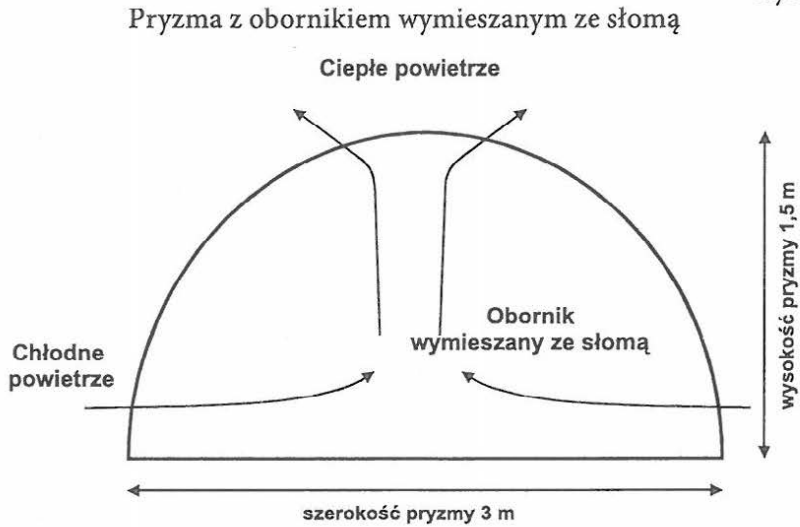
W małych gospodarstwach rolnych należy gromadzić odpowiednią ilość obornika aby można było uruchomić proces kompostowania tlenowego.

Zimą z uwagi na swoją specyfikę cykliw biologicznych zmusza nas do zaprzestania prac i tylko gromadzenia obornika w wyznaczonym miejscu. Miejsce to musi być jednak zabezpieczone przed wyciekami poprzez rozłożenie warstwy starego kompostu, słomy, torfu lub trocin. Aby uzyskać pełne efekty z wykonanej pracy należy przestrzegać faz tworzenia kompostu (rysunek 3).

Rysunek 1

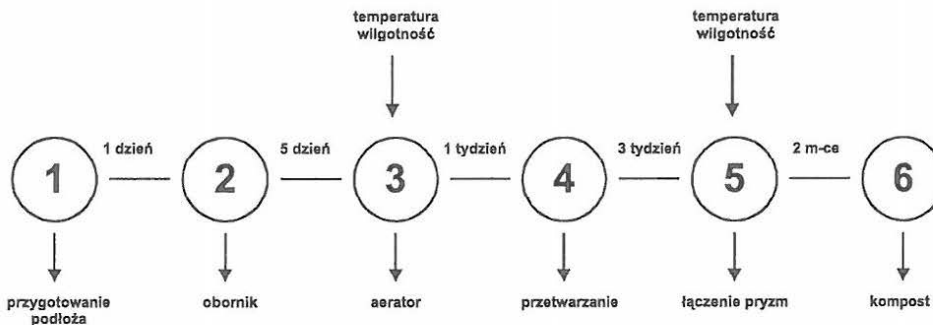
Pryzma z obornikiem ułożona na słomie

Rysunek 3

Fazy tworzenia kompostu według Kwaśnickiego -Ślusarskiego

Realizacja prac w czasie prowadzonego doświadczenia z kompostowaniem obornika w gospodarstwie w Barlewickach kontrolowana była przez Stację Chemiczno-Rolniczą w Gdańsku. Wyniki analiz przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5
Wyniki badań gleby, obornika i kompostu w Gospodarstwie Rolnym Barlewiczkki, przeprowadzonych w okresie lipiec - październik 2006 r.
Badanie gleby na której składowano obornik i poddawano go fermentacji tlenowej

Wyszczególnienie	Zawartość N-miner. mg/kg s.m. gleby		Zawartość N-miner. kg/ha	Ilość pobranych prób
	N-NO ₃	N-NH ₄		
Przed składowaniem obornika	5,34	4,45	42,09	24
Po założeniu przyz obornika i przeprowadzeniu fermentacji tlenowej (z zastosowaniem gnojówki)	6,16	3,25	40,46	24

Bilans składników przed i po kompostowaniu

Wyszczególnienie	Zawartość suchej masy w %	Zawartość N-azot całkowity w % - w kg na 10 ton obornika	Uwagi
Obornik świeży	24,46	0,49 + 49	azot nie stabilny; w tym: - 0,15% N-NH ₄ (azot amonowy) - tj. 15 kg
Kompost	61,22	1,02 + 46	azot stabilny; w tym: - 0,01% N-NH ₄ (azot amonowy) - tj. 1 kg

Źródło: Wyniki badań Okręgowej Stacji Chemiczno Rolniczej w Gdańsku.

Uzyskane wyniki badań nad technologią tlenowej fermentacji obornika przechowywanego bezpośrednio na gruncie (nieutwardzonej powierzchni), wdrożoną na skalę produkcyjną, w sposób jednoznaczny wskazują że:

- nie przechodzą do gleby w procesie składowania obornika i kompostowania, w skali naruszającej stan środowiska, biogeny, czyli związki azotu, fosforu, potasu i innych makro i mikro elementów,
- nawet intensywne opady deszczu, które wystąpiły w trakcie realizacji badań (w miesiącu sierpniu 2006) nie spowodowały wycieków z przyz zarówno w trakcie fermentacji jak i etapie składowania,
- formy związków chemicznych, które powstają w procesie fermentacji obornika, gwarantują racjonalne ich wykorzystanie w procesie użyźniania gleby,
- dzięki procesowi fermentacji tlenowej następuje zdecydowanie obniżenie stężenia frakcji zapachowych, specyficznych dla składowanego obornika,
- wyprodukowany kompost ma zapach ziemi leśnej i jednolitą strukturę co ułatwia jego rozdysponowanie na użytkach rolnych, bez uciążliwości zapachowych, może być również stosowany na użytkach zielonych,
- masa kompostu jest o 40 do 70% mniejsza w stosunku do obornika z którego powstał, gwarantuje to oszczędności przy wywoźce kompostu i jego stosowania na gruntach rolnych.

Przedłożone wyniki uzyskano w badaniach:

- różnych wariantów przygotowania i składowania obornika na pryzmach i stosach, a także
- założono demonstracyjną pryzmę z obornikiem do której dodawano gnojówkę w ilości proporcjonalnej do struktury jej udziału w gospodarstwie [Ciećko, 2007].

Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzone przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski i Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, w dniach 26 czerwca 2006 w Gdańsku i 23 października w Barlewiczkach dwie ogólnokrajowe konferencje, na podstawie wyników uzyskanych w Gospodarstwie Rolnym Barlewiczkki, potwierdziły wagę problemu jakim jest właściwa gospodarka materiałami organicznymi w gospodarstwach rolnych, w tym także obornika [Ciećko i inni, 2006].

1. Jednym z istotnych elementów poprawy wykorzystania obornika i gnojówki w gospodarstwie jest właściwe, zgodne z wymogami ochrony środowiska, jego składowanie i przetwarzanie.
2. Technologia tlenowa kompostowania obornika jest rozwiązaniem, które pozwala na spełnienie w pełni wymogów ochrony środowiska jak też uzyskanie wysokich korzyści ekonomicznych. Gwarancją korzyści stosowania technologii tlenowego kompostowania jest prawidłowe przeprowadzenie poszczególnych etapów procesów technologicznych.
3. Stwierdzono brak biologicznego przenikania biogenów do gleby i wody w miejscach składowania pryzm poddawanych fermentacji tlenowej.
4. Następuje aktywne związanie azotu w procesie fermentacji tlenowej w ostatnim etapie tworzenia kompostu.
5. Po zastosowaniu kompostu w uprawach rolnych ma miejsce ekologiczna poprawa struktury gleby.
6. Tlenowej fermentacji odpadów organicznych, w tym zwłaszcza obornika, umożliwii w pełni racjonalne zastosowania otrzymanego kompostu na użytkach zielonych i w gospodarstwach ekologicznych.

Reasumując, w pełni zasadne jest wprowadzenie zmian do obowiązujących obecnie rozwiązań prawnych, alternatywnej do składowania i przechowywania obornika na płytach obornikowych, tlenowej metody fermentacji obornika.

Rozwiązanie to, umożliwiający rolnikowi gospodarowanie nawozem organicznym zgodnie z polskim Kodeksem Dobrej praktyki Rolniczej, ułatwi rolnikowi wypełnienie warunków stanowiących podstawę do wykorzystania dopłat z funduszy strukturalnych.

Istnieją obecnie możliwości przeprowadzenia szkoleń kadry doradczej – przyszłych ekspertów tlenowej technologii kompostowania jak też i samych rolników

zainteresowanych wykorzystaniem tej technologii, w oparciu o bazę praktycznego szkolenia w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego.

LITERATURA

1. Butler R. M., Connolly W.M. (1994): *Windrow Composting of Municipal Leaves and Dairy Manure*. University of Wisconsin – River Falls.
2. Ciećko Z. (2007): Opracowanie tlenowej technologii fermentacji obornika w zastosowaniu do sposobu i zasad przechowywania i stosowania obornika w warunkach rolnictwa zrównoważonego. Raport końcowy z realizacji projektu celowego. UWM Olsztyn.
3. Cienko Z., Kwaśnicki R., Walkiewicz W., Gawlik T., Pałkowski K., Ślusarski R. (2006): Tlenowa fermentacja obornika w zastosowaniu do sposobu i zasad przechowywania i stosowania obornika w warunkach rolnictwa zrównoważonego (jako alternatywa rozwiązania do płyt gnojowych). Materiały z konferencji UWM Olsztyn, PODR Gdańsk.
4. Dach J., Sęk T. (2000): Badania porównawcze różnych technologii zagospodarowania obornika. Konferencja Naukowa IBMER Warszawa.
5. Dach J., Przybył J., Zbytek Z. (2002): Ekonomiczna ocena kosztów zmechanizowania technologii produkcji kompostu przy zastosowaniu aeratora lub rozrzutnika obornika. „Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering” PIMR Poznań.
6. Dach J., Zbytek Z. (2000): Założenia do nowej technologii kompostowania obornika. Prace Przemysłowego Instytutu Maszyn Rolniczych Vol 45 Poznań.
7. Dougherty M. (1999): *Field Guide to On-Farm Composting*. Ithaca, New York.
8. Kwaśnicki R., Urban S., Gawlik T., Ślusarski R. (2002): Program edukacji ekologicznej w zakresie BIO intensywnego zagospodarowania odpadów organicznych i nawozów zwierzęcych. Materiały konferencyjne, Wrocław, Kalsk, Bratoszewice, Gdańsk.
9. Poczta W. (2003): Dbłość o jakość żywności i środowisko naturalne w tradycyjnej produkcji rolniczej. Praca zbiorowa Koszalin.
10. Przychodzeń Z.J. (2000): O humanistyczny wymiar przedsiębiorczości wiejskiej. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
11. Przychodzeń Z., Ślusarski R. (2001): Współdziałanie nauki i praktyki na rzecz zagospodarowania odpadów z gospodarstw rodzinnych. Materiały konferencyjne. „Rola Nauki w rozwoju wsi, rolnictwa i rynków rolnych w procesie integracji z Unią Europejską” MRiRW oraz KCDRRiOW, Brwinów.
12. Richard T. (1990): *Environmental Management of Composting Facilities*. Materiały na IV coroczną konferencję, New York.
13. Rudolf Z., Mączyński M., Linowski Z., Skalmowski K. (1967): *Usuwanie i wykorzystanie odpadków miejskich*. Arkady Warszawa.
14. Rynk R. (1992): *On Farm Composting Handbook*, Ithaca, New York.
15. Sobkowiak D.L. (1997): *Zdrowe wytwarzanie żywności*. Wyd. Oświatowo-Dydaktyczne, Jelenia Góra.

ROMAN KWAŚNICKI, REMIGIUSZ ŚLUSARSKI

**KOMPOSTOWANIE METODĄ TLENOWĄ W GOSPODARSTWIE ROLNYM –
METODYKA I ORGANIZACJA WDRAŻANIA, UPOWSZECHNIANIA I SZKOLENIA
W POLSCE W LATACH 1994 – 2006**

STRESZCZENIE

Kompostowanie metodą tlenową jest nowatorskim rozwiązaniem w praktyce rolnej w Polsce. Opracowanie metodyki, organizacji wdrażania oraz upowszechniania poprzez szkolenia trwały ponad 12 lat (1994-2006).

Proces przebiegu kompostowania obornika według metody Kwaśnickiego – Ślusarskiego przebiega w sześciu etapach. Pierwszy etap to przygotowanie podłoża wraz z poduszką słomy. W drugim etapie, piątego dnia formujemy pryzmę obornikową. Badając temperaturę i wilgotność w trzecim etapie stosujemy aerator, który miesza obornik, napowietrza go i formuje pryzmę kompostową. Przez dwa do trzech tygodni trwa przetwarzanie pryzmy, które jest uwarunkowane stanem pogody – etap czwarty. Trzeci tydzień, przy badaniu ponownie temperatury i wilgotności, to etap piąty, bardzo ważny, polegający na łączeniu pryzm kompostowych, które zmniejszyły o połowę pierwotną objętość. Szósty, ostatni etap, to dwa miesiące oczekiwania na w pełni dojrzały kompost, który spełnia wymogi ekologiczne, nadający się do wtórnego użyźnianie gleby.

Wyniki badań i praktyczne efekty kompostowania tlenowego sugerują wprowadzenie tej technologii jako jednego z alternatywnych sposobów gospodarowania obornikiem, umożliwiającej aktywne nawożenie organicznym kompostem. Kompostowanie tlenowe z punktu widzenia ochrony środowiska jak i produkcji zdrowej żywności, pod względem ekologicznym i co najważniejsze ekonomicznym wpisuje się w wymogi Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej współczesnego rolnika.

ROMAN KWAŚNICKI, REMIGIUSZ ŚLUSARSKI

**AEROBIC METHOD OF COMPOSTING ON THE FARM – METHODOLOGY, ORGANI-
SATION OF TRAINING AND DISSAMINATION PROCESS IN POLAND
IN PERIOD 1994-2006**

SUMMARY

In Poland in last 12 years (1994-2006) has been tested and implemented the practical method of the composting on farm as the innovatory solution for farms. The method can be defined as a managed biological oxidation process that converts heterogeneous organic matter (manure) into more homogeneous, fine-particled, humus-like material, i.e. compost. The method which was proposed by Kwaśnicki-Ślusarski has been proved through farm's experience and appears as a six stages process. First it should be prepared the area and then covered with a layer of straw. In second stage manure has place a heap formation and mixing with turner (and/or bucket loader) to reshape or enlarge heap formation. The

initial using heap turner to mix straw with manure happens on fifth day. By testing daily and weekly trends in temperature and moisture we decide how often is necessary to use turner to do turning of heap. This is third stage. Thereafter, decomposition rates and heap temperature gradually decreases marking the end of active composting and then beginning of the curing stage – from the fourth to six stage. At the end of the third week, i.e. fifth stage, we consolidate heap and reshape and enlarge them. Using compost on the farm has a variety of agricultural and environmental benefits (maintaining healthy soils and profitability, ecological and economical more sustainable production system). This idea follows requirements of the Rules of Good Agriculture Practice.

INFORMACJE

EDWARD MATUSZAK, PAWEŁ PRUSZEK
Centrum Doradztwa Rolniczego
w Brwinowie

ROLNICTWO I DORADZTWO ROLNICZE W REPUBLICE KAZACHSTANU

Informację przygotowano na podstawie materiałów, rozmów i obserwacji zebranych w trakcie wyjazdu do Kazachstanu pracowników Centrum Doradztwa Rolniczego oraz Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi w ramach projektu pn.: „Wykorzystanie doświadczeń polskich służb doradztwa rolniczego dla wspierania restrukturyzacji rolnictwa Republiki Kazachstanu”.

1. Cel projektu

Celem projektu było włączenie się polskiego doradztwa rolniczego we wspieranie zmian w doradztwie rolniczym Republiki Kazachstanu poprzez wykorzystanie polskich doświadczeń w tworzeniu zaplecza instytucjonalnego dla wprowadzenia transferu wiedzy rolniczej. Podstawą realizacji projektu była wymiana doświadczeń pracowników doradztwa rolniczego w Polsce i Republice Kazachstanu, nawiązanie bezpośrednich kontaktów pomiędzy partnerami projektu, określenie obszarów współpracy możliwych do zrealizowania, działań i ich realizacja.

Partnerem ze strony polskiej było Centrum Doradztwa Rolniczego a ze strony Republiki Kazachstanu KazAgroMarketing – firma doradztwa rolniczego w Kazachstanie.

Ze strony polskiej w wyjeździe uczestniczyli: Anna Klisowska (z MRiRW) oraz z Centrum Doradztwa Rolniczego: Rafał Rzepkowski, Marek Krysztoforski, Edward Matuszak, Paweł Pruszek.

W programie 5-dniowego pobytu odbyły się oficjalne spotkania z vice Ministrem Rolnictwa Republiki Kazachstanu, kierownictwem i pracownikami KazAgroMarketu, a także seminaria i spotkania z doradcami, przedsiębiorcami, pracownikami administracji państwowej i organizacji pozarządowych w Kokczetau, Pietropawłowsku i Kostanay.

2. Informacje ogólne o Kazachstanie

Stolicą Republiki Kazachstanu jest Astana, licząca około 0,5 mln mieszkańców. Kazachstan zajmuje powierzchnię 2713, 3 tys. km² i jest podzielony administracyjnie na 9 obwodów (obłasti). Liczy około 16 mln ludności, z czego 56% zamieszkuje tereny wiejskie.

W Kazachstan żyje ponad 30 narodowości, z czego najliczniejsze to: Kazachowie - 53.4 %, Rosjanie - 30%, Ukraińcy - 3.7%, Uzbegy - 2.5 %, Niemcy - 2.4 %, Tatarzy - 1.7%, Ujgurzy - 1.4 %, Polonia - 60 - 100 tysięcy. Powszechnie używanym językiem jest język rosyjski, ale język kazachski staje się językiem urzędowym. Dominujące wyznania to muzułmanizm (sunnici) i prawosławie. Oprócz tych religii liczne społeczności wyznają protestantyzm, buddyzm, katolicyzm. Jednostką monetarną jest tenge – równowartość około 40 zł.

Kazachstan jest krajem przemysłowo-rolniczym z bogatymi zasobami naturalnymi. Posiada złoża wielu użytecznych minerałów. Kazachstan znajduje się na pierwszym miejscu w świecie pod względem wielkości złóż cynku, wolframu i barytu; zajmuje drugie miejsce w złożach srebra, ołowiu i chromitów; trzecie miejsce na świecie pod względem wielkości złóż miedzi i fluorytu; czwarte molibdenu oraz szóste złota. W Kazachstanie znajduje się około 300 znaczących pokładów złota.

Kazachstan ma także znaczne złoża ropy naftowej i gazu ziemnego, które znajdują się w zachodniej części kraju. zalicza się do grona największych producentów ropy naftowej i gazu ziemnego. Posiada znaczną część światowych zapasów rud miedzi, niklu, wolframu, molibdenu i wielu innych rzadkich metali.

3. Rolnictwo Kazachstanu

Po odzyskaniu niepodległości w 1990 roku parlament Kazachstanu ograniczył sprzedaż ziemi prywatnym właścicielom. Dotyczy to również ziemi użytkowanej rolniczo, pomimo, że dużo ziemi rolniczej nie jest zagospodarowana.

Na terenach rolniczo użytkowanych często stosowanym zmianowaniem jest: zboże jare – ugór – zboże jare. Nakłady na produkcję zbóż są nieduże, a plony także nie wysokie. Podstawową przeszkodą w intensywnym użytkowaniu ziem rolniczej jest niekorzystny klimat na przeważającej części Kazachstanu, a mianowicie: późna wiosna, nieduże opady deszczu, wysokie temperatury latem, wczesna i surowa zima oraz mroźna wiosna z wiatrami powodująca wymarzenie zbóż ozimych.

W trakcie pobytu uczestników wyjazdu, w dniach 25 i 26 października 2006 r., w województwie Pietropawłowsk trwał zbiór pszenicy jarej, pomimo, że dwa tygodnie wcześniej na tych terenach spadł śnieg i temperatura wynosiła – przez parę dni - kilka stopni poniżej zera.

Liczącymi się producentami zbóż są dzierżawcy gospodarujący na powierzchniach od kilkuset do kilkunastu tysięcy hektarów. Dysponują wysokowydajnym

sprzętem do uprawy gleby, ochrony roślin, zbioru zbóż. Sprzęt rolnikom Kazachstanu oferują najwięksi producenci z Rosji, Europy i USA.

Dzierżawcy uprawiający pszenicę jarą na dużych obszarach stosują bezorkową technologię z użyciem agregatów uprawowych. Orka nie jest wskazana ze względu na płytką warstwę uprawnej ziemi.

Do dużych dzierżawców kierowane są także propozycje kredytowe banków na zakup środków do produkcji rolnej. Głównie dzierżawcy korzystają z różnych dotacji z budżetu państwa sfinansowanych w części zakupu nawozów, środków ochrony roślin, materiału hodowlanego w produkcji zwierzęcej.

W północnej części Kazachstanu widoczne jest duże zróżnicowanie sytuacji materialnej mieszkańców miast i ludzi żyjących na wsi. Dla mieszkańców wsi źródłem utrzymania była wcześniej praca w kołchozie lub sowchozie. Po ich rozpadzie zostali bez środków do życia. Nie wszyscy mają sprzęt i środki finansowe niezbędne do zagospodarowania ziemi, którą otrzymali w użytkowanie po rozpadzie państwowego sektora rolniczego.

3.1. Produkcja roślinna

Tabela 1

Struktura upraw zbożowych

Uprawa	2002 rok		2003 rok		2004 rok	
	tys. ha	%	tys. ha	%	tys. ha	%
Zbożowe razem:	14022,7	100,0	13862,5	100,0	14278,0	100,0
w tym: pszenica	11733,0	83,7	11361,9	82,0	11928,0	83,5
jęczmień	1748,5	12,5	1909,3	13,8	1669,8	11,7
kukurydza na ziarno	106,0	0,8	102,1	0,7	102,7	0,7
ryż	68,0	0,5	84,8	0,6	81,3	0,6
gryka	42,4	0,3	64,8	0,5	90,7	0,6
żyto	77,7	0,6	50,3	0,4	30,6	0,2
owies	144,9	1,0	164,2	1,2	175,8	1,2
proso	54,6	0,4	61,1	0,4	79,9	0,6

Źródło: Zbiór danych analitycznych; 2005, część 1; KazAgroMarketing.

Tabela 2

Dynamika rozwoju rynku zbóż (ziarna) w Kazachstanie

Wyszczególnienie	2002 r.	2003 r.	2004 r.
Produkcja - tys. ton	15959,9	14753,9	12373,7
Import - tys. ton	45,2	35,5	13,3
Eksport - tys. ton	4354,6	5815,5	2920,0
Zapotrzebowanie - zużycie - tys. ton	9340,3	9023,0	8183,0
Zabezpieczenie potrzeb krajowych - %	170,9	163,5	151,2
Udział krajowego ziarna na rynku - %	99,72	99,76	99,89

Źródło: Zbiór danych analitycznych; 2005, część 1; KazAgroMarketing.

Nadwyżki zbóż eksportowane są głównie do państw byłego Związku Radzieckiego: pszenica – ponad 90%; jęczmień ponad 70%. Oprócz dwóch głównych zbóż, produkowanych i eksportowanych w 2004 roku, Kazachstan eksportował do różnych krajów mniejsze ilości: żyta, owsa, ziarna kukurydzy.

Zboża – głównie pszenica jara – produkowane są w największych ilościach w północno zachodnich rejonach Kazachstanu. Średnia wydajność wynosi 12-14 dt z 1 ha. W roku 2006, który był rokiem korzystnym dla produkcji zbóż w tych rejonach plony pszenicy jarej dochodziły do 18-20 dt/ha, a zbiory szacowane są na 18 mln ton. W najbliższych latach istnieje realna perspektywa podwyższenia wydajności pszenicy jarej w tych rejonach do około 20 - 25 dt/ha. Podstawowym więc problemem jest i będzie w przyszłości zagospodarowanie rosnących nadwyżek produkowanych zbóż, poprzez:

- rozwój przetwórstwa zbóż, w tym przerobu na bioetanol,
- rozwój produkcji zwierzęcej – drobiu, bydła, w tym mleka i przetworów mlecznych oraz trzody,
- eksport nadwyżek zboża za granicę.

Przy zbiorze 18 mln ton zbóż produkcja na 1 mieszkańca Kazachstanu wynosi około 1200 kg. Dla porównania w Polsce produkcja wynosi około 800 kg zbóż na mieszkańca.

Oprócz zbóż w Kazachstanie produkowane są:

1. Duże ilości owoców i warzyw, bawełna z przeznaczeniem na olej i włókno, ryż, winogrona, olej słonecznikowy – w południowych regionach Kazachstanu,
2. Buraki cukrowe – w południowych i środkowych regionach.

3.2. Produkcja zwierzęca

Dane statystyczne dotyczące produkcji zwierzęcej i jej podstawowych produktów są niepełne. KazAgroMarketing nie publikuje informacji dotyczących rynku żywca wieprzowego. Prawdopodobnie ma to swoje podłoże religijne. Kazachowie są muzułmanami. Tym niemniej rozwój produkcji wieprzowiny jest planowany. Między innymi przewidywana jest budowa ferm trzodowych w północno-zachodniej części Kazachstanu. W żywieniu planuje się wykorzystanie otrąb pszenicznych i pozostałości po fermentacji ziarna pszenicy i jęczmienia, jako produktów odpadowych w produkcji bioetanolu.

Tabela 3

Rynek mięsa wołowego

Wyszczególnienie	Rok 2002	Rok 2003	Rok 2004
Połowie bydła rogatego – tys. sztuk	4 559,5	4 871,0	5 203,9
Produkcja krajowa wołowiny - ton	296 000	311 900	329 700
Eksport - ton	621,1	42,5	0
Import - ton	932,0	4 218,2	4 268,8
Zapotrzebowanie – spożycie - ton	296 310,6	316 075,7	333 966,8
Udział produkcji krajowej w pokryciu zapotrzebowania - %	99,7	98,7	98,7

Źródło: Zbiór danych analitycznych; 2005, Produkcja zwierzęca; KazAgroMarketing.

Tabela 4

Rynek mięsa drobiowego

Wyszczególnienie	Rok 2002	Rok 2003	Rok 2004
Produkcja krajowa - ton	36 800	38 400	41 300
Eksport - ton	29,6	84,7	40,0
Import - ton	48 189,5	58 806,3	80 690,8
Zapotrzebowanie – spożycie - ton	49 600	97 122	121 951
Udział produkcji krajowej w pokryciu zapotrzebowania - %	43,3	39,5	33,9

Źródło: Zbiór danych analitycznych; 2005, Produkcja zwierzęca; KazAgroMarketing.

98 % importowanego do Kazachstanu mięsa drobiowego pochodziło z USA, 1% z Brazylii i 1% z pozostałych krajów.

Tabela 5

Rynek masła

Wyszczególnienie	Rok 2002	Rok 2003	Rok 2004
Produkcja krajowa - ton	9 240	10 566	11 894
Eksport - ton	61,1	129,2	148,9
Import - ton	5 092,6	7 354,9	9 442,0
Zapotrzebowanie – spożycie - ton	14 271,5	17 791,7	21 197,1
Udział produkcji krajowej w pokryciu zapotrzebowania - %	64,7	59,4	56,1

Źródło: Zbiór danych analitycznych; 2005, Produkcja zwierzęca; KazAgroMarketing.

Tabela 6

Zasoby i wykorzystanie wyrobów wędliniarskich

Wyszczególnienie	Rok 2000	Rok 2001	Rok 2002	Rok 2003	Rok 2004
Produkcja krajowa – tys. ton	12	12,4	16,4	22,7	25,5
Import - tys. ton	7,9	8,8	7,7	8,7	9,1
Spożycie - ton	19,9	21,1	24,1	31,4	34,5
Udział importu w zasobach - %	39,7	41,5	32	27,7	26,3
Eksport					0,8

Źródło: Zbiór danych analitycznych; 2005, Produkcja zwierzęca; KazAgroMarketing.

3.3. Podsumowanie danych statystycznych dotyczących produkcji rolniczej

1. Produkcja podstawowych zbóż jest większa aniżeli potrzeby na spożycie bezpośrednie i pasze dla zwierząt na obecnym etapie rozwoju produkcji zwierzęcej i przemysłu przetwórczego.
2. W ocenie pracowników KazAgroMarketingu istnieje realna możliwość zwiększenia zbiorów podstawowych zbóż w najbliższych latach.
3. Produkcja zbóż będzie zwiększała się w północnej i zachodniej części Kazachstanu, gdzie produkcja zwierzęca i przetwórstwo jest słabiej rozwinięte.

4. Rejony te były tradycyjnie producentami zbóż w ramach Związku Radzieckiego a obecnie eksportują zboże głównie do Rosji.
5. Rozwój produkcji zwierzęcej w kierunku zapewnienia samozaopatrzenia Kazachstanu w mięso i mleko i następnie eksport przetworzonej żywności wymagał będzie nakładów inwestycyjnych, zwłaszcza polepszenia poziomu intensywności produkcji mleka, generalnie poprawy sytuacji w zakresie jakościowych standardów w produkcji żywności (bezpieczeństwo żywnościowe).
6. Dla doradztwa rolniczego może powstać nowy obszar usług doradczych w dziedzinie produkcji rolniczej z zakresu dostosowywania produkcji do wymagań jakościowych. Wymogi te są istotne ze względu na przynależność Kazachstanu do WTO.

4. Rolnictwo w północno-zachodniej części Kazachstanu - obserwacje w trakcie pobytu

W północno-zachodniej części Kazachstanu główną uprawą jest pszenica jara i w mniejszej ilości jęczmień. W produkcji zwierzęcej dominuje ekstensywny chów bydła i koni w oparciu o naturalne pastwiska stepowe. Okres wegetacyjny jest krótki, opady 200-250 mm. Gleba to płytkie warstwy dobrego, próchnicznego czarnoziemiu. Nie używa się dużych ilości przemysłowych środków produkcji – plony osiągają 13-16 dt/ha. Produkcja rolnicza prowadzona jest na dużych obszarach. Stada bydła mięsnego i koni rzeźnych korzystają przez znaczną część roku z naturalnej, niezbyt bogatej roślinności stepowej. Za średnie gospodarstwo uznawana jest powierzchnia kilkuset hektarów. Odległości pomiędzy wsiami to kilkanaście i więcej kilometrów. Doradztwo zajmuje się głównie:

1. Pomocą w sporządzaniu biznes planów i dokumentacji kredytowej – większość przedsiębiorców rolnych korzysta z kredytów obrotowych i inwestycyjnych.
2. Przygotowywaniem dokumentacji dla uzyskania częściowej dotacji na zakup niektórych środków produkcji.
3. Rozwojem systemu informacji rynkowej - ze względu na duże odległości od miejsc produkcji od użytkownika doradcy gromadzą i rozpowszechniają informacje rynkowe w celu ułatwienia sprzedaży produktów rolnych, głównie pszenicy.
4. Organizacją spotkań informacyjnych i szkoleń dla rolników.
5. Organizacją targów i wystaw sprzętu rolniczego, środków do produkcji jak i sprzedaży produktów rolnych, np. po raz pierwszy zorganizowano konferencję zbożową dla państw Azji i Pacyfiku. Według KazAgroMarketu konferencja zbożowa zakończyła się sukcesem – podpisano kontrakty na sprzedaż 1,2 mln ton pszenicy z Kazachstanu.

W związku z zadaniami realizowanymi przez KazAgroMarketing dużym zainteresowaniem cieszyły się tematy dotyczące: technologii produkcji zbóż, funkcjonowania rynków zbóż i mięsa wołowego, standardów jakościowych dla produktów i technologii wytwarzania stosowanych w krajach należących do UE i WTO.

Dwie dziedziny, które praktycznie nie istnieją w północnej i północno-zachodniej części Kazachstanu, a mające szansę rozwoju to:

1. Rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej. Niezmierzone przestrzenie, ciekawa przyroda, wrodzona gościnność i życzliwość Kazachów z jednej strony; słabo rozwinięta infrastruktura hotelowa z drugiej, stwarzają szansę na rozwój turystyki i dodatkowy dochód dla ludności wiejskiej.
2. Sprzedaż bezpośrednia produktów regionalnych, na przykład tradycyjnych wyrobów mięsnych. Praktycznie w każdej wiejskiej rodzinie dokonuje się ubojów na własne potrzeby, a także wyrobu trwałych przetworów mięsnych. Wiele wyrobów nie wprowadza się praktycznie do oficjalnego obrotu rynkowego, mimo ich dużych walorów.

5. KazAgroMarketing

KazAgroMarketing jest spółką akcyjną utworzoną w 2003 roku, ze 100% udziałem skarbu państwa Republiki Kazachstanu. Głównym celem jej utworzenia było dostarczanie i podnoszenie poziomu informacji dla uczestników kompleksu rolniczo-przetwórczego Kazachstanu. Jako firma informacyjno-konsultacyjna ma następujące zadania określone w aktach prawnych na podstawie których została utworzona:

- budowa i rozwój regionalnej (terenowej) sieci informacyjnej,
- wdrożenie działalności analitycznej rynkowej w sektorze rolno-przetwórczym i dostarczenie ogólnodostępnych informacji do uczestników rynku rolniczego,
- podwyższenie konkurencyjności produkcji rolniczej i produktów rolniczych,
- analizowanie rynku i uczestnictwo w organizowaniu zbytu produktów rolniczych i produktów przemysłu przetwórczego,
- dostarczenie uczestnikom sektora rolno-spożywczego usług informacyjno-konsultacyjnych i tworzenie warunków dla rozwoju agrobiznesu.

5.1. Zakres usług świadczonych przez KazAgroMarketing

Usługi świadczone przez KazAgroMarketing to:

1. Analiza rynku produktów rolniczych - gromadzenie, przetwarzanie i rozpowszechnianie informacji cenowych dla produktów rolnych, produktów przemysłu przetwórczego i środków produkcji dla rolnictwa na rynkach krajów azjatyckich, UE i na rynku światowym. Odbiorcami informacji są

zarówno rolnicy, przedsiębiorcy rolni jak i Ministerstwo Rolnictwa Kazachstanu.

2. Rozwój systemu informacji elektronicznej – budowa sieci informatycznej do gromadzenia informacji rynkowych, ułatwienia zawierania transakcji rynkowych z wykorzystaniem sieci informatycznych. Wdrażanie technologii informacyjnych i informatycznych w kompleksie rolno-przetwórczym.
3. Przygotowywanie i ocena biznes planów dla przedsięwzięć w rolnictwie i przemyśle przetwórczym.
4. Organizacja seminariów, specjalistycznych szkoleń, wystaw i targów rolniczych.
5. Wsparcie doradcze w zakresie rozwoju rolnictwa i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

Obecnie – po trzech latach działalności – KazAgroMarketing finansowany jest w części z budżetu państwa, w formie dotacji podmiotowej i w części z grantów celowych i uzyskiwanych przychodów z działalności gospodarczej. Posiada sieć informacyjno-konsultacyjnych ośrodków we wszystkich województwach (obłastach) Kazachstanu. Sieć tworzą:

- 14 ośrodków wojewódzkich,
- 161 rolniczych terenowych ośrodków informacyjno-konsultacyjnych,
- centrala KazAgroMarketingu znajdująca się w Astanie.

W całej firmie zatrudnionych jest około 370 osób.

W trakcie pobytu i prowadzonych rozmów, seminariów prowadzonych przez uczestników wyjazdu, przedmiotem zainteresowania gospodarzy były następujące zagadnienia:

- standardy jakościowe w produkcji rolniczej w związku z przynależnością Polski do Unii Europejskiej i rola doradztwa rolniczego w Polsce w dostosowywaniu gospodarstw rolnych do nowych wymogów,
- planowanie i ocena pracy doradcy i instytucji doradczej,
- identyfikowanie potrzeb doradczych rolników,
- agroturystyka jako dodatkowe źródło dochodu dla ludności rolniczej,
- organizacja rynku zbytu produktów rolniczych,
- korzyści dla rolników w Polsce w wyniku wstąpienia Polski do Unii Europejskiej,
- wymagania dla produkcji ekologicznej,
- system informacji rynkowej, łącznie z zagadnieniami handlu produktami rolniczymi z wykorzystaniem sieci informatycznej umożliwiającej zawieranie transakcji kupna-sprzedaży.

Doradztwo świadczone przez KazAgroMarketing w mniejszym zakresie dotyczy nowości w technologiach produkcji rolniczej. Ten zakres doradztwa przejmują firmy sprzedające środki do produkcji rolnej. Doradztwo KazAgroMarketingu skupia się na funkcjonowaniu gospodarstw rolnych w warunkach gospo-

darki rynkowej, tj. planowaniu struktury produkcji, jakości produktów rolnych z uwzględnieniem potrzeb rynkowych.

Innym obszarem działalności doradczej, którym interesowali się głównie doradcy terenowi, w trakcie spotkań terenowych były zagadnienia dotyczące wspierania rozwoju obszarów wiejskich, inicjowania i wspierania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, pomocy w tworzeniu miejsc pracy i źródeł pozarolniczego dochodu na wsi.

6. Efekty projektu

Nawiązane zostały kontakty z pracownikami KazAgroMarketingu. Przeprowadzono seminaria w Astanie i północnych regionach kraju. Wymieniono doświadczenia z zakresu działalności doradztwa rolniczego w Polsce i Kazachstanie, metod pracy instytucji doradczych, wspierania rozwoju gospodarstw rolnych w Polsce, instrumentów wspierania rozwoju sektora rolnego w Polsce jako jednego z krajów UE. W czasie pobytu pracowników KazAgroMarketingu w Polsce przekazano wiedzę i zaprezentowano funkcjonowanie instytucji wspierających rozwój rolnictwa i funkcjonowanie sektora rolnego w Polsce.

Zainteresowanie i uznanie doradców KazAgroMarketingu w trakcie pobytu w Polsce wzbudziło duże zaangażowanie doradztwa rolniczego w pomoc rolnikom w rozwój gospodarstw oraz zaangażowanie doradztwa rolniczego we wspieranie rozwoju pozarolniczych form aktywności mieszkańców wsi.

Nawiązana współpraca może prowadzić do lepszych kontaktów instytucji doradczych Polski i Kazachstanu. W obecnej sytuacji finansowej partnerzy z Kazachstanu uzależniali rozwój współpracy od możliwości pozyskania potrzebnych środków finansowych.

7. Wnioski dotyczące dalszej współpracy

Ze względu na różnice klimatyczne i wynikającą stąd strukturę i technologie produkcji upraw roślinnych mało prawdopodobna jest współpraca w zakresie technologii produkcji roślinnej. Wyjątek stanowić może rolnictwo ekologiczne.

1. Obszarem przyszłej współpracy mogą być standardy jakościowe w produkcji zwierzęcej dotyczące bezpieczeństwa żywnościowego, higieny produkcji produktów pochodzenia zwierzęcego (mleka), dobrostanu zwierząt i rola doradztwa rolniczego w dostosowywaniu gospodarstw do wymagań jakościowych.
2. KazAgroMarketing, podobnie jak państwowe doradztwo rolnicze w Polsce, jest częściowo finansowany ze środków budżetu państwa. Z tego tytułu występują podobne zagadnienia dotyczące metod planowania i oceny

działalności doradczej, co wynika z potrzeby udokumentowania najbardziej efektywnego wykorzystania środków budżetowych przeznaczonych na doradztwo. KazAgroMarketing funkcjonuje dopiero 3 lata, stąd też osoby odpowiedzialne za merytoryczną ocenę pracy doradczej w KazAgroMarketingu zainteresowane były metodami oceny efektywności pracy doradczej w Polsce.

3. Kolejny istotny obszar możliwej współpracy to działania doradztwa rolniczego na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, a szczególnie aktywizacja zawodowa mieszkańców wsi w kierunku poszukiwania dodatkowych lub alternatywnych źródeł dochodu. Atrakcyjnym tematem dalszej współpracy może być rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz zaangażowanie doradztwa rolniczego w jej inicjowanie i wspieranie.
4. Zrealizowany projekt stanowi dobry początek współpracy. Kazachstan jest krajem o wyjątkowym potencjale gospodarczym i rolniczym, krajem o olbrzymich możliwościach zarówno w produkcji artykułów rolnych jak i we współpracy handlowej i inwestycyjnej.

Z tych powodów wydaje się ważnym rozwój kontaktów w zakresie doradztwa rolniczego.

LESZEK LEŚNIAK
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Krakowie

Z POLSKIMI ROLNIKAMI KU NOWOCZESNEJ WSI

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie we współpracy z Ośrodkami Doradztwa Rolniczego ogłosił i przeprowadził konkurs na pamiętniki, wspomnienia i wypowiedzi trzech pokoleń doradców rolnych pod hasłem „Z polskimi rolnikami ku nowoczesnej wsi”.

Artykuł przedstawia motywy jakimi kierowali się organizatorzy ogłaszając konkurs, jego przebieg i rezultaty.

1. Inspiracja

W powojennej historii polskiej wsi system doradztwa rolniczego wielokrotnie ulegał zmianom, ale zawsze doradcy rolni, wcześniej agronomowie i zootechnicy odgrywali znaczącą rolę w kształtowaniu świadomości rolników, w popularyzacji postępu oraz nowoczesności na wsi i w rolnictwie.

Literatura przedmiotu opisuje rolę i znaczenie doradztwa w przeobrażeniach polskiej wsi, jest to jednak opis niepełny (fragmentaryczny i przyczynkarski). Organizatorzy konkursu wyszli z założenia, że znakomitym uzupełnieniem prac badawczych i wydawnictw popularyzatorskich może stać się materiał źródłowy zgromadzony w wyniku ogłoszenia konkursu na pamiętniki, wspomnienia i wypowiedzi trzech pokoleń doradców rolnych.

Pamiętniki to osobliwa forma piśmiennictwa, mająca w Polsce ugruntowaną pozycję i znaczący, uznawany przez wiele środowisk naukowych, dorobek. W tym dorobku najliczniej reprezentowane jest środowisko rolników i mieszkańców wsi, zwłaszcza pamiętniki i wspomnienia chłopów. Uporządkowany, przeanalizowany i opisany materiał źródłowy gromadzony w wyniku konkursów pamiętnikarskich nie posiada pełnego waloru zobiektywizowanej wiedzy naukowej. Posiada jednak niezwykle ważny walor osobistego spojrzenia na procesy społeczne, gospodar-

cze i polityczne, oczami tych, którzy w tych procesach bezpośrednio uczestniczą, kreują, oceniają, gromadzą własne doświadczenie i starają się wydobyć z tych procesów, to co jest w ich ocenie najistotniejsze, ale zazwyczaj w kontekście własnego życia i osobistego doświadczenia.

2. Oczekiwania

Organizatorzy założyli, że ogłoszenie i przeprowadzenie konkursu będzie próbą bilansu dorobku całego środowiska doradców rolnych, funkcjonujących w różnorodnych strukturach organizacyjnych i w różnych formach państwowego nadzoru. Pokaże rzeczywisty, choć subiektywny, obraz doradcy rolnego z całym bagażem problemów, sukcesów i porażek. Oczekiwało się, że Konkurs spełni ważną rolę w pokazaniu sytuacji polskiego rolnika pod rządami i założeniami kolejnej polityki rolnej państwa, sytuacji widzianej nie oczami rolnika, a doradcy, który tę politykę w jakiejś części realizował.

Konkurs miał być także ukłonem w stronę tych wszystkich, którzy starali się jak najlepiej służyć polskiej wsi i polskiemu rolnikowi wykonując obowiązki doradcy rolnego.

W „Odezwie Konkursowej” zostały zawarte oczekiwania organizatorów pod adresem przyszłych autorów prac.

(...) Potrzebny jest w Waszym pamiętniku (wspomnieniach, wypowiedzi) rzetelny obraz rzeczywistości, wysiłek wsi polskiej, Wasz wysiłek, Wasza praca, Wasze sukcesy, ale także często gorzkie rozczarowania i porażki.

To powinno być najważniejszą treścią wspomnień głównie pokolenia średniego doradców rolnych, choć wiele tu mogą wnieść wspomnień i ocen zarówno najstarsi, jak i najmłodszy doradcy rolni, ze swego pokoleniowego punktu widzenia. W pamiętniku bowiem nie muszą się zawierać tylko opisy i oceny zdarzeń osobiście przeżywanym, lecz także refleksje tak o przeszłości znanej z przekazów innych, jak i o przyszłości. To jest prawo i przywilej każdego pamiętnikarza.

Oczywiste, że z największą uwagą oczekujemy zapisów osobistego działania i refleksji w zakresie doradztwa rolniczego w III RP, czyli od 1990 r., kiedy to z jednej strony transformacja ustrojowa w warunkach wolnego rynku uderzyła nieopłacalnością w polską wieś i rolnictwo, skazała na wręcz wykluczenie ze społeczeństwa PGR-y, a z drugiej strony stworzyła szanse europejskiej modernizacji tak boleśnie w XX wieku doświadczanego polskiego rolnictwa, choć całe 10-lecie lat dziewięćdziesiątych nie było łatwe ani dla polskiego rolnika, ani dla jego doradcy.

Początek XXI wieku, wstąpienie Polski do Unii Europejskiej, dopłaty rolnicze oraz fundusze w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich i Sektorowych Programów Operacyjnych skierowanych do wsi i rolnictwa dają nadzieję, że proces unowocześnienia polskiej wsi i polskiego rolnictwa będzie po-

stępował w dobrym kierunku. To może być i powinno być przedmiotem refleksji najstarszego pokolenia doradców rolnych, także na pewno interesuje żywo pokolenie średnie, w dużym stopniu zaangażowane w realizację tego ambitnego programu (...).

(...) Apelujemy do Was o pamiętniki, wspomnienia i wypowiedzi szczere, konkretne, ale z własną refleksją i oceną. Chodzi o wypowiedzenie się na tematy, do których macie osobisty stosunek, własną ocenę, które Was dotyczą w sposób bliski, serdeczny, a przez to przecież nietrudny do opisanie. Uprzejmie prosimy o taki trud i z góry dziękujemy! (...)

Celem konkursu było zatem zgromadzenie materiału poznawczego na temat roli i doświadczeń doradców rolnych w przeobrażeniach polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich w drugiej połowie dwudziestego wieku i w pierwszych latach dwudziestego pierwszego wieku. Uporządkowanie i opracowanie zgromadzonego materiału oraz wybór tekstów do publikacji. Stworzenie warunków do wypowiedzi osobistych opinii i ocen przez doradców rolnych w sprawach przez nich uważanych za ważne w zakresie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce.

3. Organizacja

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie przedstawił idee oraz założenia programowe i organizacyjne konkursu Dyrektorowi CDR w Brwinowie. Po akceptacji, Kierownik Oddziału w Krakowie, Pani **Zofia Misiewicz**, powołała Komisję Konkursową i Sekretariat Konkursu. Na wniosek CDR w Brwinowie, Wicepremier RP, Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi **Andrzej Lepper**, objął konkurs Honorowym Patronatem. Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego, poprzez Pracownię Pamiętnikarstwa Socjopolitycznego, podjął się opieki naukowej nad konkursem.

Opracowana została i rozkolportowana ulotka promująca konkurs. Wszystkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego opublikowały informacje o Konkursie na stronach internetowych i w wydawanych czasopismach. Do wszystkich Zespołów Powiatowych Doradztwa Rolniczego zostały wysłane materiały informujące o konkursie. Do blisko 400 doradców, na ich osobiste adresy, zostało skierowane imienne zaproszenie do udziału w konkursie.

Komisja Konkursowa powołała zespół lektorów składający się ze specjalistów CDR Oddział w Krakowie. Lektorzy przeczytali prace konkursowe i wytypowali 26 prac do ostatecznej oceny przez Jury Konkursu.

W dniu 7 listopada 2006 roku Komisja Konkursowa powołała Jury Konkursu w składzie:

1. Prof. dr hab. **Bronisław Gołębiowski** – Przewodniczący Jury, Uniwersytet Warszawski, Kierownik Pracowni Pamiętnikarstwa Socjopolitycznego;

2. Dr inż. **Józef Kania**, Akademia Rolnicza w Krakowie, Katedra Rolnictwa Światowego i Doradztwa;
3. Dr **Mirosława Jaworowska**, Uniwersytet Warszawski i Akademia Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, Pracownia Pamiętnikarstwa Socjopolitycznego Uniwersytetu Warszawskiego;
4. Mgr **Barbara Odrobińska**, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Naczelnik Wydziału Doradztwa Rolniczego;
5. Mgr **Stanisław Gawor**, Sekretarz Redakcji Kwartalnika „Poradnik Służby Rolnej” (w latach 1972 – 1989).

4. Rezultaty

Na konkurs wpłynęło 76 prac o łącznej objętości ponad 2000 stron i około 1500 załączników.

W dniu 18 grudnia 2006 roku, Jury Konkursu przyznało nagrody i wyróżnienia następującym autorom prac konkursowych:

- I nagrodę, Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, w wysokości 8 000 zł – *Zofii Szalczyk* (woj. wielkopolskie);
- II nagrodę, Dyrektora Centrum Doradztwa Rolniczego, w wysokości 5 000 zł – *Kazimierzowi Garbaczowi* (woj. małopolskie);
- III nagrodę, Prezesa Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego, w wysokości 4 000 zł – *Edwardowi Bodkowskiemu* (woj. dolnośląskie).

Wyróżnienia w wysokości po 1 000 zł (ufundowane przez Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego: Świętokrzyski, Zachodnio-Pomorski, Łódzki, Podkarpacki, Mazowiecki, Małopolski, Lubelski, Opolski, Pomorski, Śląski, Warmińsko-Mazurski i Podkarpacki, a także przez: Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Krajową Radę Spółdzielczą, Krakowski Bank Spółdzielczy, Wojewódzki Związek Rolników Kółek i Organizacji Rolniczych w Krakowie):

Jan Bizoń (śląskie); *Róża Buczak* (mazowieckie); *Małgorzata Gajdzica* (zachodniopomorskie); *Tadeusz Kłos* (łódzkie); *Franciszek Konopelski* (podkarpackie); *Bernard Ossowski* (warmińsko-mazurskie); *Stanisław Piękosz* (małopolskie); *Zofia Przewłocka* (mazowieckie); *Maria Psujek* (lubelskie); *Jan Purta* (opolskie); *Zbigniew Rzeszutko* (warmińsko-mazurskie); *Maria Szotkowska* (śląskie); *Jan Treła* (świętokrzyskie); *Jan Wilkiel* (podlaskie); *Teresa Zaworska* (warmińsko-mazurskie).

Wyróżnienia książkowe (ufundowane przez Instytut Badawczy Leśnictwa w Warszawie i Stowarzyszenie Centrum Edukacji Tradycja i Współczesność:

Ryszard Czapkiński (śląskie); *Weronika Daszkiewicz* (warmińsko-mazurskie); *Bogusław Kiedrowski* (lubelskie); *Marian Kwiecień* (świętokrzyskie); *Maria Beata Patlewicz* (mazowieckie); *Zdzisław Soszyński* (mazowieckie); *Zbigniew*

Trojanowski (zachodnio-pomorskie); *Henryk Dankowiakowski* (małopolskie); *Czesław Modliński* (śląskie); *Bogdan Olszak* (kujawsko-pomorskie).

Jury Konkursu zwróciło uwagę, między innymi na fakt, że (...) w wyniku Konkursu został zgromadzony ciekawy materiał historyczny i współczesny, ze szczególnym podkreśleniem perspektywy na stabilizację polityki rolnej w ramach gospodarki rynkowej. Autorzy prac konkursowych zaprezentowali cenne refleksje dotyczące usytuowania służb doradczych w całym systemie obsługi rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich, a także dotyczące statusu materialnego doradcy rolnego w przekroju historycznym.

Ponadto Jury uznało, że (...) Konkurs wyszedł naprzeciw tym środowiskom, które mają ogromne znaczenie dla modernizacji polskiego rolnictwa następującej pod wpływem funduszy z Unii Europejskiej. Praca doradcza jest niezwykle ważna dla procesu absorpcji środków z programów UE przez rolników i inne podmioty działające na obszarach wiejskich i na rzecz rolnictwa.

W dniu 31 stycznia 2007 r. w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi odbyła się konferencja podsumowująca konkurs. Podczas konferencji laureatom I, II i III miejsca zostały wręczone puchary Wicepremiera Rządu RP Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi Andrzeja Leppera. Wręczono również nagrody i dyplomy laureatom konkursu i autorom wyróżnionych prac.

Konferencji przewodniczyła **Hanna Fadecka-Galicz** Dyrektor Centrum Doradztwa Rolniczego.

W konferencji uczestniczyli: **Jan Krzysztof Ardanowski** Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi, **Zofia Krzyżanowska** Radca Generalna Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, **Stanisław Krotoszyński** Doradca Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, **Maria Sondij-Korulczyk** Dyrektor Departamentu Doradztwa, Oświaty Rolniczej i Nauki MRiRW, prof. dr hab. **Bronisław Gołębiowski** Kierownik Pracowni Pamiętnikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Pierwszy głos zabrał Wiceminister Rolnictwa **Jan Krzysztof Ardanowski**. W swoim wystąpieniu omówił rolę jaką spełniali doradcy rolni na przestrzeni historii polskiej wsi i rolnictwa, szczególnie zaś podkreślił znaczenie doradców we wdrażaniu obecnej polityki rolnej. Doradcy pracują najbliżej rolników i to od nich oczekuje się fachowej pomocy wynikającej z rzetelnej wiedzy i kompetencji. Pan Minister pogratulował pomysłu organizatorom Konkursu, a także przekazał gratulacje i życzenia laureatom.

Oceny naukowej konkursu dokonał prof. dr hab. **Bronisław Gołębiowski** Kierownik Pracowni Pamiętnikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego. W swoim wystąpieniu podkreślił, iż konkurs wyszedł naprzeciw tym środowiskom, które miały w przeszłości i nadal mają ogromne znaczenie dla modernizacji wsi i rolnictwa. W wyniku konkursu zgromadzony został ciekawy materiał poznawczy z którego będą mogli korzystać pracownicy nauki, studenci a także doradcy.

W czasie dyskusji uczestnicy konferencji bardzo wysoko ocenili inicjatywę przeprowadzenia konkursu, podkreślali jego znaczenie dla budowania prestiżu i pozycji zawodowej doradców.

5. Konstatacje

1. Zgromadzony materiał poznawczy jest interesujący, bogaty w opisy faktów, zdarzeń i procesów jakie miały miejsce w polskim rolnictwie i na polskiej wsi w okresie ostatniego półwiecza.
2. Wspomnieniowa forma opisów jest dokumentem czasu, i mimo osobistych, subiektywnych relacji posiada walor źródła przydatnego do prowadzenia badań naukowych nad najnowszymi dziejami polskiej wsi i polskiego rolnictwa.
3. Forma prac jest zróżnicowana, z dominacją wspomnień.
4. Objętość złożonych prac od 2 stronicowych wypowiedzi po 180 stronicowe opracowania, wraz z załącznikami potwierdzającymi wiarygodność opisów autora.
5. Zakres problemowy prac obejmuje głównie opisy działalności autora jako doradcy, w różnych okresach i formach organizacyjnych doradztwa rolniczego, jakie występowały na przestrzeni ostatniego półwiecza w Polsce. Autorzy koncentrowali się głównie na zaprezentowaniu roli doradztwa, w tym własnych doświadczeń w zakresie popularyzacji fachowej wiedzy rolniczej, związanej głównie z produkcją. Generalnie nie oceniali polityki rolnej okresu, który opisują. Starali się podkreślać te czynniki, które sprzyjały rozwojowi rolnictwa. Wykazali duży szacunek wobec rolników, mimo wielu trudności jakie musieli pokonywać by skutecznie spełniać wyznaczone zadania.
6. Poprzez opisy zaprezentowane w pracach można zarysować stosunek rolników do wdrażanego postępu i popularyzowanej wiedzy przez służby doradcze, a także stosunek rolników do polityki rolnej. W większości prac zawarty jest duży ładunek emocjonalny, rozterki i zmagania autorów z problemami, jakie tworzą ówczesne realia gospodarcze i polityczne.
7. Ogólnie, odnosi się wrażenie, że autorzy prac są dumni z wykonywanej misji i z zadowoleniem wspominają swoją pracę, nawet jeżeli warunki, w jakich przyszło im działać nie były dla nich korzystne. Źródłem satysfakcji są oceny wystawiane przez rolników i wyniki produkcyjne jakie uzyskiwały gospodarstwa rolne pod wpływem przekazywanej wiedzy i udzielanego wsparcia doradczego.
8. Ze zgromadzonego materiału można wyodrębnić szczególny fragment dziejów polskiego rolnictwa z przełomu lat 80 i 90 dwudziestego wieku. Proces transformacji ustrojowej, opisany w pracach konkursowych przebiegał wolniej, ale głęboko zapadł w świadomości jego uczestników. Jest nieco inny niż ten znany z mediów.

9. Doradcy, autorzy prac podkreślali swoją rolę w procesach zmian ustrojowych, poprzez aktywne uczestniczenie w strukturach nowych związków rolników, wspieranie tworzenia Izb Rolniczych, a także działania w ogniwach samorządu terytorialnego.
10. Pogłębiona analiza wielu wypowiedzi, prowadzi jednak do konstatacji, że w oficjalnych stanowiskach gremiów politycznych i rządowych nie dostrzega się ogromnej roli jaką odegrali doradcy w przetrwaniu chłopskiego rolnictwa. Nie w pełni doceniana jest rola doradców w zdynamizowaniu postępu technicznego i technologicznego na wsi oraz w awansie cywilizacyjnym polskiej wsi.

Aktualnie trwają prace nad wyborem tekstów do publikacji książkowej, którą organizatorzy konkursu planują wydać w trzecim kwartale 2007 roku.

JAN ZAWADKA
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

JUBILEUSZ IZB ROLNICZYCH W POLSCE

Ostatnie miesiące roku 2006 obfitowały w wiele ważnych wydarzeń dla polskich Izb Rolniczych. Był to czas spotkań przedstawicieli polskich oraz zagranicznych organizacji samorządu rolniczego, czas uroczystości jubileuszowych oraz okazja do wręczenia wielu nagród, dyplomów oraz odznaczeń.

W dniach 28-29 listopada 2006 r. odbyło się w Warszawie XXVII spotkanie przedstawicieli izb rolniczych Grupy Wyszehradzkiej. Tematyka spotkania dotyczyła m.in. oceny bieżącej sytuacji na poszczególnych rynkach rolnych oraz informacji na temat poziomu wykorzystania i wysokości dopłat do kwalifikowanego materiału siewnego. We wspólnym komunikacie, podpisanym na zakończenie obrad, przedstawiciele izb rolniczych ponowili apel do swoich władz krajowych o podjęcie zdecydowanych działań wobec Komisji Europejskiej w celu wydłużenia terminu spełnienia 18 wytycznych cross-compliance (zasada wzajemnej zgodności) wymogów, które powinni spełnić beneficjenci płatności bezpośrednich do czasu, kiedy płatności bezpośrednie w krajach członkowskich osiągną ten sam poziom, jak w krajach UE-15.

Kolejne ważne wydarzenie miało miejsce 6-7 grudnia 2006 r. kiedy to w Brukseli w siedzibie Komitetu Rolnych Organizacji UE i Konfederacji Spółdzielni Rolnych UE (COPA/COGECA) spotkali się przedstawiciele Izb Rolniczych z Austrii, Republiki Czeskiej, Estonii, Francji, Litwy, Luksemburga, Polski, Słowenii i Węgier. Organizatorem spotkania była COPA/COGECA przy współpracy ze Stałym Zgromadzeniem Izb Rolniczych we Francji oraz austriackimi izbami rolniczymi. Było to już kolejne, drugie wydarzenie tego typu – I Kongres Izb Rolniczych, zorganizowany przez Krajową Radę Izb Rolniczych, odbył się w ubiegłym roku w trakcie Targów POLAGRA-FARM 2005 w Poznaniu. W trakcie spotkania w Brukseli dokonano szczegółowych prezentacji poszczególnych izb, podstaw prawnych funkcjonowania samorządów rolniczych w poszczególnych krajach, ich struktury organizacyjnej, źródeł finansowania oraz zadań i kompetencji.

Uznano, że pomimo różnic występujących w strukturze i sposobie finansowania, wszystkie izby rolnicze mają takie same cele i zadania, jak również borykają się z podobnymi problemami. Podkreślono przy tym konieczność bliższej współpracy oraz omówiono korzyści, które mogłyby z niej wynikać. Obecny na spotkaniu Prezes KRIR – Wiktor Szmulewicz, wspomniął o doskonałej kooperacji izb rolniczych w ramach Grupy Wyszehradzkiej i zaproponował by przykład ten wykorzystać do budowy wzajemnych kontaktów w szerszym gronie izb rolniczych krajów UE. Uczestnicy podkreślili ponadto potrzebę zwiększenia aktywności samorządów w zakresie doradztwa rolniczego. W dalszej części spotkania zwrócono uwagę na konieczność zachowania wyraźnego rozdziału między izbami rolniczymi i związkami zawodowymi ze względu na różnice w kompetencjach i roli, jaką pełnią w rolnictwie oba wspomniane typy organizacji. Na koniec uczestnicy spotkania zadeklarowali gotowość wzajemnej pomocy przy realizacji projektów i wymianę doświadczeń. Ustalono, że następne spotkanie izb rolniczych krajów UE odbędzie się w przyszłym roku.

Najważniejsze wydarzenie związanym z Izbami Rolniczymi w Polsce miało miejsce dnia 29 listopada 2006 r., kiedy to, pod patronatem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Krajowa Rada Izb Rolniczych zorganizowała jubileuszową uroczystość z okazji 110-lecia powstania pierwszych struktur samorządu rolniczego na ziemiach polskich oraz 10-lecia reaktywowania izb rolniczych w Polsce. Uroczyste obchody, które odbyły się w Centralnej Bibliotece Rolniczej, poprzedzone były mszą świętą w Archikatedrze św. Jana Chrzciciela w intencji samorządu rolniczego, którą celebrował Prymas Polski Kardynał Józef Glemp. W uroczystościach uczestniczyli przedstawiciele Kancelarii Prezydenta RP, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW), posłowie, senatorowie, przedstawiciele jednostek rządowych działających na rzecz rolnictwa, rolniczych instytutów naukowych, związków i organizacji rolniczych, a także goście zagraniczni - przedstawiciele izb rolniczych państw Grupy Wyszehradzkiej oraz dyplomaci ds. rolnych z ambasad państwa UE. Na uroczystości do Warszawy zjechały jednak przede wszystkim reprezentacje wszystkich wojewódzkich izb rolniczych, w sumie ok. 200 osób.

Historię Izb Rolniczych na ziemiach polskich przypomniała dr Anna Potok, zaś o roli samorządu rolniczego mówił Wiktor Szmulewicz, prezes KRIR. Wyróżniający się działacze izbowni otrzymali odznaczenia państwowe, które w imieniu Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego wręczyła Elżbieta Jakubiak – Sekretarz Stanu, Szef Gabinetu Prezydenta RP.

Postanowieniem Prezydenta Rzeczypospolitej za zasługi w działalności na rzecz rozwoju wsi i rolnictwa odznaczeni zostali:

- Srebrnym Krzyżem Zasługi: *Benedykt Pszczółkowski, Tadeusz Szymańczyk.*
- Brązowym Krzyżem Zasługi: *Robert Jakubiec, Roman Kotowicz, Robert Nowak, Krzysztof Nowak, Bogdan Ziola, Piotr Kufel, Andrzej Bruszewski, Renata Kozdeba.*

– Odznakę Zasłużony dla Rolnictwa przyznaną przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi otrzymali: *Bogdan Aleksiejczuk, Zenon Jarzqb, Bogusław Jarociński, Andrzej Kubiak, Wiesław Kubicki, Jerzy Dobkowski.*

Uroczystość uświetnił występ Zespołu Pieśni i Tańca „Blichowiacy” oraz koncert Warszawskiej Sceny Bardów. Zadbano także o poczęstunek (można było skosztować m.in. suma przyrządzonego na kilka sposobów). W holu, przed salą, w której odbywała się uroczystość można było podziwiać wystawę na temat historii samorządu rolniczego w Polsce.¹

Historia izb rolniczych w Polsce sięga 110 lat, w Europie początku XIX wieku. Ważną rolę w formowaniu pierwszych samorządów rolniczych w Europie odegrała Francja i Niemcy.

We Francji pierwsza ustawa o izbach rolniczych *Chmbres consultatives d' Agriculture* wydana została w roku 1851. Dokument ten określający dozór nad izbami rolniczymi władze administracyjnych nigdy jednak nie został wcielony w życie. Dopiero ustawa o izbach rolniczych z 3 stycznia 1924 roku oraz dekret z 16 grudnia 1924 roku, zmodyfikowany dekretem z 18 grudnia 1925 r., wprowadziły we Francji izby rolnicze jako „zastępstwo interesów rolnictwa w skali departamentu”, a pierwsze wybory do izb rolniczych w tym kraju miały miejsce w 1927 roku.

Izby rolnicze w Prusach zapoczątkowane zostały ustawą z 1894 roku. Obejmowały one terytorium jednej prowincji, a ich zadaniem była reprezentacja i obrona interesów rolnictwa i leśnictwa, popieranie wszelkich urzędzeń, zakładanie i prowadzenie szkół rolniczych oraz popieranie postępu technicznego w produkcji rolnej. Ponadto miały one za zadanie współdziałanie z administracją rządową i doskonalenie prawa gospodarczego. Pruskie izby rolnicze działalnością swoją w okresie przedwojennym położyły fundament pod rozwój kultury rolnej i były jednym z głównych filarów doskonałej organizacji ekonomicznej Niemiec.

Na początku XX wieku, obok Niemiec i Francji izby rolnicze istniały także w wielu innych krajach Europy. Znane były m.in. włoskie izby rolnicze, angielskie izby rolnicze (zrzeszające organizacje rolnicze różnego typu) oraz samorząd rolniczy w krajach skandynawskich. W Belgii izby rolnicze powstały w 1924 roku, w Austrii w 1922 roku, na Węgrzech w 1920 roku, a w Rumunii w roku 1925.

Na ziemiach polskich jako pierwsza powstała Izba Rolnicza w Poznaniu powołana w roku 1895. 25 lutego 1920 roku powołano Wielkopolską Izbę Rolniczą. Inicjatywa jej utworzenia wyszła od Niemców. Podstawą prawną do jej funkcjonowania stanowiła pruska ustawa o izbach rolniczych z dnia 30 czerwca 1894 roku. Do realizacji tej ustawy przystąpiono w sierpniu 1894 roku powołując komisję złożoną z przedstawicieli niemieckich i polskich prowincjalnych stowarzyszeń rolnych w celu przystosowania projektu statutu do warunków miejscowych. Osta-

¹ Wystawę zorganizował Jan Zawadka (autor niniejszego opracowania) wraz ze studentkami SGGW, Karoliną Golec i Agnieszką Kraską.

tecznie sejm prowincjonalny w dniu 2 marca 1895 roku powołał do życia Izbę Rolniczą w regencji poznańskiej. Statut izby przewidywał podwójną strukturę - radę wybieraną przez wszystkich rolników oraz zarząd składający się z fachowców pracujących etatowo na różnych stanowiskach administracyjnych, organizacyjnych i doradczych. Na czele zarządu izby stanęli Niemcy, a pierwsze wybory przeprowadzone zostały w końcu 1895 roku. Polacy w stosunku do tworzącego się samorządu rolniczego byli nieufni i stanowili w nim zdecydowaną mniejszość. Bali się, że szkoły rolnicze prowadzone przez izby rolnicze staną się ośrodkami germanizacji. Obawiano się także, że działalność izb rolniczych ograniczy prace istniejących już zawodowych organizacji rolniczych, na przykład Centralnego Towarzystwa Gospodarczego. Ta dezaprobata Polaków w stosunku do samorządu rolników spowodowała, że na lata 1896-99 do rady izby wybrano 51 Niemców i 18 Polaków - 54 obszarników, 13 właścicieli ziemskich oraz 3 dzierżawców gospodarstw rolnych.

Po roku 1918 historię izb rolniczych można podzielić na trzy okresy.

Pierwszy wiązał się ze spolonizowaniem pruskich izb rolniczych i dostosowaniem ustawodawstwa pruskiego do aktualnej sytuacji politycznej i społeczno-gospodarczej Państwa Polskiego. Na mocy dekretu Naczelnej Rady Ludowej z 13 stycznia 1919 władze polskie przejęły izby rolnicze dnia 20 stycznia. Pozostawiono dawną strukturę, a stanowiska zajmowane wcześniej przez Niemców w radzie samorządu zastąpiono Polakami. W pierwszym okresie, obejmującym lata 1918 - 1928, zachodnio-polskie izby rolnicze zrobiły bardzo dużo dla podniesienia na swoich terenach techniki produkcji rolniczej i hodowlanej oraz dla oświaty rolniczej. Za ich sprawą rozwijały się nowopowstałe towarzystwa takie jak: Związek Konia Szlacheckiego, Związek Wielkopolskich Hodowców Trzody Chlewniej, Towarzystwo Ogrodnicze, Związek Bartników i Związek Hodowców Drobiu.

Rozporządzenie Prezydenta RP o izbach rolniczych z dnia 22 marca 1928 roku miało dla rozwoju samorządu rolniczego w Polsce wielkie znaczenie. Zapoczątkowało ono drugi okres w historii polskich izb rolniczych. Owo rozporządzenie zdefiniowało izbę rolniczą jako jednostkę samorządu gospodarczego i osobę publiczno-prawną, działającą na obszarze jednego województwa i w granicach ustaw państwowych oraz własnego statutu. Samorządowość izb polegała na posiadaniu przez nie praw zwierzchnich w stosunku do swoich członków. Mając charakter powszechny izby mogły reprezentować interesy wszystkich rolników oraz bronić całego rolnictwa. Rozporządzenie określało główny cel izb rolniczych. Było nim zorganizowanie zawodu rolniczego (do rolnictwa zaliczano wówczas także leśnictwo, rybactwo, ogrodnictwo, hodowle zwierząt oraz inne gałęzie wytwórczości związanej z gospodarstwem rolnym). Dokument stwierdzał, że do zakresu działania izb rolniczych należy: przedstawicielstwo i ochrona interesów rolnictwa, samodzielne przedsięwzięcie, w granicach obowiązujących przepisów prawa, środków w zakresie wszechstronnego popierania rolnictwa oraz wykonywania czyn-

ności powierzanych izbom rolniczym przez ustawy i rozporządzenia, współdziałanie z władzami rządowymi i samorządowymi we wszystkich sprawach, dotyczących rolnictwa. Na podstawie tego rozporządzenia instytucja izb rolniczych została wprowadzona na obszarze całego państwa.

Trzeci etap formowania się izb rolniczych wiązał się z nowelizacją ustawy o izbach rolniczych z dnia 27 października 1932 roku. Jednolity tekst nowelizowanego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) o izbach rolniczych został wprowadzony obwieszczeniem Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych Seweryna Ludkiewicza z dnia 22 listopada 1932 roku i opublikowany w 1933 roku. W nowelizacji ustawy nie uległy zmianie zasadnicze kompetencje izb rolniczych, zostały one jedynie rozszerzone.

W artykule 1 podkreślony został istotny cel izb rolniczych: zorganizowanie zawodu rolniczego oraz współdziałanie w dziedzinie rolnictwa, a więc coś więcej niż jedynie reprezentowanie interesów gospodarczych. W art. 8 rozporządzenie zapisane zostało, że izby współdziałają z władzami rządowymi i samorządowymi we wszystkich sprawach dotyczących rolnictwa, a szczególnie przy wykonywaniu przez te władze nadzoru nad działalnością powiatowych samorządów terytorialnych i zapewnieniu jednolitości prowadzonej przez te samorzady akcji w dziedzinie rolnictwa. Ważny odcinek współpracy samorządu rolniczego z państwem ujęty został także w art. 10. Artykuł ten mówi, że właściwe władze rządowe będą przysyłały izbom rolniczym do zaopiniowania projekty ustaw przed skierowaniem ich na drogę obrad ustawodawczych oraz projekty rozporządzeń, mających doniosłe znaczenie dla rolnictwa, jeżeli interes publiczny lub pilność sprawy nie stanie temu na przeszkodzie. Omawiane rozporządzenie regulowało kwestie nadzoru zwierzchniego nad izbami rolniczymi, który wg art. 52 ma sprawować Minister Rolnictwa i Reform Rolnych, a organem bezpośredniego nadzoru nad działalnością izb rolniczych jest wojewoda.

Okres międzywojenny to czas powstania 13 izb rolniczych współpracujących ze sobą w ramach dobrowolnej centrali samorządu rolniczego jaką był Związek Izb i Organizacji Rolniczych Rzeczypospolitej Polskiej z siedzibą w Warszawie (wcześniejszy Związek Organizacji Rolniczych Rzeczypospolitej Polskiej).

Wybuch II wojny światowej przerwał pracę izb rolniczych. W okresie okupacji zlikwidowano wszystkie zawodowe organizacje rolnicze w tym izby wojewódzkie. Pozostawiono jedynie biura powiatowe, które wykorzystywano jako jednostki ściągające od rolników nałożony przez okupanta kontyngent.

Po wojnie, w marcu 1945 roku rozpoczęła swoją działalność Wojewódzka Izba Rolnicza w Poznaniu, która w początkach swojej działalności osiągnęła wiele znaczących sukcesów. Jednak nie wszystkie reaktywowane izby rozwijały się w tym samym tempie co Poznańska Izba Rolnicza. Władza ludowa nie sprzyjała powstawaniu izb rolniczych. Wpłynęło to m.in. na świadome tworzenie atmosfery niezadowolenia z wyników działalności izb rolniczych

W celu usprawnienia pracy izby w powiatach zorganizowano 27 Powiatowych Biur Rolnych - delegatur izby działających w Wielkopolsce - i 12 na obszarze Ziemi Lubuskiej. Ich zadaniem była opieka nad zagospodarowaniem terenu, doradztwo fachowe oraz wykonywanie prac zleconych przez czynniki państwowe. W biurach izb pracowało wielu fachowców, którzy prowadzili prace w działach: rolniczym, hodowlanym, ogrodniczym, pszczelarskim, ochrony roślin i gospodarstwa domowego. Opiekowali się m.in. gospodarstwami, które powstały w wyniku reformy rolnej, prowadzili kwalifikowanie ziemiopłodów, pomoc w rozdziale ziarna siewnego i nawozów sztucznych, opiekę nad inwentarzem żywym, zapisy bydła i trzody chlewnej do ksiąg hodowlanych oraz licencjonowanie ogierów i klaczy.

Poza izbą poznańską działalność prowadziły także inne izby rolnicze jednak niektóre z nich, np. warszawska, kielecka i białostocka, pozostały jedynie na etapie organizacyjnym. Pracę izb rolniczych utrudniały przede wszystkim przeszkody natury politycznej. Nowe, komunistyczne władze po wojnie nie dążyły do odrodzenia wiejskiego samorządu rolniczego, bowiem jego istnienie nie było zgodne z koncepcją centralistycznego zarządzania krajem. Dekretem Krajowej Rady Narodowej z dnia 26 sierpnia 1946 r. izby rolnicze zostały formalnie rozwiązane, a ich zadania w zakresie przedstawicielstwa i obrony interesów rolnictwa, samodzielnego przedsięwzięcia środków do wszechstronnego popierania rolnictwa, współdziałania z władzami państwowymi i samorządowymi w sprawach rolnictwa zostały przekazane pozostającemu pod kontrolą komunistów Związkowi Samopomocy Chłopskiej (ZSCH). Związkowi został również przekazany majątek izb rolniczych, powstały po umorzeniu ich zobowiązań. W latach 47-48 ZSCH podjął próbę kontynuacji działalności byłych izb. Mimo wielu prób pozyskania zaufania rolników związek ten nigdy nie zdobył takiej pozycji jaką miały izby rolnicze. Nie był on nigdy rzecznikiem ani obrońcą interesów chłopów. Przez cały okres istnienia PRL, mimo stopniowego demokratyzowania życia kraju po roku 1956, nie powrócono do formowania samorządu rolniczego.

Problem przywrócenia izb rolniczych w Polsce był wiele razy podejmowany ale do konkretnych prac przystąpiono dopiero na początku lat osiemdziesiątych, między innymi w środowisku poznańskim. W roku 1981 oprócz inicjatyw lokalnych mających na celu reaktywowanie samorządu rolniczego w NK ZSL (Naczelny Komitet Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego) powołany został specjalny zespół, którego zadaniem miało być przygotowanie projektu ustawy o izbach rolniczych. Niestety owoce dwuletniej pracy tego zespołu nie zostały przekazane pod obrady Sejmu. Do zagadnienia reaktywacji izb rolniczych powrócono dopiero w roku 1990. Wtedy to oprócz różnych inicjatyw terenowych pojawił się projekt opracowany przez zespół Regionalnej Izby Rolniczej i Rolno-Przemysłowej Małopolski i Śląska. W listopadzie 1990 roku zespół społeczny przy Ministerstwie Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej rozpoczął prace nad przygotowaniem projektu rządowego.

Pierwszy, poselski projekt ustawy o izbach rolniczych pojawił się w Sejmie X kadencji. Nie zyskał on jednak akceptacji. Drugi projekt ustawy został zgłoszony Marszałkowi Sejmu w roku 1991 przez grupę 17 posłów. Kolejny projekt opracowany przez zespół poselski kierowany przez J. Maksymiuka pojawił się w Sejmie 25 marca 1993 roku, jednak po wielu dyskusjach i poprawkach nie znalazł się w programie prac Sejmu. Następny projekt ustawy o izbach rolniczych opracowało Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej na początku roku 1993. W tym samym czasie Marszałek Senatu przyjął inicjatywę ustawodawczą dotycząca samorządu gospodarczego, która była przedstawiona pod obrady Sejmu XI kadencji, ale nie znalazła akceptacji. Kolejny projekt sporządzony został przez zespół pod kierunkiem p. A. Potok, na zlecenie Urzędu Ministrów we wrześniu 1993 roku. Projekty przewidywały, że izby będą miały osobowość prawną i będą mogły podejmować funkcje o charakterze publicznoprawnym. Przynależność do izb miała być obowiązkowa, a zakres terytorialny ich działania miał być ściśle określony.

Ostateczna wersja projektu ustawy o izbach rolniczych została uchwalona dnia 14 grudnia 1995 roku i weszła w życie dnia 4 kwietnia 1996 roku. Dokument ten sprecyzował izby rolnicze jako niezależny, apolityczny samorząd, zrzeszający na mocy ustawy wszystkich rolników (podatników podatku rolnego, podatników podatku dochodowego z działów specjalnych produkcji rolnej, posiadających wkłady gruntowe członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych) - Dz. U. z 2002 r. Nr 101, poz. 927 i Nr 113 poz. 984. Ustawa ta stworzyła podstawy prawne do przeprowadzenia demokratycznych wyborów i wyłonienia organów rolniczego samorządu zawodowego. Nowelizacja ustawy o izbach rolniczych, z dnia 21 czerwca 2001 roku, przyniosła rozszerzenie zakresu kompetencji samorządu rolniczego oraz wprowadziła zmiany w jego strukturze organizacyjnej.

Izby rolnicze reaktywowane ustawą z 14 grudnia 1995 r. działały na terenie 49 województw. Od 1 stycznia 1999 roku, na mocy ustawy z dnia 29 grudnia 1998 roku, wprowadzono nowy podział terytorialny kraju i w miejsce dotychczasowych 49 izb rolniczych powstało 16 izb działających na terenie nowoutworzonych województw tj.:

Dolnośląska Izba Rolnicza,
Kujawsko-Pomorska Izba Rolnicza,
Lubelska Izba Rolnicza,
Lubuska Izba Rolnicza,
Izba Rolnicza Województwa Łódzkiego,
Małopolska Izba Rolnicza,
Mazowiecka Izba Rolnicza,
Izba Rolnicza w Opolu,
Podkarpacka Izba Rolnicza, Pomorska Izba Rolnicza,
Podlaska Izba Rolnicza,

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego zamieszczają artykuły z zakresu metodyki i organizacji doradztwa rolniczego, funkcjonowania agrobiznesu i rozwoju obszarów wiejskich, polityki agrarnej i oświaty rolniczej oraz współpracy doradztwa z nauką w wymienionych obszarach.
2. Oprócz artykułów Zagadnienia przyjmują:
 - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
 - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
 - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
 - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
 - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do 100 znaków);
 - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
 - streszczenie w języku polskim i angielskim - maksymalnie 14 wierszy;
 - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
 - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (zalecany Word 97.0 i wersje nowsze);
 - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
 - rysunki, tabele, wykresy i grafika dołączone w pliku zasadniczym, oraz dodatkowo w oddzielnych plikach w programach źródłowych, w których zostały wykonane, najlepiej w programach Word, Excel i CoreIDraw w formacie B5;
 - dane literaturowe - odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
 - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu, numerowany każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
 - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
 - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 3, 5-17;
 - jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);

- klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
 - wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym.
4. Tekst artykułu lub informacji, złożony w formacie B5 powinien być dostarczony w wersji elektronicznej (na dyskietce, płycie CD lub przesłany pocztą elektroniczną) oraz w dwóch wydrukach, w tym samym formacie.
 5. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
 6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy, numer telefonu i adres poczty e-mail.
 7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku. Redakcja nie zwraca.
 8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Z Autorem przyjętego do druku artykułu zawarta zostanie umowa wydawnicza określająca zasady przeniesienia na Wydawcę prawa do wydania dzieła i wprowadzenia go do obrotu w formie drukowanej w Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego i/lub nie na stronie internetowej CDR. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie internetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
 9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl

Uwaga !

Redakcja informuje Autorów, że uruchamia stronę internetową czasopisma, gdzie obok spisów treści kolejnych numerów zamieszczane będą także streszczenia artykułów w języku polskim i w języku angielskim, a także wybrane artykuły. Jeśli Autor nie wyrazi zgody na zamieszczenie artykułu na stronie internetowej czasopisma prosimy o złożenie pisemnego zastrzeżenia w momencie złożenia artykułu do Redakcji. Brak zastrzeżenia będzie przez Redakcję traktowany równoznacznie ze zgodą Autora na zamieszczenie artykułu w internecie.

